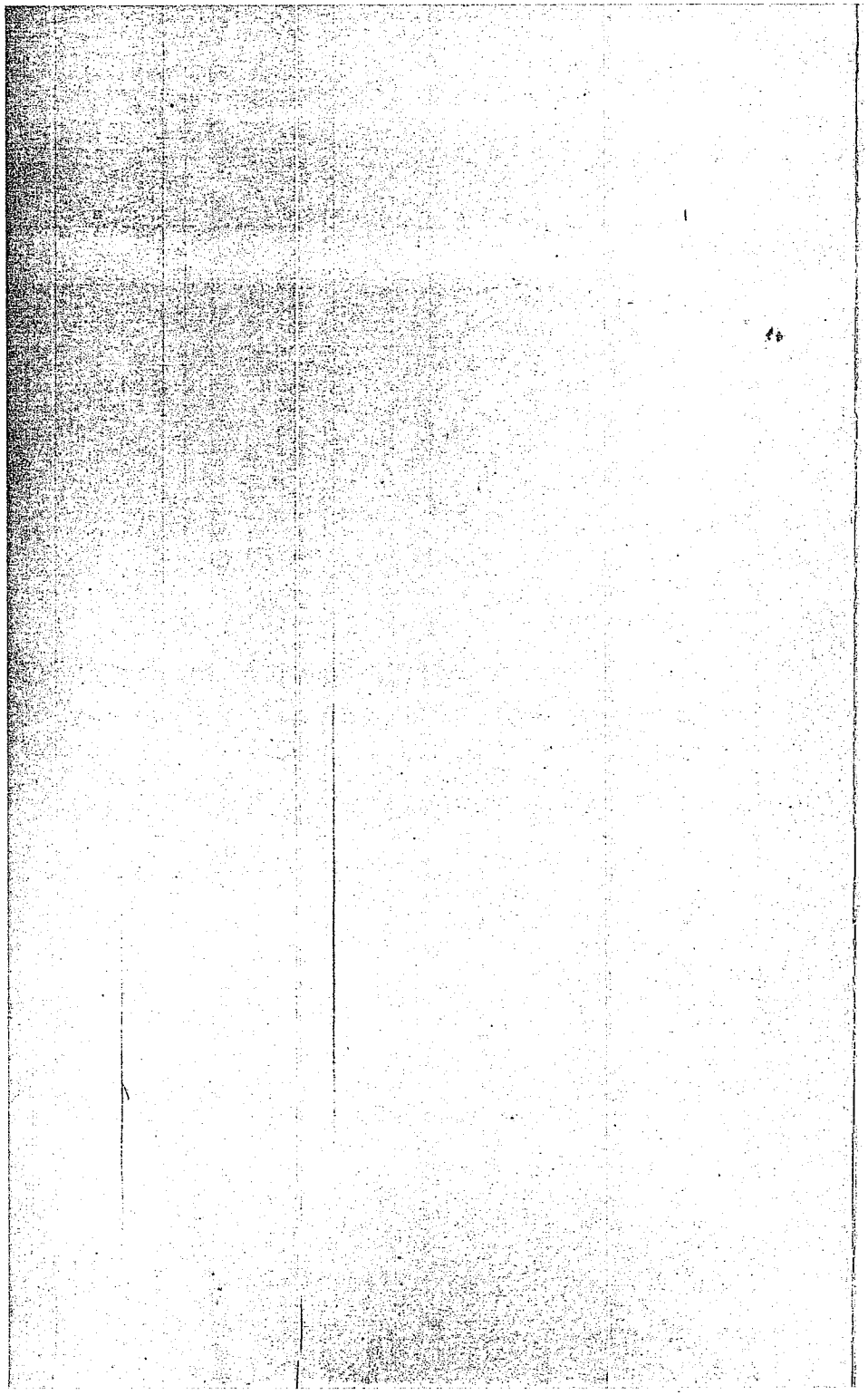
S. P. N. Togeby

Oplevelser

#

Nyt Bogforlag
Odense

S. P. N. TOGEBY

OPLEVELSER

NYT BOGFORLAG ODENSE

1943

COPYRIGHT BY
S. P. N. TOGEBY

ANDELSBOGTRYKKERIET I ODENSE

TILEGNET MINE ELEVER

INDHOLD

Forord ..... Side 5
Personlige oplevelser ..... » 7
Politiske oplevelser ..... » 77

Herunder bl. a.:

Om mellemskolen ..... Side 83
Bondestandens historie ..... » 100
Senere års politik ..... » 114

Slutning ..... » 131

FORORD

Min retskrivning har enkelte særegenheder. Idet man i vore dage — siden 1814 — har ønsket at alle skal lære at stave ret, forekommer det mig nødvendigt at fjerne de værste fælder eller vanskeligheder som vor sædvanlige retskrivning byder på. Det drejer sig kun om ca. 40 ord: vil skal kan i datid og alle almindelige ord med stumt h. Efter svensk mønster skriver jeg v i l l e og s k u l l e i datid; desuden k u n n e i datid. De allerfleste danske er ude af stand til at lære de sædvanlige regler for de tre ord. — Det stumme h for ved j og v har været stumt i 600 år undtagen i visse egne af Jylland. Men folk i disse egne kan dog godt blive ved at sige det h selv om det ikke skrives; for det lærer de för de lærer at skrive; og de udgör ikke en tiendedel af det danske folk. Dersom øboerne og de h-løse jyder så nöjedes med at glemme det stumme h — nej: de sætter det til på gale steder: vist ikke smeden er jemme, så sig til hans kone om ikke hun hville komme og jælpe os; de Hvilde i Afrika er hvist alle sorte. — Svenskerne har afskaffet det stumme h for ved v og virker for at få det bort for ved j.

Disse jyder med hv — siger ikke mange af dem w (og ikke hv).

Altså: bort med h for ved j og v.

Om store bogstaver kun dette: de fastholdes 1. fordi tyskerne bruger dem, 2. fordi gamle halsstarrige personer som er så mægtige i dette land er egoistiske nok til at kræve dem fastholdt skönt det er synd at börnene skal slås med dem i al evighed. Lære dem

Træbanken eller Træhöjen (udtalt på Tåby-målet: træhöwing).

at han för sin död havde »købt« tre arvefæstegårde, én til vert af sine börn, og udredet komplet de tre overtagelsessummer — så indser man at min farbrors udtalelse var meget langt fra sandheden. For aldrig er noget land blevet så godt regeret som Danmark af kronprins Frederik og grev Reventlow — der hævede Danmarks bønder fra tiggerstand til frimænds kår.

Ved udredelsen af landgilden til herremanden var den fejl i störste delen af min fars tid at den skulle leveres in natura (kunne ikke klares med penge), og de 26 tdr. byg som var fars landgilde skulle leveres inden for en afstand af to mil (15 km). Herremanden plejede at sælge kornet til en grosserer i Præstø, og denne kunne kassere kornet vis han ikke fandt det godt nok; ifølge skødet skulle det være førsteklasses velrenset korn. Jeg har som dreng selv været med på kornmagasinet og set vorledes man vejede kornet på hollandsk vægt og set mændene dær kaste knive mod en stor træ-bærepille. Engang hændte det at en karl kørte de omtrent 2 mil til Præstø med et læs korn som købmanden kasserede, og så kørte karlen jem med det igen. Far var en god mand som jeg den dag i dag tænker på med hengivenhed og taknemlighed — men ved den lejlighed var han rasende så jeg aldrig har glemt det. Først fik karlen (en ældre karl) en omgang fordi han ikke havde solgt kornet et andet sted i byen. Dernæst rasede Far inde i stuen over den trældom at han ikke kunne klare det med penge; for han var det år ikke i stand til at levere bedre korn. Ja, på en vis måde kunne han klare det med penge; for han var nu nødt til at købe hos en anden gårdmand og køre det ud. Så vidt jeg husker blev leveringen in natura i min fars sidste dage rettet til vederlag i penge 50 øre over kapitelstaksten pr. tønde. Men mig er den tildragelse aldrig gået af minde. Jeg var ca. 10 år og har fra det öjeblik hadet dette at det ene menneske skal give skat til det andet.

Far var ejegod, men det kunde hænde ham at blive vred på været eller at ærgre sig over et og andet af de mange ting som bønder har at være ked af. Når sligt indtraf, citerede mine søstre slutningen på Erik Bøghs digt om bonden Klaus Madsen der

endog var gnaven når han høstede allerbedst — så høstede andre også meget, og slutningen lyder: »Der kan ingen Fanden göre Klaus Madsen tilpas«. Når Far fik det citat, lo han.

Om min stærke mor har jeg et tilsvarende minde. Det var lige för et valg i provisorietiden. Min far havde været syg, men var i bedring. En gæst spurgte om han ville til valg (i Præstø). (Alfred Hage var höjres kandidat). Vad Far svarede husker jeg ikke — men min mor som ellers aldrig blandede sig i politik sagde: »Jo, han skal; for de folk vil os ikke noget godt«. Med »de folk« mente hun herremændene, höjremændene, og siden det öjeblik har jeg vidst at *herremanden er bondens fjende*. Der er heller ikke noget der har gjort mig mere ondt i dansk politik end når venstre gik i kompani med höjre; for *så var mit jem truet*. Venstre har også måttet bøde dyrt for makkerskabet med dette höjre som først med lovbryderen Estrup ødelagde forsvarsviljen i det danske folk og derefter 1929 med Christmas Møller ødelagde selve forsvaret. Herom skriver Johs. Lehmann i sin bog om Neergaard side 393: »Da Neergaard 30.4.1929 for femte gang tog afsked med finansministeriets personale, har han måske tænkt på en udtalelse han fremsatte i 1905. Den havde nu fået aktuel gyldighed: »Jeg tror at enver venstreregering der bringer sig i afhængighed af höjre i længden vil komme til at føle smerten derved«. Få har som Neergaard måttet sande disse bitre ord af ham selv. Vor han var loyal, mødte han det modsatte; vad stort og godt han satte igennem søgte man at tage æren for; når vanskelighederne kom, svigtede man — lige meget om det så var »livssagen« der gik med i løbet.«

För min tid hændte det at en vogterdreng på én af gårdene havde fanget et dyrelam og solgt det til en handelsmand (da godsejeren havde jagtret, var det en art krybskytteri eller tyveri — i visse folks omdömme). En dag kom en skovfoged, fik fat i drengen og gennempryglede ham syndigt så at hans mor grædende klagede til bønderkonerne, bl. a. til min mor. Mor var selv grædefærdig da drengens mor viste hende mærkerne af pryglene.

En anden ting min mor meddelte skal medtages her. Hun var født på en gård i Kindvig lige over for skolen; hun havde en eneste bror ved navn Sören Larsen der døde midt i 1860erne i en alder af ca. 30 år af en tuberkulose med blodstyrtning som han havde pådraget sig ved i 17—18-års-alderen at bære kornsække der var ham for tunge. På hans sidste dage kom der vildelse over ham, og da han altid havde elsket heste, råbte han en dag i feber: »Der brast den ene line; går den anden med, er jeg færdig«. En mand hentede doktor fra Præstø og kørte ud med ham igen. Da hestene var trætte, kørte manden langsomt jem, i skridt; dette galdt især den lange svagt skrånende bakke ved den lille skov som kaldes Lund mellem Mern og Kindvig. Da han i den lyse frostkolde vinternat kørte meget langsomt ned ad den bakke, mødte han et stort dyr der veg vejen for ham idet det gik i skridtgang over grøften ind på marken og atter ud på vejen ad Mern til og idet det stadig så efter ham. Manden vidste ikke om det var en kalv eller en stor hund og sagde höjt: »Er *det* en hund?« Da han kom tilbage, var min morbror død. Manden havde mødt hans fylgje. Og manden var nøgtern uden enver art overtro.

Til min mors fødegård i Kindvig hørte to engparter på Kindvig Hoved (kene hoved), ver oprindelig på 5 tdr. land; men den yderste var allerede i min barndom ikke så lidt större end da min morfar fik den ved udskiftningen og gav drengen der trak lod en god ducør fordi drengen trak de to parter til ham. Min morfar havde indset at det var de to bedste. Og når *den* langs stranden hen til Mern eller Saby (alm. stavet Sageby, men udtalt sa'by) å vokser, er det fordi landet hæver sig af havet, og det gör det så stærkt at man på et kort åremål kan se det. Stranden »trækker sig tilbage«. — Der, på de enge, måtte min mor som ung pige malke køerne to gange om dagen i en del af sommeren og bære mælken de ca. 2 km jem til gården i Kindvig på et åg el. bæretræ. Fra disse ture har Mor især talt om viberne som flöj omkring hende når hun malkede. Denne glæde over viberne

viste hendes naturfølelse ligesom hun også havde sans for poesi; hun sang undertiden salmer og viser. Af folkeviser har jeg dog kun hørt hende synge Agnete og Havmanden.

Desværre er disse engparter ikke mere i min families eje.

Til mit jem i Tåby hørte en meget stor frugthave med mange dejlige træer. Det bedste var vinæbletræet. Vinæblet har den skæreste lød: gullig — svag rødlig. Det er et sommeræble og holder sig ikke længe. Det giver den fineste most. Jeg nåede at få to i Skårup ved podning. Den bedste pære var gråpæren som nu næsten ikke er til at opdrive. Vorfor? Min mor som var specialist i æbler satte vinæblet over alle andre. Most bör ikke laves af blandingsfrugt; men på ver flaske bör stå vad slags æbler mosten er af. Så vil vinæblet blive nr. ét.

Et par personlige data er nødvendige — for læserens skyld. Jeg blev født 1874 den 19. december og var død da jeg blev født. Jordmoren skaffede liv i mig ved det velkendte husråd som en jordmor altid har ved hånden — ellers havde jeg været sparet for mange genvordigheder. Den dag jeg blev født, slagtede de gæs jemme, og mange år senere pralede jeg af at det var et varsel om at dumheden skulle vige vor jeg kom til. Hovmod står for fald.

Det første jeg kan huske er at jeg — vel i fireårsalderen — blev sendt ind til naboens i et ærinde. Mor sagde til mig at jeg skulle huske at sige godav når jeg kom derind og favel når jeg gik. Det første huskede jeg; man banker ikke på dören på landet; derfor gjorde jeg det heller ikke, dörene er aldrig låst; man går lige ind; jeg udrettede mit ærinde og gik. Da jeg kom ud på gaden, huskede jeg at jeg havde glemt at sige favel. Resolut gik jeg derind igen, lukkede dören op, sagde det ene ord favel, lukkede dören igen og gik jem med god samvittighed.

I en alder af kun fem år blev jeg sendt til Kindvig til en gigtknoklet gammel pige der trak mig i ørene når jeg ikke kunne hitte ud af bogstaverne eller stavningen som jeg lærte efter den gamle græske bogstavmetode: b—a siger ba. Nutidens børn er

heldigere; de lærer efter den geniale hollandske metode som Margrete Lønborg Marstrand har indført her i landet.

Denne tidlige skolegang har, tror jeg, gjort sit til at øge min medfødte tungnemhed, og da jeg i en ret tidlig alder kom til at gå ver dag i den rigtige skole, virkede dette på samme måde. Børn går alt for meget i skole. Læreren i Kindvig hed Dieckmann og var en solid og dygtig mand — af den gamle skole, fristes jeg til at sige; for vi lærte udenad mange salmer og alle skriftsteder i Balslevs lærebog, og det var godt; for når man bliver gammel, stiger snart ét, snart et andet trøstens ord frem i ens sind.

I 6 års alderen lod min mor mig lære Fadervor ud af lærebogen, og den dag i dag ser jeg indledningsordene midt på venstre side, 1. bøn for neden, 2. bøn midt på næste side o. s. v.

Min ældste søster fulgte mig til skole da jeg første gang skulle møde hos Dieckmann. Hun havde vist lidt feber; for hun glemte at tage min hue af för hun bankede på. Da Dieckmann havde fået det nødvendige at vide, navn og fødselsdag, sa han: »Så skulle vi nok af med huen, Sören«. Min søster angrede det længe efter.

Dieckmann lagde for resten særlig vægt på regning, og da jeg kom til at gå ver dag i skole, sad jeg ver anden dag og regnede — til jeg kom igennem den navnkundige Chr. Hansens 3. del. Jeg tror at den megen skolegang går ud over helbredet; tarmkatar er en almindelig følge, men på den anden side kan det godt være at når jeg siden i en snes år klarede mig *nogenlunde* som seminarie-regnelærer, skyldtes det Dieckmann og Chr. Hansen. — Dieckmann havde mageløs disciplin. I de 8 år jeg gik hos ham straffede han kun én gang. Det var en dreng på 14 år og med voksen-höjde som havde lukket én af pigerne inde på et W C vor hun var en times tid. D. straffede lovbryderen med et spanskrör der havde været spaltet i 4 dele og nu var bundet sammen med sejlgarn på 5 steder. D. var kæmpestærk. Man påstod han havde haft tuberkulose som ung og

havde taget bad i østersøen året rundt, ja, havde hugget hul på isen ved vintertide og dukket ned. Deraf kæmpekraften. (I parentés: slige folk kan sagtens holde disciplin; men når man kræver at alle lærere skal »holde disciplin«, er det dog et udtryk for at de börn som man skal holde styr på er uværdige til de perler læreren kaster for dem. Forældrene er snedige: de kan ikke selv — og kaster problemet over på de stakkels lærere). Man påstod også at D. på én gang kunne bære to tdr. vede eller ærter. Nu pryglede han denne dreng med dette spanskrør indtil drengen græd stille og jerteligt som et lille barn.

For dem der har den mærkelige interesse som hedder kulturhistorie skal jeg oplyse at skolens W Cer (der dog selvfølgelig kun var almindelige retirader) blev indført i min skoletid: mellem 1880 og 1889.

Vert år havde vi skovtur, skoleskovtur, og de hører til mine bedste minder. En snes fjerevogne fra Tåby, Sandvig, Kindvig, Saby kørte med skolebörnene til Kallehave, Vordingborg, Lækkene el. Præstø. Det var i juni måned. Alt stod i flor. Flag og musik. Gode heste for alle vogne — de blev undertiden urolige; én og anden måtte standse lidt. Køerne var på græs, undertiden over knæ. Unge heste på marken rejste halen i været som flag. Kom man i nærheden af en grisefold, løb grisene i hob og sagde øf-øf — af glæde over skovturen. Jeg sad ved siden af min far med benene under forlæderet (værn for støv og om vinteren mod kulde), og det var min glæde at se muskelspillet på hestenes lænder og se hestene føre bagbenene frem langs læderskaglerne. Jo, det var en fest. På festpladsen spiste vi jemmebagt vedekage med smör og stikkelsbærkompot og drak siden kaffe. Nu da jeg skriver dette, kommer jeg til at tænke på Sællands bønder 100 år för. Hestene var krikker. Køerne var huder på fire ben. Mælken var valle. Grisene var kun skrig.

Vilket mirakel i de 100 år: fra dette til skovturens herlighed. Et land kan altså regeres godt.

I min tidlige barndom havde vi en prægtig karl der hed Vilhelm, sön af den navnkundige væver Hansen »fra Mern« der

boede på et husmandssted udflyt fra Mern og lidt længere fra denne by end fra min fars jord*). Vi dyrkede hör, og engang kom Vilhelm for skade at grave en bragrav (bra'grau) for bred så at han fik skænd af Far vad jeg siden lod Vilhelm høre vorfor *jeg* fik skænd. Men det var ikke den eneste malör jeg havde af hör. Min yngste søster og jeg skulle ruske hör og havde lige så lidt lyst som de dovne københavnere 1941. Min søster der ligesom jeg ikke havde tone i livet sang da en simpel vise som hun selv havde digtet. Den lød således: »Sövren ha hå ette lyst, lyst, lyst« — gentaget mange gange. — En udmærket vogterdreng havde vi; han hed Niels (udtalt med i og med to stavelser). Medens Vilhelm siden blev gårdejer i Øster-Egesborg, blev Niels købmand i Præstø. Han var en sand mester til at omgås småkræ; han lagde sig ned på ryggen — og så samledes gæssene om ham og »holdt kæje« (d. e. snakkede i vilden sky). Med andre vogterdenge gik det ikke sådan; dem rendte gæssene fra. Han kunne blevet en udmærket pædagog.

Mens jeg gik i Vordingborg realskole, var jeg jemme ver anden söndag og blev mandag morgen tidlig kørt til Iselingen vorfra jeg gik. Den der kørte for mig var for det meste en herlig karl ved navn Rasmus der holdt meget af heste. Mon ikke også den ædle hest er Guds ypperste skabning — blandt dyrene. I reglen havde vi en fyrig ung hest for, og når vi standsede ved Iselingen, tog Rasmus hovedstolen af hesten og gav den brød. Så hændte det, især en stille frostmorgen, at hesten standsede tygningen for med løftet hoved at lytte til larmen af fjerne vogne. En enkelt gang havde vi en noget ældre hest af frederiksborgrace for. Der var kommet en mængde sne om natten, og på steder lå meget store driver, særlig i Ørslev vor driverne var lige så höje som hesten. Vi var naturligvis i kane, og det var en ren fryd at se hesten springe gennem driverne. Jeg har aldrig haft en bedre køretur. En pranger bød engang min far en meget höj pris for dette dyr; Far var tilböjelig til at sælge; men Mor

*) Mit jem æstinerede »væver Hansen« höjt som en hædersmand, og det har derfor været mig pinligt, når den ene og den anden skribent om 1848 har været ude efter ham.

holdt så meget af den hest og bad for den så den fik lov til at blive. Hun blandede sig ellers aldrig i Fars handeler. — Jeg har tidt overværet Fars handel med en slagter fra Præstø om lam og kalve. Far havde en vis evne til at kræve det mest mulige, og denne slagter bandede på at han ikke kunne give så meget. Han brugte den voldsomme ed: ved Gud i himlens höjeste himmel jeg kan sgu Fanden gale mig ikke gi' mer, Jens Nielsen. Og jeg syntes altid det var synd af Far at han ikke slog af. Det endte gerne med at slagteren sagde farvel og kørte ud ad toftporten vesterpå ad vor markvej op til kæmpehöjen vor han drejede sydpå og derefter østpå — endelig nordpå ind ad vor gadeport. Lidt flov sagde han: »Så får du ha ret da med din lögn — men så skal du sgu osse gi lidkøb«. Dermed var handelen sluttet og han fik en kraftig kaffepuns, d. e. kaffe med rom eller brændevin.

Med det samme jeg er ved ederne må jeg her föje til at vi engang havde en bygningshåndværker der bandede så det ikke er til at citere; men han brugte én ed som ville passe i 1942: han sagde: Fanden bombe mig. Hans almindeligste ed var: Kræft ede (æde) mig. Da han døde af kræft, talte man om at han havde fået sit ønske opfyldt. Netop i mine drengeår, imellem Niels og Rasmus havde vi en karl vis navn jeg har glemt — han var ikke alene ødsel med eder så jeg tror jeg kender alle danske eder, dog ikke søfolks, men han ødslede også med sjofle historier og viser. Således fik jeg den for en dreng nødvendige sexualkundskab.

Nordboerne (Nyord-boerne) er hårde til at bande; en mand vis navn jeg ikke skal nævne kom undertiden hos vor nabo vor jeg hørte hans mærkelige (syngende) mål; han bandede på at ingen ejede så meget sølvtöj som han »på hele Nords land«. Men engang havde han øens præst (og lærer) med; da bandede han ikke. Og jeg har engang da jeg var omtr. 50 år gl. søgt at opfriske ovenomtalte håndværkers eder for at skrive dem op; han reparerede noget på et hus i Sandvig; jeg gav mig i snak med ham og hans håndlanger der var af samme kaliber som

mester; men skönt jeg ofrede en times tid på dette videnskabelige formål, hørtes ikke en ed fra nogen af dem.

En udmærket karl havde vi i hele min studentertid; han hed Lars Peter og var fra Røstofte. I alle mine sommerferier var jeg med at høste hø og sæd, og Lars Peter og jeg arbejdede trofast sammen. Med min fars jælp bjærgede vi alene al høsten. L. P. var en drabelig slider, og vi blev mange gange ved til over 9 aften, til gengæld stod vi nødig op för halv syv, og vi havde god middagspause; desuden vilte vi os ved de seks maaltider vi fik i dagens løb. Han gjorde engang et mesterstykke; medens det normalt var et godt dagsarbejde om en mand mejede én td. land på en dag, hændte det idet en bygmark var tjenlig at Far bad ham meje en hel söndag mod ekstra vederlag (så vidt huskes 4 kr.). Sæden stod op, karlen mejede rundt ligesom moderne mejemaskiner — og i løbet af söndag og mandag var sæden fældet (4 tdr. land i alt).

Lars Peter var en dygtig krybskytte. Han var os inderlig hengiven vad han viste engang jeg var ved at blive overfaldet af en bølle. Denne var en stor og stærk tamp der havde fået en del at drikke; han så sig gal på mig, men L. P. stillede sig ved siden af mig, og da Far også var til stede, gik bøllen bandende bort. L. P. fik en sörgelig skæbne. Jeg tror han burde blevet hos Far vor han havde det lige så godt som jeg.

Disse høstdage sammen med Lars Peter er den lykkeligste tid jeg har levet.

☆

Det var vist i året 1895 at vi fik en slåmaskine og en mejemaskine (aflægger). Den dag vi tog mejemaskinen i brug mejede jeg på en eftermiddag fra kl. 1 til kl. 9 otte tønder land byg. Det var min far en meget stor glæde. Desuden slap han for at slide med det. Senere har selvbinderen gjort endnu större gerninger. Disse maskiner er en velsignelse for Danmark med den regnrige august måned. En sommer var høstværet så ustadigt at Lars Peter og jeg »stjal« et læs eller to på nogenlunde gunstige dage mellem bygerne. Engang havde jeg nær kørt løbsk

med mejeren idet den ene hest var ængstelig for vingerne der syntes at ville slå dyrene. Heldigvis var det op ad en bakke at den blev af lave og jeg fik maskinen standset. Da var den ene line lige ved at gå i stykker. Den hest slap siden for det arbejde. Det var den samme hest der lyttede ved Iselingen efter vognkørsel nordpå i frostværet. (Side 15).

☆

Lars Peter og jeg fik davre kl. halv syv: mælkegrød eller øllegrød; mellemmad kl. 9: smörebrød med pålæg, bl. a. ost; middagsmad kl. 12: to retter varm mad (middagsövn til halvto); kaffe med brunt sukker mellem halv to og to; midaften kl. 4: som mellemmad; nare (nadver) kl. 7: te og smörebrød. Og så fyraften

En söndag eftermiddag gik Lars Peter og jeg ad markvejen op til Træhöjen (udtalt: træhöwing) og videre ad skoven til. Da så vi dær vest for höjen en dreng vi ikke kendte ligge i vore ærter og guffe i sig. Lars Peter sagde i en bøs tone til ham: »Va skal du der!« — Drengen svarede frejdig: »jæ vidste jotte det vå jerre erter!« — Så gik han — ad Mær til.

Da jeg var ca. 12 år gl., sendte mine forældre mig i snitteskolen (som man kaldte husflidskolen) i Nebleskoven, oprettet af Oremandsgård. Jeg gik dær to gange om ugen i vinterhalvåret og lærte at »skære ud« af en ung mand der blev mig en god ven. Han hed Anders Jakobsen og boede ved Landevejen mellem Mær og Alsløv (som skabekrukker kalder Allerslev). Han er ét af de bedste mennesker jeg har kendt. Mon ikke man i det hele taget finder de bedste mennesker i den jævne klasse især på landet som han tilhørte. Kundskabens træ har mange slags frugter. Anders Jakobsen lærte mig at udskære æsker i gammel stil. Han havde en snes stykker på udstillingen i København 1888. De blev så vidt vides solgt for 5 kr. pr. styk. Muligvis var der i samlingen én æske udskåret af mig. Ellers lavede jeg æsker til mine søstre, og da jeg engang i en tidlig alder havde lovet min barnepige at »når jeg blev stor«

skulle jeg give hende et par firkantede malkespænder (flertal til malkespand), så lod jeg sådan et par lave, 10 cm höje, og lavede en udskæring på siderne og gav hende dem. Dersom én og anden læser ikke véd vad en malkespand er, skal jeg tilföje at medens en vandspand er bredest foroven, er en malkespand bredest forneden. Så skumper mælken ikke så let over.

I min studentertid holdt jeg meget af at drive omkring og drömme i de små skove der stødte op til min fars mark: Skalsbyskoven og Tåby Kohave, særlig i den sidste som jeg kendte ud og ind. Men dær hændte det mig en stille sommerdag på et sted vor jeg havde været mangfoldige gange at jeg pludselig blev ængstelig. Det var Pan. Der var ingen hørlig eller synlig grund.

☆

Tåby — navnet rimer på ordbogsmanden Såby — det ærgrer mig at vejvæsenet eller vem det er har lavet bynavne om i uheldig retning. Tåby har man kaldt Togeby! Kalvehave, Balle, Nyord, Møen — er sat for Kallehave, Bael, Nord, Mön (som dog alle siger). Mön er endog etymologisk det rigtige.

☆

Omtrent 14 år gl. kom jeg til at gå til præst — i vinterhalvåret. Vejen var tre km fra min fødeby Tåby til Mern (rette udtale mæ'r, n er falsk). Præsten boede i et gavltakket hus ikke langt fra kirken. En kirkesti gik dengang over min fars mark (nu er den nedlagt), derefter gennem den lille yndige bøgeskov ved navn Bo-gved (af bog lig bøgetræ og ved lig træ); på landkort findes navnet tosset stavet: Bugtved. Mht. udtalen mærkes at sydsællandsk, d. e. målet i egnen syd for Præstø—Næstved landevej, mangler eg-lyden*) medens vi har ð-lyden meget tydeligt udtalt. Et andet lokalt navn: på kort finder man øst for Jungshoved (vis kirke man kan se fra mit jem) Bøgeströmmen vilket ord i sig selv indeholder en modsigelse; det er også galt idet folk ikke alene siger bö'jeströmmen (vilket vel ikke siger noget da

*) Eg-lyden læres let af sydsællændere medens fynboer ikke kan lære ð-lyden.

man også siger bö'jetræer); men man bruger udtrykket: ha sæiler yde ve bö'jed — dette afgör at man bör skrive Böjeströmmen, d. e. strömmen der böjer uden om landet.

Ved den vestlige side af Bo-gved gik stien et hundrede meter langs udkanten af en gårdmands mark, derefter et langt stykke mellem væver Hansens*) og en bolsmands marker. Så kom man til sidste halvdel af vejen som var en sti gennem en række huslodder, ligeledes udflyt fra Mern, og (på et langt stykke) langs Mern å (rette udtale: mære å). På to korte stkr. vej nær gik jeg altså kun på kirkesti og kunne sande Grundtvigs ord:

> Luk öjne op, al kristenhed; se hist vor fuglen synger;
> sig bakke op og bakke ned end kirkestien slynger.
> Den snor sig over mark og eng imellem korn og blommer
> forbi så mangen fugleseng i vår og tidlig sommer.

Pastor Spang var en stor stærk mand med et luende blik bag brillerne og med en mægtig røst. Under salmesangen i kirken om söndagen gik han op og ned ad kirkegulvet og sang med sin dejlige stemme der fyldte den store kirke med sit brus. Jeg har endnu den forestilling at en præst ikke er rigtig med mindre han går der og synger. Han var en Grundtvigs discipel, og jeg kan endnu høre ham sige: ». . . ja, nåde over nåde«. En ting husker jeg ham især for: hans uddeling af nadverens sakramente. Ældre folk husker vel endnu ordet *sande*, og med sans for rytmen i ordene og for virkningen af kunstpausen udtalte han gribende: »Det er Jesu — sande legem«; »det er Jesu — sande blod«. De to sidste dybe og fyldige ord udtalte han så fuldtonende at man aldrig glemmer det. Og den (i alt fald i mine öjne) dejlige altertavle der viser den første altergang var en passende baggrund for handlingen.

Det er ikke mange givet at göre altergangen så höjtidelig — men: da nu ordet *sande* er slettet, kunne man dog fastholde rytmen ved at tilföje Kristi vad vist også enkelte præster gör.

Da Spang fik at vide at jeg skulle læse videre, gav han mig

*) Se Rugård: Fremragende danske bønder og H. P. Hansens bog om Hans Hansen (1942).

nogen timer i engelsk idet han først spurgte mig om jeg kunne sige faðer med ð — vorved det mærkelige kun var at han havde været præst i Mern i mangfoldige år uden at opdage at han ikke var på Fyn.

Men för jeg går i lag med at skildre mit Vordingborg-ophold, må jeg omtale to originaler fra jemstavnen. Den ene var smed i Tåby. Han havde efter sigende været dygtig engang; men på sine gamle dage var han et vrag. Han sang godt, bl. a. også tyske viser. Jeg husker dog kun en enkelt linie: »Du, du, du bist mein herzens, du«. Vi börn var rædde for ham; han var ond når han var lidt fuld. Jeg har engang set ham slå sin kone i gulvet eller rettere i jorden; for det foregik uden for huset.

Efter sigende levede han sine sidste to år udelukkende af brændevin og stadfæstede således ved sit levned Kromans påstand at brændevin er det ideelle næringsmiddel. Brændevin er koncentreret livseleksir der desværre har den fejl at den ødelægger visse organer, særlig jernecellerne. Brændevin var dengang fantastisk billig og holdt sig der langt ind i det 20. århundrede — takket være I. C. Christensen, Alberti og Hørup.

Da Smeden skulle dø, var Frederiksen hos ham og søgte at hælde et glas brændevin i ham; men det kom op igen. Frederiksen holdt glasset under, fangede det meste og drak det selv.

Frederiksen var sko- og sadelmager. Han havde ikke noget fornavn. Han stammede fra Fakse, men opholdt sig altid i Kindvig og omliggende byer. Han havde ikke noget fast bosted, men boede og var jemme vor han kom i bøndergårdene for at reparere seletöj, sko og stövler. Han sov i gårdenes karlekamre eller i staldene ligesom han også plejede at udføre sit ørke i kostaldene. Dette var ikke noget ringe sted; jeg kender ikke noget hyggeligere sted end min fars lune kostald, især når køerne var der og havde fået et herligt foder af halm med lidt kerne i eller duftende hø og når de siden tyggede drøv og tænkte sig om for ver mundfuld (de drøvtænkte ligesom Per Sprogvilds juridiske professor). Fars kostald var hyggeligere end de moderne med vælvinger, ventilation og elektriske tråde til at lære køerne at

gå på W C. Frederiksen sad i fodergangen på en stol, havde et bræt over lårene og bødte — som sagt — fod- og seletöj. Han havde altid en skrå i munden eller i mangel deraf en læderstump som han tyggede på. Tabte han den, var han ulykkelig, men glad og tilpas når han fandt den igen. Når han skulle spise, puttede han den i lommen; den kunne vare i årevis. Han spiste naturligvis sammen med familien og tjenestefolkene. Manden og konen tiltalte han far og mor, börnene min sön og min datter, tjenestefolkene ligeså.

Inden vi går ud af kostalden efter at have kaldt Frederiksen ind, må vi huske én ting. Når man fra vor nabo i vest kom bag om vort havegærde og gik ind ad vor toftport, så havde man (har man) stuedören til höjre, kostalden til venstre, og jeg har aldrig gennemgået »Erasmus Montanus« uden at tænke Rasmus Berg gående til venstre hen til køerne — ligesom også gendarmen hos Pontoppidan blev generet af smedens hund ved det østligste hus (der var ikke andre håndværkere i byen som kun havde fire gårde og to huse).

Frederiksen havde en kolossal hukommelse og kunne huske alle fødselsdage i hele sognet. Derved kom han til utallige fødselsdagsgilder. Desuden var han selvskreven gæst ved alle høst-, jule- og fastelavnsgilder. Ved alle disse optrådte han som taler, især i provisorietiden. Han lod sig lukke ind i et værelse vor han var alene — for at memorere. Snart kom han ind i stuen, stillede sig bag en stol og talte kraftigt mod Estrup, Scavenius og Ravn med alle tidens floskler. Jeg var for ung til at huske eller nedskrive Frederiksens frihedstaler; men jeg kan give et eksempel i samme retning; da jeg hørte det, var jeg vel 16—17 år; en mand fra Mön med et stort skæg talte i Saby om den fugl purtse som de skød på Mön. Da ingen lo eller følte sig løftet af den jagt, måtte han selv udlægge sine ord og sagde: ordet skal vendes om. Alligevel gjorde det ikke mindste indtryk. — Sligt repeterede Frederiksen. Det hændte imidlertid en enkelt gang at han kom til höjregilde (der var vist dengang i sognet kun én höjregårdmand). Höjre-lejehusmænd var der nok af: for de havde ordre

fra Alfred Hage til at stemme höjre (afstemningen var offentlig). Ved et høstgilde f. e. kunne der blive höjretilhørere nok. Så talte Frederiksen for Estrup. Da var der til ham ved næste venstregilde. Jeg overværede en sådan situation. Man drillede ham skånselsløst, og jeg husker vor ondt det gjorde mig. Jeg kunne godt lide ham; det kunne i grunden alle. Men synden var unægtelig stor. Jeg husker også at en fæstegårdmands sön der havde stemt venstre blev jaget fra sine forfædres gård i Sandvig da hans forældre døde. Sligt glemmes ikke blandt bønder som godt er; for herremanden er til evig tid bondens værste fjende selv om der — som altid i livet — kan findes enkelte undtagelser som Reventlowerne. Vort folk er et ynkeligt folk at det ikke kan få bugt med de 12—15 hundrede herremænd vi har. De baltiske stater kunne i deres korte frihedstid.

Når Frederiksen blev drillet, værgede han sig så godt han kunne, bl. a. ved grove eder; ellers bandede han ikke; han havde heller ikke brug for det, for han sad inde med et kraftigt ordforråd; han kaldte bønderne »bøvede bæster« — til dem selv naturligvis, ikke i omtale. Når man havde drillet ham et passende stykke tid, drak man læikøu (lidkøb), og så var Frederiksen glad igen. — Han så ikke godt i mörke og havde derfor altid lygte med. Engang han ved nattetid gik ad vejen ved den dejlige Træhöj på fars mark, løftede den sig på fire pæle vad han ikke kunne lade være at omtale. Da fik han skyld for at han havde drukket for mange pægle, men bandede fælt på at det var lögn. — Noget höjremand var der i ham; for som hans billede viser holdt han meget af ordener.

Det mærkeligste ved Frederiksen var at han efter i mangfoldige år at have huseret i Kindvig og omliggende byer en dag kom ind på at han skulle til sin fødeby Fakse. Så snart han kom der, blev han syg, kom på sygehuset og døde. Om hans ligfærd véd jeg ikke noget.

I mit jem holdt vi mærkeligt nok »Folkets Nisse« der var et udpræget höjreorgan. Fra dette blad husker jeg lidt af et ironisk digt der gav Estrup skyld for alt. Jeg husker især verset: »Det

Frederiksen.

gule skær som på himlen er — det er Estrup«. — Dette gule skær var en følge af aske i luften her, kommet fra den ostindiske vulkan(ø) Krakatows frygtelige udbrud i 1883.

Vordingborg

Ja, så kom jeg i Vordingborg realskole. I Præstø var der ingen. Til Vordingborg kørte vi enten over Egesborg — Røstofte — Ørslev eller over Liljendal — Tolstrup — Nyråd vilken sidste på egnens mål hedder Nyrød. Som för omtalt havde vi en dejlig brun vallak (vilket ord ikke brugtes; en vallak kaldtes en hest). Denne havde tre søstre som vi i alt fald i deres yngre dage kaldte håsser (engelsk horses). De var ikke nær så könne som broren, og den ældste blev solgt til en gårdmand af Fars familie. Han solgte den igen til Liljendal, og da vi engang kørte gennem denne gårds jord ad vejen til Tolstrup, stod der en snes heste på græs ved den sydlige side af vejen. Vi havde de to søstre til den bortsolgte for — da rejste denne sit hoved fra græsset og vrinskede medens alle de andre ikke ænsede os. — (Et andet eksempel på hestehukommelse kan måske medtages her i parentes. Mine forældre deltog ca. 1880 i et kristeligt møde i en udflyttergård nord for landevejen mellem Bårse og Blangslev. Da de ti år senere kørte der igen med de samme heste uden at have kørt der i mellemtiden, ville hestene dreje af til samme udflyttergård).

Også i Vordingborg fandt jeg fortrinlige lærere, endog hele tre fremragende. Den ene, Mathiassen, skolens matematiklærer, blev desværre overlærer i en anden by efter at jeg havde været i realskolen et halvt år. Han havde et par dejlige milde öjne — og var dog streng, på en måde. Første time vi havde ham — det var i 3. øverste klasse — sagde han: »Når jeg kommer ind i klassen, rejser I jer op og bliver stående til jeg giver jer tegn til at I skal sætte jer. Ordensduksen skal have gjort tavlen ren i frikvarteret; svampen skal være ren, og der skal være rent vand i vandfadet; vis to af jer taler med hinanden i timen, er det det samme som at bede om en lussing«. Denne sidste eventualitet

indtraf én gang i det halve år. Han kaldte de to syndere op til tavlen og sagde til dem: — »I husker nok vad det koster?« — »Ja.« I det samme fik de begge samtidig ver en lussing, den ene paa venstre, den anden på höjre kind. Vor ondt det gjorde véd jeg ikke. Det var vist mere indvortes end udvortes.

Mathiassens undervisning var fuldkommen. Han lod altid en dreng gennemgå den ny lektie, og man havde aldrig nødig at læse på den jemme. Anderledes i hans efterfølgers tid; da måtte vi lære alt jemme. Denne efterfølger havde en meget fin lærereksamen, men lærte os ingenting skönt han gjorde sig al umage. Jeg tror, han havde udmærkelse — alligevel duede han ikke. Han kunne heller ikke holde disciplin. Nu er jeg ikke vis på at man har ret til at stille det krav til en lærer. For når elever laver mudder, er det et vidnesbyrd om at de er uværdige til undervisningen. Der er aldrig sagt sandere ord end det at höjskolen er der vor lærerens tale mødes af elevens trang. Kun vis den manglende disciplin kommer af lærerens mangel på evne til at undervise, er han dömt. — Vi var kun et dusin i klassen og var vant til lydløs stilhed i matematiktimerne. Under den ny lærer var der altid uro; så for han til og trak én af os i håret. Nu havde vi en dejlig dreng i klassen ved navn B. Han var fra selve byen Vordingborg. Han kunne ved næsten ingenting bringe læreren i oprør. Men B.s hår havde den sjældne egenskab at det til dels gik af. Resten af timen sad B. så og græd krokodillegråd alt imens han førte hænderne vekselvis over issen. De løsrevne hår dryssede da langsomt ned på hans bord vor han lempeligt fejede dem sammen til en liden høstak, stadig snøftende. Vi andre så medfølende på B. der vemodig så på sin tabte skat. Således var den time heldig gennemført. Havde læreren haft mindste udviklingsmulighed, havde han aldrig trukket B. i håret mere — men næste uge gentog scenen sig. En mand med 2.—3. karakter kunne ikke gjort det dårligere.

Denne lærer var alligevel flittig selv om mange timer gik tabt med sligt og selv om han aldeles manglede evne til at undervise i det dejlige, men for visse jerner vanskelige fag: matematik.

Der var en anden lærer ved skolen, en hr. L. der også havde en fin eksamen, men som slet ikke foretog sig noget. Han havde naturhistorie med os og rög altid shagtobak i timerne medens vi drenge skiftedes til at læse höjt af en roman. Jeg for mit vedkommende lærte Lütkens zoologi med knude- og jörnetænder samt bændelorme udenad. De andre som havde bedre evner klarede sig ved dem. Som fhv. latinskole havde Vordingborg realskole en zoologisk samling som vi ikke fik lov at se. En eneste time var min klasse ude at botanisere — i den dejlige »kirkeskov« — vi havde vikar; læreren var syg.

I det første af de tre år jeg gik i Vordingborg havde vi en religionslærer der hed Barfod, teologisk kandidat, en smuk mand med guldlorgnetter og med noget af den naturhistoriske interesse som hr. L. ikke havde; Barfod samlede på fugleæg som han ved lejlighed viste frem for publikum. Entré kuns 5 øre. Når jeg nævner ham, er det kuns for at fremhæve en ting som den dag i dag er mig gådefuld. Han var meget munter i sin undervisning uden at det dog gik ud over disciplinen. Han morede sig kosteligt engang én af min klasse ved navn Nikolaj spurgte vad en skot-vinge var (Assens bibelhistorie side 103 ø). Så gik det rigtig ud over Nikkelaj dikke-dai osv. Men det gådefulde hændte en dag timen var omtrent til ende. Barfod var munter som sædvanlig og gik op og ned mellem bordene. Pludselig sagde han til min sidemand: »Vil du ha' en lussing?« Hel oprömt svarede drengen ja — og fik en knaldende lussing så kinden stod i flammer, den ene kind; men Barfods blev lige så røde begge to. Han var åbenbart en farlig mand.

Ved Barfods afgang omtrent samtidig med Mathiassens fik vi en anden teologisk kandidat til lærer (vikar) i religion. Hans vikariat varede kun en kort tid. Jeg kunne godt lide ham; men de yngre elementer i klassen lavede hallöj. En af dem, en stor kraftig dreng og en briljant kammerat, gjore ét eller andet en dag — jeg véd ikke vad; læreren ville prygle ham; men drengen slog fra sig, og der opstod en homerisk tvekamp; de rullede rundt på gulvet som om de var én stor fodbold. Kampen endte

med at begge blev meget trætte og røde i hovederne; de pustede som lokomobiler og så meget vrede ud.

Men jeg har lovet tre fremragende lærere. Mathiassen var den ene. De to andre havde jeg mest i øverste klasse; de var lige höje: den ene var overlæreren, den djærve »gamle Ørum«, den anden var den ildfulde Johannes Loft. De to navne taler for sig selv.

Ørum omtalte i en time at han havde lært af sin daglige ledsager på gåture, borgmesteren, at snyde næsten i fri luft uden lommeklæde, og han viste vorledes. Jeg kendte en bedre metode, men tav stille.

En lærer som vel ikke stod mål med de tre bör alligevel nævnes og fremhæves. Han hed Martin Pedersen, var en smuk mand, lys af lød, havde skilning i venstre side. Han var en god mand der i de lavere klasser havde god disciplin og underviste godt. Jeg kunne godt lide ham.

☆

Både i Vordingborg og senere i København led jeg frygteligt af jemvé. Særlig overvældede den mig når vognen vendte ved Iselingen — enten det var Far eller avlskarlen Rasmus, min gode ven, der kørte.

Fra Vordingborg realskole skal endnu nævnes at vi havde hele torvet til legeplads. Midt på dette stod en buste af Frederik 7., og da vi var i øverste klasse vorfra vi havde frit udsyn over torvet, så vi daglig en höj distingveret person komme gående og standse ved Frederik 7. som han så nöje på för han gik videre. Det var en gæst på Oringe rekreationsjem.

Borgerdydskolen.

Efter præliminæreksamen fik pastor Spang mig ind på Borgerdydskolen på Christianshavn vis rektor (Johs. Helms) han kendte. Det var nu en stor fejl. Jeg burde været på et kursus eller til Nykøbing F. eller til Roskilde. Jeg var en efterkommer af hovbønder på begge sider og led af en stærk mindreværdsfølelse,

denne triste opfindelse fra de sidste tider, og nu kom jeg derind blandt en flok københavnere fra fine jem. Ja, de gjorde mig ikke noget, men lod mig i almindelighed gå for det jeg var. Engang var jeg så dum at sige en vittighed — straks lød det: blind høne finder også korn. Ellers var jeg udenfor. Ingen sinde et venligt ord. Ikke én eneste gang har nogen af disse »kammerater« vist mig sit værelse. Og det var en ringe trøst at jeg engang fik dem at se fra vrangsiden. De lavede et drikkegilde på en fin restauration og var så nådige at opfordre mig til at gå med. Gildet var kun drikkeri, og det endte med at de knuste glassene mod væggene og disses billeder. De var alle snydefulde undtagen én foruden mig. Næst efter at være eneste fulde blandt ædru er det værst at være eneste ædru blandt fulde — siger Goldschmidt.

Vad der også satte mig på fuksepladsen var den ting at jeg skulle tage studentereksamen på to år idet jeg ved min indtræden i skolen verken kunne latin eller græsk. I disse to fag havde jeg 12 ekstratimer om ugen fra sommerferien til jul i næstøverste klasse. Disse timer fik jeg hos hr. Leuning, skolens næstkommanderende, Johs. Helmses måg*). Og da jeg samtidig måtte følge alle timer i de andre fag, var og blev jeg i det halve år en undermåler. Kanske det kan interessere kulturhistorikere at hr. Leuning kun fik halvanden krone pr. (fuld) time af mig (medens nedennævnte Baruel fik 5 »krus« pr. time). Leunings timer var ekstratimer i dobbelt mening; for vor var han dygtig! og vilken energi! Uden ham havde jeg ikke nået det. Ved juletid »viste han mig frem« for professor Gertz vorefter jeg var ordinær elev — og fik mere tid til jemvé.

Hr. Leuning underviste min klasse i græsk, og det var en nydelse: verdens ypperste litteratur i en ildfuld lærers hånd. Så vidt jeg husker, var det ellers Johs. Helms der underviste i græsk medens hr. L. havde latin; nu havde denne »ferie« fra latinen i to år. Rektor (som lederen af private skoler ikke kaldtes dengang) havde ikke noget fag i min klasse, men vikarierede en

*) Her = dattermand (en glose vi savner medens vi har *sönnekone*).

eneste time for hr. L., og da sagde han at vi ikke måtte bruge ordet hunger da det var tysk; vi skulle sige sult. (Så vidt jeg husker, findes det dog i sagaen). Helms førte blandt eleverne tilnavnet »gamle« der passede godt til hans vide hår. Leuning kaldtes Zeus, og det var der god mening i. Med sin højrejste fyldige krop, sit værdige, mörke, undertiden brøsige åsyn der dog ejede en liflig mildhed bag de fastsiddende briller og med en klassisk pligtfølelse præget i alt vad han foretog sig, var han for mig idealet af en lærer. Han brugte et scepter, en lille taktstok, til at slå tingene fast med; han var altid glimrende inde i stoffet og gav mig de første glimt af interessant tekstkritik. Han var ikke rutinepræget — muligvis en følge af at han ikke i mange år havde haft græsk. Ingen af lærerne nåede ham til hærderne.

Vi læste Sokrateses forsvarstale og noget af Kriton. Sagaen om Sokrateses sidste dage og død gjorde langt större indtryk på mig end Jesu lidelseshistorie og død nogen sinde havde gjort — naturligvis fordi 19—20-års-alderen er den rette, barnetiden den urette til sligt. Jfr. Grundtvigs trætte med Kold om den rette højskolealder.

I sin liflige bog »Livsmod« citerer Otto Rosenstand et par replikker af Kritons samtale med Sokrates. Kriton siger: »Ak, Sokrates, der er et barn i os som græder ved tanken om døden; når du er gået bort, vem skal da trøste og tysse på dette grædende barn i vort indre?« — Sokrates svarer: »Ja, vist kan vi høre som et barns hulken derinde fra vort bryst; men så må der også findes den som véd råd derimod. Søg efter ham i Hellas, og er han ikke her, så søg ham blandt barbarerne — et sted må han findes«.

Engang nogen år senere holdt I. L. Heiberg et foredrag om moral og sa at etikken var grundlagt af Sokrates der ikke skrev noget, at den var ført i pennen af Panaitios, overført til latin af Cicero, omskrevet til kristelig etik af Ambrosius der tilföjede skriftsteder til stadfæstelse af de græske tanker. Over Melanchton kom så denne kristne etik til Danmark. Heibergs mening var at moral er et menneskeprodukt, ikke ovenfra. Vor

heldigt at Jesu ord stemmer med Sokrates: ikke göre uret, ikke engang til gengæld — vend den anden kind til. — I sammenhæng hermed læste jeg Havets bog om kristendommens oprindelse der viser at kristendommen har tilført os både jødisk og græsk visdom (men Havets mening er at den er et menneskeprodukt, ikke ovenfra).

Latinen var overladt til en yngre cand. mag. ved navn Vahl, en dygtig mand, men kedelig — syntes jeg dengang. Nu tror jeg nok jeg gjorde ham uret. For vem i verden kan göre latin interessant? Jeg gad vidst om hr. Leuning kunne skabe liv af det døde når har var latinlærer. Jeg har læst et sted om Cicero at han til latin overførte den græske filosofi vis mælk han rigtignok udvandede slemt i sine skrifter.

Fransklærer var den lille kalveknæede guldbrillede lidt fede Baruël vis styrke var udtalen, men vis svaghed var rutinen. Han kunne blive meget hidsig og bruge onde ord; men i almindelighed var han munter. Når én lavede en rigtig bröler, standsede B. undervisningen, gik op og ned ad gulvet og sang den sidste revyvise; når den var til ende, sagde han: »Det er en klagesang«.

Engelsklærerens navn har jeg glemt (Hansen?); han var en drønert uden energi skönt han gjorde indtryk af at være inde i sagerne. Hans undervisning var valle mod Ørums mælk og vin. Da vi ikke skulle lære så meget engelsk som jeg havde lært til præliminæreksamen, ville jeg heller haft tysk; men dette fag var ikke på timeplanen.

Til dansk litteratur havde vi Sophus Bauditz, en pæn mand med pæne klær, vesten smukt rundet over den passende mave, en lille pænt kroget næse og små pæne overskæg som han søgte at sno rundt og opad. Han var ikke ræd for et lille fikst sgu, og han »underviste« helt på rutine; hans force var alle hånde vovede citater. Og vor var han nysgerrig, værre end de allerværste. Han var meget glad for sig selv og havde været i Italien.

»Hos Bødtcher der boede i en tilröget lejlighed i Sværtegade fik man altid et glas fin gammel vin.«

I oldnordisk havde vi dr. Valtyr Gudmundsson, og vor taknem-

lig jeg er mod hr. Leuning — dr. G. har alligevel haft mere indflydelse på mig. Det oldnordiske var mig en åbenbaring, Wimmers bog som vi brugte var glimrende, og »Valtyr« var kyndig, kendte det hele til bunds; dette gör altid sin virkning på en elev. Ud over pligtlæsningen gav han os et kursus i nordisk sproghistorie vorved der kom sammenhæng i det hele. Rask og Verner blev omtalt. Mine »Kammerater« gjorde nar af ham for hans dialekt (ligesom af mig fordi jeg ikke brugte stød) og hans lidt underlige væsen. »Tåberne tirrer os dumt ved at le«.

I historie havde vi to lærere, én i 5. og en anden i 6. kl. I 5. kl. hed han Plesner, var teolog, en smuk mand, fint klædt, havde sans for den historiske anekdote; hans optræden var dadelfri og mønsterværdig. Han blev senere forstander for blindeinstituttet. — I 6. kl. fik vi en mand ved navn N. A. Jensen, også teolog; han blev senere præst i Sønderjylland. Han havde sans for staternes politiske historie; hans gennemgang af Atens var i så henseende mønsterværdig. Han talte en udpræget jydsk dialekt, og de dumme københavnere morede sig med at vrænge ad ham og give ham øgenavn.

Religionslærer var ingen af disse, men den lille brillede, krumryggede, tilsyneladende enfoldige provst Fenger. Han havde én — én — time med os om ugen i dette fag — én time! Ver anden uge havde vi kirkehistorie efter Frederik Nielsens lille lærebog. Det gik ikke så godt, for det første fordi vi ikke gjorde vad vi skulle: vi lærte ikke lektierne — og for det andet fordi provst Fenger gjorde noget han *ikke* skulle: han polemiserede gang efter gang mod »Brødrene Brandes« (som han kaldte »gebrüder Br.«) og mod »Politiken«. På mig fik det den virkning at jeg søgte at lære disse »ting« at kende. — Men i ver anden uge gjorde han noget godt: han lod os ekstemporere efter det græske testamente. Dette havde jeg både glæde og udbytte af. Alligevel var han intet mod Lofts glød.

I én af Fengers timer forefaldt en morsomhed, det eneste morsomme i samtlige timer i de to år; for klassen var så vel disciplineret (det må man lade den) at der ellers ikke hændte noget.

Provst Fenger var også så glad for os — medens matematikerne drillede ham. Der hændte i den time dette at min formand med en nål stak min sidemand i det ene ben. Min sidemand var en arrig fyr; han rejste sig op og løftede armen til slag mod min formand. Provst Fenger foldede sine hænder og sagde: »Men kære venner dog!«

Verken i Vordingborg eller i Borgerdydskolen havde vi — heldigvis — nævneværdigt med gymnastik. Dette »pædagogiske« »Fremskridt« har først slået igennem senere.

Derimod har jeg i første tiår af dette århundrede spillet en del tennis, et ædelt spil — og alsidigt dersom man lærer også at bruge venstre hånd.

I Vordingborg nød vi drenge om sommeren godt af 3—4 vandgange om ugen — ved Masnedsund.

Mens jeg var elev på »Borgerdyden«, blev »den« flyttet fra den gamle smadderkasse ved Christianskirken (som den nu hedder) på Christianshavn til en ny bygning i Helgolandsgade på Vesterbro, en dejlig bygning med rigeligt lys gennem vinduer og med et fortrinligt varme- og ventilations-system. Det kunne man altså præstere midt i halvfemserne.

Når jeg nu som gammel tænker tilbage på denne skole og uvilkårlig sammenligner den med de fire seminarier jeg har været lærer ved, falder sammenligningen ingenlunde ud til seminariernes fordel. Borgerdydskolens lærerstab stod gennemsnitlig höjt over de fire seminariers, og jeg tror ikke man kunne fundet en bedre latinskole i landet.

ASKOV

Mens jeg gik i skole i Helgolandsgade, boede jeg på Gl. Kongevej. Samme sted boede en student Clausen (der »endte sit liv« som provst i Ollerup). Han rådede mig til efter studentereksamen at tage et halvt år på Askov, og jeg fulgte rådet. I Sydfyn traf jeg på mine ældre dage provst Clausen, og han sagde til mig: »Jeg synes ikke jeg er ældre nu end da vi boede på Gl. Kongevej«. Han var en meget tiltalende mand. Og en smuk mand.

Mit ønske om at komme til Askov faldt i god Jord jemme. Mine to ældste søstre havde været på höjskole og havde tilført jemmet mange sange. Det var i sin historiske orden at efter Reventlow var kommet Grundtvig og Hostrup og de andre folkesangere. Grundtvig efter Reventlow — har noget folk haft en sådan udvikling?

Til Askov kom jeg 3. nov. 1894.

Det halve år dær var en herlig tid med åndens nydelse og fri for lektier. Blandt lærerne var to fremragende mænd: Poúl la Cour og Holger Begtrup. Den første gjorde stærkest indtryk på mig. I ham mødte jeg den koldske höjskole. Medens Grundtvig havde tænkt sig en politisk skole til uddannelse af folketingsmænd, skabtes af Kold en kristelig skole, en følge af hans pietistiske jem og hans pietistiske ungdom. Georgeistiske og socialistiske höjskoler er a la Grundtvig. Indremissionske er a la Kold — NB: såfremt de ikke er (for) pågående. For Kold lagde ikke pres på nogen; ånden skulle hos ham virke i frihed. Poul la Cour påvirkede én ved sit fag: historisk matematik — og ved sin dybe kristelige ydmyghed. Han bringer én et vers af Grundtvig i tanke: »Herrens røst er dulgt i bönnen af vor Herres egen mund, æsker barnlig nåde-lønnen for hans dyd af jertens grund... *for hans dybe ydmyghed*«. Da der ikke var nogen kirke i Askov, skiftedes lærerne til at holde en kristelig tale for elever o. a. söndag eftermiddag, og det var en oplevelse at høre la Cour tale ud fra *sin* dybe ydmyghed. Jeg kan ikke referere noget fra Askov, men derimod en tale jeg hørte ham holde et år eller to senere i höjskoleforeningen i København. Han talte om bön, og han tænkte sig den mulighed at et skib var sejlet til Amerika og gået til bunds. Så sagde han at en far som havde en sön med det skib og som pr. telegraf havde fået at vide, at skibet var gået tabt, og ikke mere — at den far (som altså vidste at sönnen muligvis var druknet) dog med rette ville bede til Gud for sin söns liv med den tanke at denne bön kunne påvirke Guds vilje til frelse for sönnen. (jfr. Marstrands »Poul la Cour« s. 85).

Kold kastede vrag på Rødding, den nationale skole, og på

Hindholm som han mente var en politisk bondevenneskole. For Kold gjaldt det livet. Det hang som sagt sammen med hans pietistiske jem og ungdom.

Begtrup derimod gjorde et andet indtryk, et æstetisk, men dog ejendommelig løftende. Vis jeg har klaret mig nogenlunde som seminarielærer i dansk litteratur, skylder jeg Begtrup det. Analysen lærte jeg af Leuning og Gertz. Det for eksamen nødvendige lærte jeg af Paludan. Men B.s åndfulde undervisning gav én et dybere syn på nordisk skjaldskab. Jeg fulgte både 1. hold og det videregående. På dette øvede han en vis eksamination, og han gjorde engang mægtig nar af mig for et svar. Han spurgte mig vorledes forholdet var mellem Grundtvig og Ingemann ca. 1815 og mente vel sagtens jeg skulle udrede historien om »De sorte riddere« og nævne Grundtvigs glæde over at finde en fælle i kampen for Danmarks rejsning. Jeg svarede kun: »Det var godt«. Og så holdt B. en hel speech om dette svar som han fandt karakteristisk for latinskolen.

Poul la Cour og Begtrup var skægløse — en ny type i modsætning til Anders Jörgensen, Höng, og andre ældre. Således også Schrøder. Han »læste« den vinter (94—95) over Danmarks næringsveje. Han stod der tyk og værdig og skægget med den ene hånd bagom under frakkeskøderne (han gik med frakke), og så blæste han luft ud gennem næsen, idet han talte uendelig kedeligt om dette interessante emne. Han var en rigtig rationalist*), og denne stokkonservative mand smykkede sig med Grundtvigs navn! Schrøder var meget aristokratisk. Dette var hans kone også, men desuden var hun en stor dygtighed som man fik respekt for. Hun forestod madlavning og fodrede os godt. Men noget fællesskab havde vi elever ikke med familien Schrøder.

Den gråskæggede Nutzhorn var en jævn og munter mand, en god støtte for skolen. — Poul Bjerge med det røde skæg (skönt han hørte til de yngre) var bibliotekar og en prægtig mand.

*) Sammenlign Elise Konstantin-Hansen: »Små kapitler af et langt liv« side 81—87 (1935 og Jakob E. Lange: »Erindringer« side 100 (1938).

Den polytekniske höjskole

I den første tid efter Askov boede jeg i Rørholmsgade 18[1] hos den dygtige, trofaste og jertensgode »frk. Andersen«. Gid jeg var blevet der hele min studentertid. Der var altid ro, kun afbrudt af fiskemandens enstonende råb. Det var i foråret 95 jeg kom dertil.

Påvirket af min mors død havde jeg studeret kirkehistorie og hebraisk samt studeret Rørdams oversættelse af det ny testamente. Jeg tog ogsaa hebraikum samtidig med filosofikum i sommeren 95. Men påvirket af la Cour opgav jeg teologien for at læse til cand. mag. med matematik og fysik. For at få fast grund under fod deltog jeg i den polytekniske höjskoles kursus til adgangseksamen der. Denne prøve var ikke nødvendig for mig, men kundskaberne.

På dette kursus var to matematiklærere: den elskelige dr. Juel havde geometri, og Adolph Constantin Meyer (Kirstine M.s mand) der døde 1896, tre år for sent, havde algebra. Han gik op og ned ad gulvet, altid rasende, og svingede sit lommeknivskaft i hastige cirkler om knivsbladet. En ringe fejl — og eleven blev jaget på plads. Der var ikke tale om jælp eller undervisning. Vem overlader dog en sådan plads til sådan én? De fleste elever var provins-præliminarister der nødvendigvis skulle have den prøve og derfor måtte finde sig i mishandlingen. Jeg skulle ikke have prøven og gav op til jul. Det har jeg ikke angret. Men det førte til at jeg igen skiftede fag, og det var dumt. Tidt har jeg ærgret mig over at jeg opgav teologien. En teolog kan altid komme frem i verden. Teologer er i stand til at trænge ind i alle stillinger. De kan bruges til gymnastikinspektører, redaktører, rektorer, seminarieforstandere, pedeller o. s. v.

At jeg opgav teologien skyldtes for det andet (det første var la Cour og hans herlige matematik) læsningen af tidens litteratur som jeg havde tid og adgang til på Askov. Gennem alle porer trængte dens gift ind i os fra 90erne. Seved Ribbing siger i sin bog »Om den sexuelle hygiejne« om G. B.: »Denne bliver ved

sin mening (om sexuelle ting) en reaktionær af den farligste slags, en reaktionær som i dette spörgsmål står årtusinder bag sin tid«. — Björnsons kamp for éngifte som en höjere livsform end mangegifte falder i tråd med Ribbings ord. — Jeppe Åkjær vis etos ikke er synderlig dyb siger: »Brandes kom aldrig ud over Heine til nogen positivitet... det skal villigt indrömmes at Br. og hans skole har fået grumme lidt til at gro... Heines ånd er ikke død endnu; men han har vist meget få læsere i nutidens Danmark, og man skal heller ikke blive hos ham alt for længe; for det er de positive ånder: en Rousseau eller en Björnson, en Grundtvig (trods alle forvildelser*) som nærer nationerne med livets honningbrød«.

Til Brandes og konsorters nedbrydende virken kom Ibsens vældige tvivlsdigtning. Hos ham er man fri for det sexuelle svineri, men hans tvivl virker som frosten der sønderdeler leret. Jeg læste især Ibsen på Askov. Ibsen er stor og hans digtning dyb. Derfor kom man ikke uskadt igennem den. — Der kan heller ikke være tvivl om at pastor Schack dömmer skævt om Ibsen. Et værk som Rosmersholm er et storværk. Og selv om alle tankerne er fra kristendommen og Sören Kierkegård, det gör dog ikke værket ringere. Det er en stor sandhed der bærer dette drama og indprentes læseren: at kun den der har en god samvittighed kan sejre. — Men: Ibsen har ved sine gudløse bøger efter 73 revet mange flere bort fra kristendommen end Brandes. Det kan man sörge over; men værker som det nævnte eller det om bygmesteren og det om billedhuggeren hører dog til litteraturens störste.

En ting der medvirkede til at jeg opgav matematikken var det at studiet af humaniora i latinskolen var gået dybere i mig end jeg vidste. Dette er kanské pral. Men vist er det at jeg fremdeles følte trang til at studere tidernes kamp mellem bonde og Herremand. Kort efter spurgte en gårdmand i Mern mig vad jeg læste til. Jeg sagde det. — »Ve do'tte verre præst?« — »Næ«. — »De' kå do natyrligvis ette blie«.

*) Grundtvigs forvildelser — — prægtfuldt!

Universitetet

Jeg ville haft historie til hovedfag; men så skulle man have latin til sidefag. Derfor måtte jeg vælge dansk til hovedfag, græsk og historie til sidefag.

Den danske litteratur var overladt til prof. Paludan, den rette mand på den plads, en mand af omfattende læsning og viden. Hans auditorium var altid fuldt, især af studenter med dansk til sidefag. Af hovedfagsdanskere var der knap én pr. årstal. — Vad der næsten interesserede mig mest var dette at Paludan tidt henviste til Georg Brandes' skrifter om danske digtere. Det var nobelt handlet, og til tak blev han sjoflet af »Politiken«, vel sagtens fordi han engang havde kritiseret og påvist fejl hos Brandes, — dog vel ikke(?) fordi han havde fået det embede som Brandes engang ville haft; for enhver har lov at søge landets embeder, og det er de indsættende myndigheder der må dadles når de vælger galt. Desuden ville Brandes ikke have egnet sig til den post som studenternes lærer; han egnede sig til den stilling han senere fik — som »fri« professor. — At Paludan henviste til Brandes' danske kritikker tjener ham til ære og jalp os til at være lærere siden. Uden indgaaende kendskab til disse kritikker ville man være jælpeløs mange gange.

På den anden bov stod den stoute, hærdebrede Finnur Jonsson, udgiver og tolker af oldlitteraturen. Det var et herligt menneske. Man har ment han var i familie med Hekla; det har jeg aldrig observeret. Vi var kun få og kun hovedfagsfolk til hans forelæsninger og kom ham derfor nærmere end man sædvanlig kom universitetslærere. En af de ting jeg husker ham bedst for er hans omtale af Snorre i den store oldnorsk-islandske litteraturhistorie. Vor den ligner »Finnur«. At jeg holdt med ham senere om den lille Jellingesten var naturligt; han havde sin sprogfølelse til jælp. Vanskeligheden ligger i opfattelsen af Tyre som Danmarks bod. Og der er dog runesten som stemmer med den gamle opfattelse. Fremdeles mener jeg skønt jeg ikke er værdig til at løse de lærdes skotvinge eller hamle op med Brixes »videnskabelige« gæd (indfald) at »den Harald« som er indføjet på den store

sten taler for Finnur. Det relative stedord kunne for samtiden kun gå på Harald så at tilføjelsen af de to ord var overflødig — men føltes sproglig nødvendig. Efter Brixes påhit som Lis Jakobsen kalder videnskab måtte der stået »den Gorm der bødede Danmark«. Endelig véd vi ikke vad meningen er med Danmarks bod. Kanske Tyre havde født Gorm sönner eller var lægekyndig og havde kurert ham for en sygdom — jfr. Shakespeares Hamlet: der er noget galt med Danmarks (lig Hamlets) tilstand.

Wimmer læste ikke i de fire et halvt år jeg gik der. Vad han tog sig for véd jeg ikke. Han var af ydre en meget lille Mand.

På græsk område var flere matadorer. Gertz gennemgik et stykke af Tukydid, en så mesterlig gennemgang at det står for mig som höjdepunktet af filologisk kunst. Det var en lysende fortsættelse af Leunings gerning og et indgående kursus i tekstkritikkens mysterier. (Hans oversættelse af Tukydid giver ingen forestilling om disse timers glans).

Docent A. B. Drachmann gennemgik Aiskylos: Prometeus og bød på lignende intellektuelle glæder. Der er få ting jeg har studeret så intenst som dette værk — bl. a. fordi jeg troede jeg skulle op i det til eksamen!

Så var der den elskelige dr. Siesbye der personlig tog sig af os og sendte hilsener til fødselsdage. Han gennemgik en tale af Isokrates; den kedede mig lidt med sine søgte antiteser (der mindede om Kingo!). Desværre var jeg dum nok til at opgive denne tale til eksamen istf. de to taler af Lysias som hr. Leuning havde læst med os til studenteksamen og som jeg i alt fald dengang kunne meget bedre end Isokrates til embedseksamen. Med inin bonde-interesse for processer havde jeg med megen glæde læst disse lysende indlæg.

Og så kom skandalen at prof. I. L. Helberg med det meget lange flagrende skæg der fungerede som overfrakke, at han som jeg kun kendte fra gaden kom til at eksaminere mig ved eksamen — og tog mig op i Isokrates! (På samme måde gik det mig i dansk vor Wimmer eksaminerede mig og havde endda nær blevet vred fordi jeg ikke straks fattede hans mening). — Heiberg eksamine-

rede mig fint — der var ca. 30 tilhørere — jeg kunne ingenting! Han kørte mig igennem græske verber som jeg havde kunnet for 7—8 år siden — nu kunne jeg dem ikke! Det var muligvis naturligt at høre i de verber da man skal kunne dem når man starter som lærer i græsk. Men alligevel: det er dog sært at man går der i fire og et halvt år og deltager i alt lektionskataloggiet byder på — og så bliver man trukket igennem i noget der ikke vedkommer de mange år og som man dog for skams skyld må og kan sætte sig ind i til ver time i skolen. Jeg har så at sige aldrig haft eksamensfeber og havde ikke spor den dag, men sad og indså vor fint spörgsmålene faldt — samt ærgrede mig over de mange tilhørere der var vidner til min fjasko. Jeg var i den grad fri for feber at da Heiberg rettede et par ord til censor, lyttede jeg efter — og fik over næsen for det. Således gik det i mit elskede fag græsk.

Endelig historie. Først vil jeg nævne prof. Edv. Holm, næst efter pastor Spang den mest veltalende mand jeg har hørt. Med sit smukke hoved, sit vide hår, sit åbne blik og liberale syn stod han der og talte og dömte — man følte sig stillet over for den fældede verdensdom om mænd og skæbner. Ja, således var det. Ved ejendommelige storladne håndrørelser viste han vor grebet han var af emnet; sligt gör sit indtryk på tilhørere. En enkelt ting skal jeg referere. Han sagde at Frederik 6. i året 1807 lod bud udgå til Paris og London at han ville slutte sig til England, men den engelske regering tabte hovedet og handlede »på en nederdrægtig måde« (Holm brugte disse ord) idet den krævede den dansk-norske flåde udleveret vad kronprinsen naturligvis ikke kunne finde sig i. Og prof. Holm tilföjede at engelske historikere senere havde dömt den engelske regering og sagt at dette overfald på Danmark ikke alene var det værste England nogen sinde havde gjort, men også (vad der vejede mere!) det dummeste.

Nogen år senere hændte det at jeg som seminarielærer i Ribe blev »udsendt« af seminariets forstander for at tale ved et efterårsmøde i Janderup ved Varde. Der var én taler til: han kom lige da jeg var færdig. Jeg talte om landboreformerne, om de

ækle herremænd, om min helt: den ædle grev Reventlow, verdens ypperste statsordner. Jeg tror nu ikke tilhørerne havde øre for min tale. Vestjyderne har ikke været (nok) under herremænds pisk, og mine tilhørere interesserede sig ikke for min oldefar der var hovbonde eller for min farfar der ved starten var fattig som en kirkerotte, men takket være Reventlow løftedes op i frimandsstand og blev velhavende. I slutningen af foredraget lovpriste jeg den herlige kronprins for hans ungdoms dåd, og så sagde jeg at vi for dens skyld burde tilgive ham mulige fejl senere — dog at 1807 ikke var nogen fejl (her citerede jeg prof. Holm) og at det kanhænde heller ikke var nogen fejl at han sagde nej til Sveriges krone da tiden ikke var moden og da Norge og Sverige havde haft så meget bövl sammen siden 1814. (NB: talen blev holdt för 1905). Alle mulige — endte jeg — har slået sig til riddere på Frederik 6. og sagt han var dum. Men han handlede rigtigt på de allerfleste afgörende punkter*). (Skulle jeg tale om det samme nu, ville jeg tilföje at de ord man har lastet ham så meget for (»vi alene vide« som han ikke sagde) at også dem havde han ret til at sige; for vilket fusk har ikke alle vore klogeste Hoveder lavet efter 49 og især 1865—66 samt 1885—95 og 1929—39).

Den følgende taler havde valgt at tale om Norges adskillelse fra Danmark 1814 og indledte (efter et par sange) med en omtale af Frederik 6. idet han udtrykte sig meget nedsættende om ham. Da vågnede de sortkravede bønder — en homerisk latter skyllede gennem salen — og taleren var helt ulykkelig.

Også prof. Kr. Erslev var en god taler. Desværre talte han rivende hurtigt og var ikke let at referere. Men når han stod der rank og spændstig, fuld af energi der syntes koncentreret bag brillerne under det opströgne hår, kunne man ligesom ved Holms foredrag rives med og få öje på det historiens perspektiv der opruldedes for én. Erslev var én af pionererne for laboratoriet som lige var startet på den tid. Han spurgte mig engang ved en øvelse vad der skulle til for at göre en tildragelse historisk sikker. Jeg svarede: gode vidner. Og han i hastige ord: mange gange

*) Sammenlign den kloge intelligente Christian 8. der ikke lavede andet end bommerter.

har mange vidner påstået: samtidig at have set djævelen. Jeg sagde ikke mere.

De andre professorer havde det til fælles at de var dårlige, ja ynkelige talere. Fredericia gjorde desuagtet et tilforladeligt indtryk; man følte man stod over for én af sandhedens ærlige venner og søgere. For Steenstrups vedkommende var manglen på talegaver mærkelig; for man skal lede om en finere stil end hans i 1. bind af »Danmarks riges historie« — medens Erslevs 2. Bind ligner Erslevs tale så man ved at læse hurtig op næsten kan høre ham sige det. Her gælder det at stilen er manden. Holms 5. bind derimod er ikke på höjde med hans mundtlige fremstilling.

Foruden disse mænd har jeg især hørt to: prof. Falbe Hansen der læste over nationaløkonomi; han dikterede langsomt sin lærdom idet han sad med böjet hoved, ofte med hånden mod panden; han var en meget smuk mand — og prof. Vilh. Thomsen om den sammenlignende sprogvidenskabs historie. Der var noget træt eller sygeligt over hans fremtoning. Af almindelig Interesse var hans udlægning af tawido på guldhornet. Han oversatte det ved *istandsatte*.

Nå, så endte de favre dage i Aranjuez, og jeg fik (især p. gr. a. græsk) en anden karakter som ogsaa var en stor sorg for min gamle far. Efter menneskelig sædvane kunne jeg nok finde på undskyldninger. Kun fire og et halvt år til dette vældige stof, især i historie. (Det er dumt at have historie til sidefag). Hele eksamen på én gang. Det dårlige resultat i græsk en følge af at jeg havde glemt alt for meget imellem studentereksamen i 94 og fortsættelsen i 96.

Men der var ingen undskyldning — undtagen den at evnerne havde glippet; de havde vist sig utilstrækkelige.

Og så denne krænkelse fra universitetets side: 2. karakter — d. e. sort stempel som på andet andenrangs flæsk. Og dette stempel bliver ikke alene kundgjort i landets aviser — men ver gang man vil søge et embede, skal man selv give sig dette stempel på ny. Og er det så givet at man er ringere end de andre? Jeg har nævnt de to fine eksaminer fra Vordingborg; den ene gad ikke,

den anden kunne ikke; og jeg har omtalt Meyer fra den polytekniske höjskole. Vad ret er der i at 96 skal have blåt stempel, 95 sort? Ved lærereksamen klassificerer man mere, men ikke bedre; vert år sörger mangfoldige fordi de får g+ eller mg? i hovedkarakter. De indsættende myndigheder har nok i de enkelte karakterer. Endog tallene er unødvendige; de hører kun jemme i skolernes protokoller vor der skal stå om en eksaminand har klaret sig eller ikke.

Da jeg havde fået mit stempel, blev jeg nøgtern; indtil da havde jeg været romantiker med lyse håb.

Jeg har dog den trøst at f. e. til lærergerning har de små evner den værdi at man bedre kan sætte sig på elevens standpunkt.

Og jeg har én trøst til: at når jeg engang skal vandre heden til det hinsidige, vil jeg slippe let igennem 1. instans. Det er nemlig en fejl af Heiberg at lade sjælen komme først til St. Peter og siden til Aristofanes; det er dennes slutningsreplik der har fået Heiberg til at lave den fejl. Nej, man kommer først til stedet for de intellektuelle vor der fældes domme af Aristofanes, Sokrates, Lysias, I. L. Heiberg med det lange skæg, William Sørensen o.s.v. De færdes i en dejlig lund med söjlegange her og der, med solskin og stærke skygger, undertiden med en lille byge kølende og friskende regn. Der dömmes alle som har misbrugt eller ikke brugt deres pund. Sokrates morer sig med at undersøge om de afdøde kun tror at vide noget, men intet véd. De andre hører til og ler. Men der er nogen som bliver frikendt: det er dem med det sorte stempel som andenrangsflæsket. De får samme dom som Jetsmark i Corsaren, og den vil jeg også få: »Ak, min stakkels ven, du har ikke misbrugt dit pund; for du havde intet pund fået«.

Det er meget vanskeligere at klare 2. instans. St. Peter gör kun ét spörgsmål: *Har du været trofast i al din færd?* Han mener troløshed er verdens værste synd og ophav til alle andre. Og St. Peter er ikke nem at narre. Han har i tidens løb samlet sig megen dannelse; for alverdens digtere kommer og vil ind i himmerig når de har suset længe nok på jorden, og som adkomst

møder de med deres bedste værker. Heller ikke disse duperer St. Peter; han har læst i »En sjæl efter døden« en digters ord: »Jeg er slet, men digter godt«. Desuden har han fået indrettet en stor valutacentral — det er en flok unge og yngre cand. mag.er der skal undersøge de tilströmmendes valuta eller værdi og lave generalieblade over dem. Ud af disse blade skriver de kartoteks-kort som St. Peter får så han bliver aldrig overrasket. Men ligesom vare-valuta-centraler har denne i det lange løb skiftet karakter idet disse cand. mag.er ligefrem gör sig umage for at ståndse importen til himmeriges land ved at forme kartotekskortene så hindrende og bagtalende som muligt. St. Peter lader sig imidlertid heller ikke narre fra den side, og det hænder han slipper en mand lige ind uden hensyn til centralen. Således gik det Per Sivle da han havde læst verset »Vær trofast« for apostlen. Denne hellige har også siden nydt andre af Per Sivles stærke nordiske kvad, f. e. »Erling Skjalgson« og »Tord Foleson«.

Fra én af de omtalte valuta-cand. mag.er har jeg hørt om flere episoder og skal nævne et par. Da Grundtvig kom og ville ind i himlen, stod der på kartotekskortet:

Verdens störste salmedigter.
Har løftet sit folk til åndelig sans. —
Hilste daglig i fyrrerne på fru Toft
til sorg for hustru og börn.

Da St. Peter havde læst dette, viste han Grundtvig det, og det ramte hårdt; for han stammede: »Bed dem tilgive mig; ti ak, jeg véd slet ikke tal på mine fejl og mine fald« — og så græd han. Da rørtes St. Peter, gik hen og åbnede de store döre til det livsalige land, og »keruben med flammesværdet veg til side«. Da faldt der en stråle fra Guds kirke over den gamle skjald, og der hørtes en sang derindefra: »Hil dig, frelser . . .«. Så lukkede St. Peter de vældige döre bag den jemvendte sjæl.

Det der havde grebet St. Peter var Grundtvigs gråd. For apostlen har endnu ikke glemt det andet hanegal. Ver morgenstund vågner han ved det første, og når det andet kommer, beder

han på ny om tilgivelse for sin troløshed som enver må gøre der har set sin synd til bunds.

På Vilh. Becks kort stod der:

En vældig braserkarl —
som en énjörning,
ser verken til höjre eller venstre.
Blind tilhænger af Luther,
kender verken Grundtvig eller Kierkegård.
Moralsk: ?

Sidste linie kan jeg ikke huske; det var noget om to koner. Da St. Peter havde læst kortet, ventede han lidt og lod så hente hele generaliebladet. På dette stod at den ny himmelsøger havde omvendt sig i sin ungdom og derefter holdt afdansningsbal, at han spottede Tor, Grundtvig og Odin, at han ikke holdt af tyskere undtagen af Luther, at han gerne ville sige vittigheder . . .

Da han nu kom ind for sin hellige forgænger, selv hellig på sin vis, hilste han höjlydt og sagde muntert: goddag, du gamle.

P: Goddag, min lille ven — men det er ikke pænt at du har gjort nar af danskernes gamle guder.

B: Va, va siger du?

P: Ja, se, det står her.

B: Nåe, Grundtvig var da ikke så gammel; men de to andre var sælføli unægtelig noget ældre.

P: Og så står her at du sætter megen pris på Luther, denne jøde- og bondehader.

B: Ja, alle tiders störste tysker.

P: Stammede han ikke fra Danmark?

B (kålhøgen): Jo, jo, Eisleben og de andre byer på -leben i Sachsen er grundlagt af —danske — hm — på Tors tid — og så har tyskerne lavet lev om til leben ligesom med Haderslev.

P: Nå, jeg tænkte nok han stammede fra Danmark — de store evner . . .

B (glad): Ja, ja . . .

P: Og moral var ikke hans stærke side. Han havde ikke noget mod tvegifte.

B: Va mener Deres hellighed?

P: Jeg tænkte på Filip fra Hessen og hans to koner.

B: Det var noget underligt noget at tænke på for Deres excellence.

P (vred): Jeg tænker på det skændige at Luther tillod Filip at have to koner fordi han ikke kunne finde noget påbud om det modsatte i bibelen.

B: Er der et påbud? jeg husker ikke...

P: Du husker ikke Genesis 2, 24! du husker ikke Matthæus 19, 5! og du har glemt min kollega Pauli ord Ef. 5, 31! Moses, Jesus og Paulus — det er dog tre...

B: Matadorer kalder man den slags i kortspil.

P (vred): Luther har letfærdig omstødt ægteskabets hellige sakrament; ægteskabet er helligt, indstiftet af Gud (som Moses siger); Frelseren har godkendt det; Paulus har talt. Det er Luthers skyld at danskerne er så letfærdige.

B: Det er ikke Luthers skyld; det er kvindernes herskesyge og de herskesyge kvinder der ødelægger ægteskaberne.

P: Kvinden som du gav mig, ja — og så de sølle præster der vier fraskilte som för har lovet en anden troskab for livet.

B: Luther har dog ret i at vi retfærdiggöres ved tro.

P: Derfor skal man ikke göre vad man kan for at ødelægge moralen. Vad kan det heller jælpe at folk får en anden ægtefælle — det går lige galt igen.

B: Deres eminence må have haft bitre oplevelser.

Da vinkede St. Peter vred i hu ad to soldater der stod ved dören til skærsildens fængsel vor de hovmodige som mangler ydmyghed sidder i eneceller; store møder er ikke gavnlige for eftertanken; men i ensomhed, knugende ensomhed, dær vågner sjælen og ser ind i sig selv, og når den kommer ind på angerens vej, pines den som af brændende ild — deraf navnet — og vis den når til tolderens standpunkt, da kan Guds nåde blive modtaget og synderen frelses.

Men dersom nogen hærder sig i trods mod gud, føres han ad en anden dör ud til det yderste mörke.

Seminariet

Med det sorte stempel fra universitetet hutlede jeg mig gennem livet. Den unyttige pædagogikum fandtes ikke dengang — unyttig; for har man ikke lært at undervise af de mange lærere man har haft, kan man ikke lære det. Jeg fik endda straks — til trods for stemplet — plads, plads ved et seminarium vor jeg skulle undervise netop i pædagogik! Det var i Ribe, og adjunkt Høst der havde timer ved institutionen sagde til mig: »Pædagogik er noget sludder; men man skal naturligvis ikke altid tale lige höjt«. Og da jeg havde været pædagogiklærer i ca. 15 år, skrev én af mine elever efter et halvt års lærergerning til en kammerat: »Jeg har allerede indset at T.s pædagogik ikke er så meget værd som en bukserem«.

För jeg rejste til Ribe, var jeg hos pastor Spang for at sige farvel. Han sagde: »Det vil jeg sige dig: jeg holder mer af jyderne end af sællænderne; for en jyde kan man dog blive uvenner med — men en sællænder siger kun ja og amen«. Det kan godt være han havde ret. Nu da jeg har været 10 år i Jylland og 20 år på Fyn, synes jeg at fynboerne er mest lukkede. De er nysgerrige og vil gerne vide vad man tænker om det ene og det andet, og når de får svar, siger de: det kan siges. Jeg boede 15 år ved siden af en mand för jeg fik at vide at han var »radikal«. Han havde åbenbart en følelse af det gale i det. Og en yngre genbo måtte jeg engang (da det drejede sig om et valg) ligefrem eksaminere för jeg fik ud af ham at han var socialist. Han var ikke nødt til at være det og skammede sig. For mig står sællænderne som langt mere åbne end fynboerne.*)

Det er hovtiden der har gjort sællænderne frygtsomme så de ikke tör sige deres mening eller søger at slippe udenom istf. at gå ærligt lige på. Et eksempel: jeg var engang hos pastor Spang. Da kom der en jævnaldrende af mig; han var sön af en bolsmand eller parcelist der boede nær ved mit jem. Han ville have en dåbsattest for at blive indskrevet i rullen. Spang sagde øjeblikkelig: »Det er for sent; du får en bøde«. — »Det vå sgu dou

*) Spang er dog ikke den eneste der har sat pris på jyderne. Tidt har jeg sagt til en af dem: »Jeg synes bedst om jyderne« og fået svaret: »Det gör a og«.

kedeled« sagde den unge mand. — »Det bliver en bøde mellem 2 og 20 kroner« fortsatte Spang. — »Det vå sgu dou kedeled« lød det igen. Da blev Spang opfarende og sagde hårdt: »Derfor bör du da ikke bande«. — »Det gore jeg heller itte — jeg sagde skam« gensvarede ungersvenden.

Et par år efter afrejsen til Ribe skrev jeg en lille artikel i »Dania« IX om mit sydsællandske modersmål, et bredt og slæbende vadmelsmål, passende for herremændenes mest plagede ofre, og dog har jeg engang, langt borte fra min dejlige jemstavn, været syg af længsel efter at høre min yngste søster tale det.

Forstanderen for Ribe seminarium hed Simon Hansen og var præst ved St. Catharinæ kirke. Han var en mand med et stort og godt jerte, kort sagt: en god mand. Han kom for sent til at tage imod mig ved stationen, men mødte mig omtrent ved åen. Der slog han ud med hånden og sagde: »Se, her er jo könt«.

Fra 1900 til 1905 var jeg den eneste der kun var lærer ved Seminariet*); alle de andre var timelærere og havde deres hovedgerning andensteds. Men 1905—07 havde jeg en dygtig og god kollega i Johannes Engberg (nu præst i Korsør). Jeg var en daglig gæst i hans og hans udmærkede hustrus jem.

Jeg overtog en 2. kl. i dansk analyse efter en adjunkt Abell, en dygtig cand. mag. der havde haft eleverne i 1. kl. *De* var også dygtige, og jeg løb mig adskillige stavere i livet vorfor de naturligvis klagede over mig til forstanderen. Han kom til mig ca. en måned efter starten. Jeg var da på vej til at lære Mikkelsens næststörste grammatik og svarede: »Det *skal* gå.« — »Det er godt,« sagde han. — Jeg: »I dag lavede jeg for resten en fejl igen; den skal jeg rette i morgen.« — »Det skal De ikke göre« var hans sidste ord. Og fejlen blev aldrig rettet.

*) Heraf fulgte bl. a. at jeg ved 1. kl.s oprykningsprøve måtte være censor i alt muligt. Engang var det umuligt at få nogen anden til naturhistorie. Følgen var at jeg dömte helt hen i været. Jeg gav mg når læreren gav tg; så fik jeg at vide vilke fæle brölere der var leveret. »Ja, men De rettede dem ikke en eneste gang«. — »Næ, man skal ikke undervise ved eksamen«, sa han. Senere fik jeg af elever at vide at når en elev havde sagt en fejl, så rokkede hr. Ipsen frem og tilbage med sine øren, og eleven så på disse at han havde fejlet. Derefter kunne jeg senere vurdere en naturhistorisk præstation. Jeg kan ikke rokke med ørene uden at hele hovedhuden og hårene rokker med. Men Ipsen kunne göre det med ørene alene.

Jeg har senere flere gange måttet overtage en 2. kl. i analyse efter en anden lærer, og det er gået dårligt ver gang. I andre fag har jeg ikke mærket nogen gene.

Da skoleåret var til ende, førte jeg op for første gang, men kun i analyse. Censorer var mag. art. Ida Falbe Hansen og cand. mag. Erling Rørdam. Frk. F. H. (der lignede sin bror) var en overmåde intelligent dame. Hun kunde efter at have hørt et kvarters analyse af en elev karakterisere denne rigtigt mht. flid og evner. Og hun kunne give en eksaminand ug trods flere fejl. Det kan kun meget overlegne mennesker. Der er censorer der giver ug? for én fejl, mg× for to osv. Hun tog alle hensyn og vurderede »åndeligt«, ikke som de omtalte dyrisk.

För eksaminationen bad jeg censorerne om bagefter at sige mig vilke fejl jeg havde gjort. Jeg husker én fra denne premiere. Jeg havde doceret at når man efter bindeordet at indskyder en tids- eller en forudsætnings-ledsætning, så bliver at-sætningen til en hovedsætning (som i nærværende konstruktion). Frk. F. H. sagde ved censuren: »Vorfor sige at at-sætningen har skiftet karakter; den har kun fået omvendt ordstilling«. Og jeg havde været stolt af den opdagelse — sic transit —. Men den dag i dag sætter jeg komma för at-sætningens fortsættelse som ellers kun för »eftersætning«.

Da jeg nogen år senere søgte et danskembede ved et statsseminarum, støttede hun mig ved en henvendelse til ministeriet; hun skrev til mig at hun havde gjort sit bedste — men: »De får det ikke; for i Danmark er latinen stærkere end modersmålet«. Hun mente at en teolog skulle have stillingen; den var også opslået med noget religion (kirke- og bibelhistorie så vidt huskes). — Langt senere oplevede jeg at et embede i Jonstrup var opslået med dansk og naturhistorie, og medens jeg havde søgt det første i tillid til min sproglige og historiske viden, kunne jeg naturligvis p. gr. a. min naturhistoriske fortid ikke på nogen måde søge Jonstrup. Denne stilling måtte nødvendigvis tilfalde en naturkyndig. Dansk kan alle undervise i.

Men der er en undskyldning for dette fænomén. Seminarierne

lider af en konstruktionsfejl: de er for små. Dansk havde för sidste reform 15 ugentlige timer og regning 6. Ved reformen gik de to fag ned til 14 og 5. Et tilbageskridt. Da denne reform var under debat, foreslog skoleminister Borgbjerg oprettelse af dobbeltseminarier, en fortrinlig idé. *Men:* så foreslog han at Skårup skulle til Slagelse!! og være dobbelt. Vorfor skulle Fyn miste halvdelen? Vorfor ikke flytte Skårup til Odense? Var det fordi B. var født i Boeslunde ved Korsør eller fordi H. P. Hansen var borgmester i Slagelse fra 1917 til 1927?

Mens jeg er ved Borgbjerg, må jeg nævne hans ansvar for at seminariet i Ranum ikke blev flyttet — til Løgstør el. Ålborg el. Viborg el. Hobro.

De københavnske Seminarier samt Odense og Århus kan vel »leve af« timelærere. Men alle ravnekrogs-seminarier burde dobles eller nedlægges eller flyttes til provinsens hovedstæder.

Mange af disse ravnekrogs-seminarier har desuden en anden fejl, en fejl der modvirker selve formålet: de er fællesseminarier for mænd og kvinder. Utallige er de »trolovelser« der stiftes og går i stykker; kæresteparrene sidder sammen til morgensang, er sammen det meste af dagen og aftenen. Mange par skilles dog først efter afgangen fra seminariet når den ene part eller begge kommer ud i frisk luft og finder en rig bondepige, henholdsvis præst, til vederlag. Resultat: ringere eksamen, sindenes afjaskning og uegnethed for dybere følelser for fremtiden. — Naturligvis er samme fejl i större byer, men der har mange deres jem i byen og værges derved en del.

Dersom nogen af disse par holder sammen, bliver de af samfundet privilegeret med to embeder, men passer ikke deres egne börn der skulle være det eugeniske resultat af disse stutterier. Demoralisationen kommer ovenfra i Danmark. Jeg er ikke moralprædikant; men jeg siger som St. Peter at man skal lade være med at göre sig umage for at få ungdommen demoraliseret.

Over alt dette havde jeg nær glemt Erling Rørdam. Men ham havde jeg at göre med i mange år, og vi kom godt ud af det. Han kunne blive heftig, men det gik straks over igen. Da jeg

var kommet til mit 4. seminarium, spurgte han vad det 5. skulle være for ét. Jeg svarede: kirkegården. Han sagde: vel, så mødes vi der.

1902 dimitterede jeg i dansk, matematik, fysik og pædagogik. I matematik var dr. phil. (fra 1907 prof.) Juel censor, dette velsignede menneske vis opgaver, skriftlige såvel som mundtlige, var den rene poesi.

I fysik havde jeg at göre med Alfred Lehmann som jeg lærte at sætte stor pris på. Jeg har altid syntes at han, åndelig talt, var större end fætteren Edv. L. — Disse to fag var jeg godt inde i, dels fra realskolen — jeg har altid i matematik brugt Mathiassens metode: at lade en elev gennemgå det ny stof — dels fra det omtalte adgangskursus vor dr. Juel underviste i geometri, Barmwater i fysik.

Men pædagogik! Da jeg søgte stillingen i Ribe, meddelte jeg forstanderen at jeg ikke vidste vad det var. Han lod sig ikke gå på af det, men sörgede for at jeg fik et sommerferiekursus hos prof. Kroman i sommeren 1901. (Seminariet var grundlagt 1899, og først 1901—2 skulle der undervises i pædagogik). Mon ikke det kursus hørte under lærerhöjskolen? Det foregik imidlertid på den polytekniske höjskole. Kroman røbede engang at han havde fået pædagogikken henlagt til sit embede på universitetet fordi Høffding ikke ville have den — fordi Høffding ikke vidste vad det var!!

Simon Hansen, forstanderen, skaffede mig også et stipendium på ca. 100 kr., karakteristisk nok længe efter søgefristens udløb. — Jeg tror vi var en lille snes tilhørere til Kromans forelæsninger der kun drejede sig om fysiologi. Det varede ikke længe för det kedede os, og én af deltagerne, adjunkt Bjerre fra Horsens, så vidt vides lærer i faget på Horsens seminarium (senere rektor på Borgerdyd V), gav sig til at interpellere Kroman om det ene og det andet; det kan nok være han kunne slå gnister af professoren. Men desværre: de andre bad snart Bjerre holde inde med skydningen: for de havde den (gale) idé at vis man lod taleren i fred, ville han blive færdig med den dumme fysiologi og komme

til sagen. Kroman blev ved med sit både i 1901 og 2 i ca. 200 timer!! og sagde så til sidst at nu var han færdig med indledningen.

I 2. ferie (altså 1902) kom jeg engang i et frikvarter til at tale med ham om en bog. Han havde nævnt en (utrykt) bog af Drewsen der har skrevet »En livsanskuelse grundet på elskov«. Jeg havde læst denne og spurgte om det ikke var en god bog. Da svarede Kroman: »Der er ingen mening i at bygge en livsanskuelse på andet end det etiske«. Svaret var karakteristisk for ham, skar igennem alt vrøvl. Men morsomst var han når han skildrede oplevelser fra eksamenskommissionens tid. Gengivelsen her er mat; man skulle se ham sige det. »Engang havde jeg 4 oppe i pædagogik i Århus; de kunne ikke det mindste. Jeg sagde til dem: »jeg kan virkelig ikke give jer mer end mdl«. Det var de glade for. Så? sagde jeg: vordan det? — Jo, for religion er firdobbelt, og når man får ug der, kan man godt tage et mdl i pædagogik. — Det er rigtigt, sagde jeg; det er mig der er et fæ. — Så gik jeg op til ministeren og fik ham til at göre religionen dobbelt«.

»Et år slog vi 40 % ijel, og der rejste sig et ramaskrig; næste år slog vi 60 % ijel.«

»Engang ville jeg trøste én som jeg mødte om eftermiddagen efter at han var dumpet om formiddagen; men han trængte ikke til trøst; han havde kun læst i to måneder og havde en udmærket plads stående åben på Bornholm; han var urmager«.

»Engang flygtede en eksaminand her i København fra praktik fordi jeg havde givet ham et regnestykke vori han skulle klare for börnene ud fra visse givne forudsætninger vor stærkt græsset voksede. Opsynsmanden var hel febrilsk da han kom og meddelte at manden havde sagt han ville ikke være lærer når han skulle vide vor stærkt græsset groede«.

»Det var også i København jeg spurgte drengene om de havde lært noget den dag. Ja, sagde én af dem og tog sin lommebog frem, jeg har fået navnene på alle Jakobs 12 sönner«.

Et kraftigt ord udtalte han engang i en time: »Vi skal holde

os til englænderne; dosmere som Pestalozzi og Frøbel skal vi holde os fra livet«. Mht Frøbel udtalte Henny Borch-Hansen engang i Kvindelig Læseforening: »Alle de forsøg vi er kommet ind på i de Frøbelske Börnehaver med at lære börn at lege — tror jeg vi skal bort fra igen.« Og Pestalozzi — ja, han var visselig ét af de bedste mennesker der har levet, og hans livshistorie er meget rørende — men har han lært os noget?

Kroman havde kun 5 spörgsmål i pædagogikkens historie: grækerne, Comenius, Rousseau, Höjskolen, den danske skoles historie.

Trods Kromans misbrug af tiden og timerne havde jeg dog to ting ud af det hele: jeg fik lært ham personlig at kende — og af en deltager fik jeg en række dispositioner som nok skyldtes Aksel Dam, men som jeg gennem mange år troede var skrevet af nævnte deltager på basis af Kromans »Mål og midler«.

Disse dispositioner dikterede jeg mine elever, og ligesom disse havde klaret sig godt til 1. dels dansk p. gr. a. Abell og deres egne evner, således klarede de sig i 1902 i pædagogik ved jælp af disse lånte fjer og de samme evner. Ja, Kroman sagde endog det var de bedste stile i hele landet, og Simon Hansen sagde: »Nu véd vi vi kan magte det.« Endelig var der en kommunelærer der skældte holdet ud efter noder fordi det (naturligvis) havde bagtalt mig hemningsløst og sagt det var det værste sludder jeg serverede.

En halv snes gange havde jeg Kroman til censor, og det var idyl alt sammen — undtagen én gang! Han havde ejendommelige indfald: engang havde vi en dame oppe som havde skrevet en dårlig stil; hun trak spörgsmålet geografi og skulle göre rede for dette fags nytte og metode. Hun tog frejdig fat — men da hun havde sagt nogen få ord af det jeg havde indprentet hende, spurgte Kroman idet han så på hende med dette døde blik som han havde arvet fra Sokrates: »Frøken! var det ikke bedre at lære portugisisk?« Eksaminanden blev aldeles perpleks. Hun skulle svaret: Jo, vis man vil til Brasilien — men hun havde allerede glemt sin rigtige geografi fra forrige år. Hun tav — og sagde

ikke mere. Jeg tænkte naturligvis at det ville give en lav karakter, kanhænde negativ. Imidlertid kendte jeg nu Kroman så godt at jeg vidste det var bedst at tie stille. Så sagde han: »Hun blev jo noget perpleks ved mit spörgsmål — men hun var for resten hel kön — skal vi give hende mg.« — Ja, lad os det!

Men én gang gik det galt. Kroman kunne være lunefuld. Det var endnu i Ribe. Jeg havde et hold på 14 mand som havde fået ug? i gennemsnit året för i matematik så de var ikke rene sinker. En hel del af dem fik nu i pædagogik nogen meget små karakterer. En fik spörgsmålet »Barnet er også et menneske,« sagde ikke noget, tav helt stille — så sagde Kroman: tak! Og ved censuren var han umedgörlig. Fra det öjeblik var jeg klar over at han med al sin sædvanlige elskværdighed og enestående overlegenhed ikke egnede sig til censor; for en censor skal være ens altid. Det er ikke nok at være genial.

Mere lunefuld end Kroman var dog prof. Nebelong; det var i virkeligheden en skandale at den mand var censor i mange år. Engang i Ribe diskede han op med en sjofel historie om Skrefsrud af den type han yndede. Det var en censorfrokost, og jeg var til stede. Da sagde Simon Hansen: »Nu skal jeg spörge missionshistorisk institut — og vis historien ikke passer, så serveres den ikke mer«. Da gav Nebelong sig til at rose S. H. for at han var en god mand, en dannet mand, en moderat mand o. s. v. Jeg gik, men kom igen to timer senere. Da var Nebelong der endnu — og roste fremdeles Simon Hansen som en dannet og moderat og god mand.

I Haslev var han slem til at bande. Engang kom han på kant med musiklæreren ved censuren og sagde da fromt: »Deres karakterer er ad Helvede til!« vortil læreren svarede: »Det må da være Deres; for de er lavest nede«. Men efter den splendide frokost var hr. Nebelong mere medgörlig.

Efter Kroman fulgte prof. N. A. Larsen som censor i pædagogik. Han var Kromans modsætning og altid ens. Desuden tav han stille under eksaminationen vilket gode eksempel de færreste censorer følger. Eksemplets opdragende magt er ikke stor.

Inden jeg går over til næste afsnit, Haslev, skal jeg omtale en jævn og ligefrem mand som jeg traf i Ribe og som ved sine egenskaber dannede en modsætning til det fine ripensiske bourgeoisi. Det var professor Amberg der restaurerede Ribe domkirke. I et par herlige timer gennemgik han engang for mig alene kirkens arkitektoniske historie, fremhævede f. e. den ejendommelighed at vælvingen over koret ikke har noget sidestykke nord for Alperne og fremhævede kirkens perioder: tufsten, røde sten (munkesten), sideskibenes og Marietårnets historie samt det mægtige nordvestlige tårn der havde navn af byens og flagede for Jens Busk*). — Professor Amberg var tillige en munter mand der glædede sig over sin støttekæp som var ham en trofast ledsager, og han gav muntre historier til bedste, især skolehistorier. Rektor i den skole som Amberg havde gået i havde den sære egenskab at kakkelovnen altid rög i hans timer uden at nogen kunne finde grunden. Rektor hidkaldte håndværkere og sagde selv til dem at den underligt nok kun rög i hans timer. Men håndværkerne kunne ikke klare det.

HASLEV

1907 flyttede jeg fra Ribe til Haslev. Det var en god ven, en indremissionsk lærer i Ribe, der fik mig derover. Jeg ville gerne jem til mit fødeland. Den aristokratiske by Ribe havde aldrig tiltalt mig. Det regnede altid. Og den vestjydske blæst skaffede mig en hård sygdom der knækkede mit ikke stærke helbred. Det var »vand om lungen« eller lungehindebrand. Dette ord er karakteristisk; for sygdommen er meget smertefuld; man føler den som ild eller knivstik og overvinder aldrig dens efterveer. Disse har især været ustandselig gentagne tilfælde af bronkitis der har hindret mig i al slags selskabelighed og deltagen i møder.

Men nu rejste jeg til Haslev. Det skulle jeg aldrig have gjort. »Man kender ikke sig selv før efter en handling« (Kroman). Jeg hørte ikke til I. M. vilket min ven, læreren i Ribe, havde meddelt forud. Seminariet var oprettet eller grundlagt 1905 af et aktie-

*) Ribekresens (katolske) folketingsmand.

selskab af indremissionske mænd og kvinder. Selskabets ledelse var på sytten mand. Af disse dannede fire i og ved Haslev et stående udvalg. Den egentlige leder eller primus motor var höjskoleforstander Davidsen. Han var en handlingens mand med store evner og ingen hemninger. Den slags folk kan sagtens øve dåd, og kommer man med moralske indvendinger, siger de: »Den der ikke kan løfte Mjølner skal ikke rose sig af at han ikke har svunget ham til upligt« (Grundtvig). Davidsen gik frem efter reglen: »En mand udretter det han kan — vad andre grunde havde nogen dåd?« (Øhlenslæger).

Et nærmere kendskab til ham vil min læser få af Olaf Langes »Hensigten helliger midlet« og Moikjærs »Samfundsbrydninger inden for I. M. i Haslev.«

Det der imidlertid ramte mig personligt fremgår ikke af disse pjecer, men af følgende: Seminariets dygtigste lærer, en cand. polyt. Knud Galle, der heller ikke hørte til I. M., blev afsat — uden anden motivering end at han bedst kunne undværes.

Efter Galles afsked valgte man straks en ny lærer til hans fag. 1910 blev landbrugskand. Fr. Andreassen afsat fra sin stilling som lærer ved landbrugsskolen — vorfor? Senere blev Olaf Lange der havde geografi på seminariet afsat fra denne stilling trods sin åndfulde undervisning — fordi eleverne ikke fik særlig gode karakterer. Her var dog en grund!! Så fulgte Davidsens ran af Nabots (alias Langes) vingård (alias realskole).

Jeg har aldrig haft meget mod, og jeg frygtede samme skæbne som Galles. Ingen kan undervise med glæde og munterhed (som en lærer bör) når han har det Damokles-sværd over hovedet: at kunne blive afsat når som helst, uden grund, uden lov og dom, uden appelinstans. Denne frygt ødelagde mig. Jeg fik en hård nervesygdom. Staten giver en sådan institution meget store summer og fører ingen kontrol med vad der foregår. Kroman brugte engang det udtryk: en vilken som helst tugthuskandidat kan blive seminarieforstander i Danmark.

Disse ord indeholder naturligvis ikke nogen hentydning til forstander Petersen i Haslev der var en brav mand. Det var heller ikke ham, der slog lærerne omkuld som kegler.

Jeg skrev ovenfor, at jeg manglede mod. Derfor er jeg også harm på disse pædagogiske probenreutere der råber med »karakter« som andre med levendes rødspætter og taler store ord om at skolen skal opdrage; karakteropdragelse er vigtigere end undervisning osv. Skolen *kan* ikke opdrage. Den kan ikke göre en fejg dreng modig, en lögner sanddru, en troløs trofast, en tyv ærlig, en bølle skikkelig. Den kan undervise, og det er det den skal.*) For at kunne dette må den til en vis grad dressere börnene som man dresserer hunde. Men virkelig opdrage, d. e. lægge en etisk vurdering ind i börnene . . . nej. En mor kan göre meget; derfor bör vi have gode jem. En religiøs omvæltning kan utvivlsomt skabe nyt i et menneske.

Mangen sød lille dreng, sin mors öjesten, bliver efter megen skolegang til en stor skurk. Og efter 128 års »opdragende« skolegang er det danske folk i 1942 nået til så lavt moralsk niveau som sjælden för. Moral er i væsentlig grad et socialt fænomen. Bliver landet godt regeret så folk bliver velstillede, stiger moralen. Ved en lovgivning som i de sidste 40 år der gör folkets vilkår ringere — som det især er sket i de sidste 13 år — synker moralen. Hertil jælper visse »ånds«-retninger (Brandes, Politiken). Det er menneskets natur at dale. Tyngdepunktet er i maven. Somme taler om eksemplets opdragende magt. Nej, men det dårlige eksempel virker neddragende.

I »Kristeligt dagblad« for 1. marts 1942 står der at bladet i sin tid har forudsagt at brændevinsskatten ville virke opdragende. Ja, når man hindrer folk i at købe brændevin, så bliver de ikke fulde af det. En krabat opdragelsesmetode. — I samme år har det moralske hovedorgan Politiken manet jemmene til at passe på deres løse tøse. Ja, bind dem, så opdrages de til ikke at gå løse. Disse tøses løshed er et mærkeligt fænomen eftersom de har gået i disse pædagogiske skoler.

Inden jeg går fra kapitlet Haslev må jeg omtale én ting: i 2. tiår af dette århundrede optrådte en (ny-)rationalistisk præst ved navn Arboe Rasmussen, og da var det karakteristisk at I. M. som

*) Danmarks ypperste dansklærer i min tid er (var) Smith-Himmelev.

med én mund råbte: TROSBEKENDELSEN (d. e. GRUNDTVIG)! Nu havde I. M. været på nakken af Grundtvig fra først af og havde sagt: Luther — eller: bibelen! (På knæ for bibelen, professorer). Og da så situationen fra 100 år før kom igen, sagde man som Grundtvig. Det gik ligesom det går visse ateister i tordenvær.

Ovenfor nævnte jeg den nervesygdom jeg fik. Jeg søgte flere »specialister« som ikke kendte den. Endelig gik jeg til professor Rasch der både kendte soten og middel derimod. Derimod kunne han ikke sige vad den var kommet af. Dette gjorde nu ikke noget; for det vidste *jeg*.

Som en efterskrift til det forrige må jeg her notere at man i pædagogik bruger ordet opdrage i en anden mening. Man taler om at opdrage tænkeevnen, at analyse og regning opdrager tænkningen. Denne brug af ordet tör jeg ikke indvende noget imod.

For det andet vil jeg indrömme at dersom börn har samme lærer i alle 7 år igennem og vis denne lærer er særlig dygtig, da tror jeg han kan have en god Indflydelse på Börnene. Han kan støtte de gode jem; men over for börn fra dårlige jem tror jeg ikke han kan udrette noget.

★

Kort efter mit komme til Haslev var jeg blevet gift med Kirstine Lauridsen, en bondedatter fra Vejrup i Sydvestjylland.

RANUM

1918 blev jeg lærer ved Ranum seminarium. 1919 afsatte Davidsen Haslev seminariums forstander. 1927 afsatte han höjskolelærer Moikjær.

I Ranum havde jeg det godt. Men vore börn havde det ikke godt. De kunne ikke tåle klimaet. De var kommet fra det skarpe fastlandsklima i Haslev og skulle nu assimilere sig, tilpasse sig, til Ranums lave sumpklima. En af vore drenge var syg i flere måneder fra nytår til hen i maj: høj feber ver 4. dag ligesom

Holberg. Jeg tror det var en art malaria eller sumpfeber. Börn født på stedet klarer sig bedre. En anden af vore drenge fik pande- eller kæbehulesot. Den fulgte ham siden i flere år. Til den febersyge havde vi seminariets læge der boede i Løgstør, men kom til Ranum et par gange om ugen. Han kendte ikke sygdommen; han var hos os 4 gange, men var absolut renonce; Drengen kom sig da vi kom til Skårup. Doktorregningen lød på 74 kr.

Engang havde jeg en rørstol der brækkede sit ene ben; jeg bad en snedker hente den og reparere den. Han kom og så paa stolen, stillede diagnosen: uhelbredelig — og kørte igen. Han sendte ingen regning.

En mand jeg kender var blevet mishandlet af sin jemlige læge og kom siden ind til professor Rasch. Da denne så den syge mand, sagde han straks: »De har været hos en klog Kone.« En søster til mig blev mishandlet til døde af en læge i Præstø der ikke gav op og ikke sendte hende til en specialist.

I sin på steder sublime »Mindebog« (der er skrevet på det bedste dansk jeg har set) gör den herlige mand Skjoldborg Ranum til et paradis; men han er en lille filur; for han taler egentlig kun om Vilsted, Malle, Rönbjerg, Björnsholm og Ertebølle. Björnsholm er et dejligt sted, og ved dette valg viste munkene anderledes kultur end L. Chr. Müller skönt denne havde sin kirke ved Björnsholm, det gamle Vitskøl kloster. Ranum kirke fandtes ikke i Müllers tid.

Af mine medlærere i Ranum vil jeg nævne den som jeg havde mest med at gøre: hr. Stenvang. Han var en gentleman, og jeg skylder ham stor taknemlighed.

★

Her vil jeg omtale en kollega fordi han lige er død (tidligt forår 1942). Denne ene var min jævnaldrende, pastor H. J. Holt (Ørum-Sønderlyng). Han var min kollega i to år i Haslev. Han var udpræget indre-missionsk og af et tungt sind der vel dels lå i hans natur, dels var påvirket af en ungdomssorg og af et mindre godt helbred. Hans jerte fejlede ikke noget; det var af

guld. Og hans jælp i livet var den urokkelige og urokkede Kristustro som bar ham livet igennem. Menneskelig støtte havde han af sin trofaste søster. — Han er kommet let gennem valutakontoret; for der har kun været brug for tre ord: tro indtil døden.

★

I sammenhæng hermed vil jeg nævne en ting der ligger mig på jerte. I de sidste tredive år af det 19. århundrede var lægen helten i bøgerne, præsten syndebuk. Sammenlign dr. Relling og pastor Manders. (En undtagelse danner præsten i »Niels Lyhne« der taler med Gerda til sidst). Mine oplevelser stiller præsterne höjere. Præsten kommer af sig selv når han føler man er ved at gå til grunde under tilværelsens usigelige kval; han kommer og jælper en. Præstegerningen er den störste gerning på jorden når præsten for alvor er en mand og grund- eller rodfæstet i sin gudstro. Præsternes gerning stiller dem daglig over for spörgsmålet om det etiske, spörgsmålet om synd, tilværelsens centrale.

SKÅRUP

På gr. a. Børnenes sygdom i Ranum søgte og kom jeg til Skårup 1921.

Af ikke för omtalte censorer skal jeg nævne spiritisten Agerskov der i tidens løb sendte mig sine skifter om sine og sin hustrus oplevelser, f. e. »Nogle psykiske oplevelser og deres resultater«. Mærkeligt nok er ingen af de to nævnt i Brinchs »Psykisk årbog« 1936. Agerskov var en solid og grundig censor. Det samme galdt Buur og I. C. Hansen (Vinde). Buur havde en glimrende intelligens i sit smukke hoved der var så skævt at vis man ville kløve det ved et øksehug vinkelret på panden, ville man ikke ramme nakken. Mon ikke Karl 12.s var li' sådan? Men han (kongen) var ikke så kön. Buur kunne blive noget ilter, men en herlig mand var han. Han var vestjyde ligesom min kone, og de tænkte ens. Engang danskcensorerne og jeg var til »censorfrokost« hos forstander Egebæk der er afholdsmand ligesom Kyøsti Kallio (vorfor der ikke var bajer men afholdsøl paa bordet) tog hr. Buur sit glas — vi sad ved siden af hinanden — og sagde dæmpet: »Vil De hilse Deres kone — det er dog hende De kan takke for at Deres börn har nogen forstand.« — Jeg takkede, og vi drak min kones skål i afholdsøl. — Da jeg overgav min kone denne hilsen, sagde hun: »Vil du sige til hr. Buur at man skal ikke sige alt vad man tænker«. Hun var enig med ham.

Mit förste venskab med Buur opstod i Haslev og blev fejret med vin. En elev var syg, og vi tre måtte høre ham på hans værelse. Han sad i sengen med et rejsetæppe om hovedet. Da vi gik derfra, glemte Buur sin mappe, og jeg gik op til den unge mand efter den; da havde han fjernet uldtæppet. Ved bordet fik jeg lejlighed til at sige dette til Buur som öjeblikkelig løftede sit glas og sagde med dette smil: »Skål, hr, jeg kan godt li' Dem.«

I sammenhæng med vinen og den overdådige censorfrokost i Haslev må jeg nævne at vi altid fik lagkage, overdådig lagkage, til kaffen, og prof. Larsen regnede ligefrem sine år efter den lagkage. Jeg har flere gange hørt ham sige: »Så er vi atter ved fru Petersens lagkage; så er der atter gået et år.« Fru Petersen var forstanderens mor; forstanderen var ugift. Og professoren bad forstanderen hilse og takke. Fru Petersen lod sig aldrig se.

Her vil jeg hidsætte en lille ting som frk. Falbe Hansen engang meddelte mig. Dengang Nörre Nissum seminarium blev stiftet, var de deroppe så fromme at de ikke ville have den danske litteratur med fordi den har så mange grove udtryk. Da fik de den oplysning fra ministeriet at så kunne de heller ikke faa statstilskud og eksamensret. — »Og nu« — sagde frk. Falbe Hansen — »er der ingen der så flot som Nörre Nissum seminarister citerer Holberg: de lever kristeligt og nærer sig af vrag.«

Min gode ven I. C. Hansen Vinde, den alt vidende, var også jyde, bror til Carl Hansen, »Skive folkeblad«. Han var en sand Aristeides. En mere objektiv og solid dommer kunne seminaristerne ikke få. Ja, han sagde engang til mig: »Somme stile er man straks klar over; andre må man læse både 2 og 3 gange«. — Et træk endnu. »I. C.« som han kaldtes skrev 1914 at krigen ville vare 4 år. Ingen troede det. 1918 optrykte broren artiklerne.

Jeg gav engang mine elever en pædagogisk stil om den rette læreruddannelse. En af disse stile var interessant. I den stod at få fag burde være obligatoriske, resten fri — og så burde embederne opslås med fag. — Jeg omtalte dette for I. C. Hansen; men han sagde: En lærer i börneskolen skal kende så meget til alle fag at han, om ikke straks, så »i morgen«, kan svare på vilke som helst spörgsmål fra börnene.

I Skårup var jeg i nogen år lærer i geografi, først efter Dahlbergs bog; det var en hamber omgang. Men da jeg fik Andersen & Vahls herlige bog, fik jeg stor interesse for faget og lærte *vorfor* örnene rives om jorderigs bold, og jeg fik denne interesse stimuleret af censor, den meget vidende prof. Vahl.

For folk der grunder over sociale spörgsmål vil jeg meddele at geografien gav mig kendskab til en sydamerikansk stat, nabo til Equador, der har løst arbejdsløshedsproblemet på en original måde. Landet hedder Cramnada (tryk på mellemste stavelse — det er spansk), er på störrelse med Holland og har omtr. lige mange land- og købstadboere. Cramnada har höj indførselstold og derfor stor arbejdsløshed. De fabrikanter der har gavn af tolden er ikke så talrige; men de er meget rige og ejer en mængde aviser som åbent eller mellem linierne agiterer for told og for cramnadisk arbejde; de påstår daglig at told giver arbejde. Desuden vinder de mange holdere ved deres fromme kirkesider. Tolden er derfor urokkelig, arbejdsløsheden ligeså. Men så hændte det for en hel del år siden at der i folket opstod en genial samfundsreformator der fandt på råd. Han var opkaldt efter den store opdager, hed Christophoro Colombo og satte ægget på enden igen. Følgende dette råd har cramnadierne ændret arbejdsløshedens svøbe til velsignelse. Alle som bliver arbejdsløse sendes ud på landet, og det vil de gerne: for der er et dejligt klima i dette höjland med friske vinde fra havet. Købstæderne der ellers skulle have dem på fattig-væsenet udreder deres lön, og de får den gerning at jælpe bønderne at så og høste, skove og tærske. Maskiner bruger de ikke; de skærer kornet af med krumknive. Bønderne er glade for denne gratis jælp og går som tilsyn og

ryger på lange piber. Da der er så mange om arbejdet, går det let. Ledelsen sörger for lige mange karle og piger på ver gård, på mindre gårde 1 karl og 1 pige, på noget större 2 karle og 2 piger osv. I pauserne, gerne i tilslutning til måltiderne, danser de. Særlig i høstens tid når det træffer sig at høstfolkene fra to nabogårde mejer eller sætter i hob nær ved hinanden, går det lystigt til. Først spiser de i en grøft af madkurven som gårdmandens kone har sendt börnene ud med; der er ikke noget der smager så godt som brød med et tykt lag, af solen halvsmeltet, smör samt et tykt lag ost på; dertil gammelt øl som de drikker af runde flade træflasker; alle drikker af samme flasker. Så synger og danser de. De synger deres yndefulde romanske sange og danser efter sangen. Mange gode ægteskaber stiftes — og senere står det hele for dem som en paradistid. Tidt hænder det at en kön arbejdsløs gifter sig en gård til. Om aftenerne danser de på gaderne til harmonika. Alt sammen fordi de cramnadiske købstæder (i modsætning til andre landes) er uegennyttige. De rige toldfabrikanter skiftes til ved festlige lejligheder, især når præsidenten eller parlamentsmedlemmer er til stede, at holde taler og indskærpe folket gensidig jælpsomhed og opofrelse. Som vederlag får de dobbelt pris for alt vad de laver og bliver ikke sjælden jordfæstet på offentlig omkostning som fædrelandets velgørere der har sat storværker i gang og skaffet mange arbejde. — Landet er katolsk og ægteskaberne uopløselige samt lykkelige.

En anden modsætning til Danmark finder vi i Cramnadas ordensvæsen. Oprindelsen er uens. I Danmark er det en følge af enevældens trældomsånd. Men Cramnadas folk er sydlændinge der glæder sig over heraldiske prydelser. Danmarks »riddervæsen« er for störste delen latterligt; for man kan ikke ride på Danebrog. Det eneste meningsfulde vi har er ridder af elefanten. Men cramnadierne er riddere af alle slags dyr, og det er der mening i. Der findes f. e. riddere af lamaen, alpakaen, den topuklede kamel, æslet, muldyret, hesten. Den fineste orden er den af den gråskimlede hest. Til alle disse og flere ordener hører en heraldisk kultur og kunst vorved mange kunstnere, især malere,

lever; for ver ny ridder skal have sit skjold. Höjt regnet er riddere af skjoldpadden. Mange herremænd og industribaroner er æselsriddere.

Danmark er et lidet, fattigt land. Men vi må vende tilbage til det fra lykkeligere egne. Også i Skårup havde jeg en tid matematik. Jeg brugte også dær Mathiassens metode — så vidt muligt. Folk der har vanskeligt ved matematik har det således fordi de tror de skal »forstå« noget af det istf. at følge formler og sætninger. Det hænder tidt folk med god »forstand« at de ikke kan lære matematik. Den fremragende grundtvigske præst Otto Rosenstand sagde til mig engang at han havde en udmærket »konkret fantasi« (vad også hans bøger viser); han havde let ved at danne billeder; men han manglede »abstrakt fantasi« og kunne derfor ikke lære matematik. Han troede ikke på sætningerne. Matematik er en trossag.

Fantasi: jeg mødte engang i Skårup seminariums have pedellens lille dreng der kom trækkende med en lille vogn vori sad en lille pige. Da afstanden mellem os var kommet ned på et par meter, standsede drengen og sagde: »Vi havde nok nær kørt dig né«.

Et fag jeg efterhånden blev glad ved i Skårup var regning, især naturligvis den matematiske del (om flader og legemer). Til censorer havde jeg V. Petersen — der jalp mig meget både direkte og ved sit rolige væsen — og Halsteen. Senere har jeg haft Svane og de to perler: Novrup og Albert Christensen.

Hermed har jeg nævnt de allerfleste af de censorer jeg har haft med at göre i tidligere år. Ovenfor har jeg skrevet at en censor altid bör være ens; her vil jeg föje til at han må ikke altid være gnaven — helst aldrig. Han bör heller ikke hele tiden spörge om det som læreren lige vil spörge om når det nu engang er fastsat at læreren er eksaminator. Men det kan være det var rigtigt at *vende tilbage til eksamenskommissionen* som J. Nielsen foreslog 1908 idet han var klar over at visse lærere er dygtige til at »dreje uden om skærene« vor de véd at eleverne vil strande. Sådanne (terpere) giver naturligvis eleverne et galt stempel.

I 1943 har der været rejst indvendinger mod en skriftlig regneopgave. 1924 havde vi en opgave som syv af mine elever, en fjerdedel af klassen, og gennemgående de dygtigste, kørte fast i fordi de fulgte opgavens bogstav. Når man i to år har sagt: læs dog vad der står! så er det kedeligt at det til eksamen går dem bedst der ikke følger det. Men efter bogstaven var nu denne opgave uløselig. Jeg synes at der i så tilfælde burde dömmes af uvildige mænd. For de censorer der har lavet en sådan opgave kan ikke dömme om opgaven er kassabel. Jeg synes også mine syv elever burde haft ug for den opgave. Men hr. Svane som det år var censor i Skårup sagde at det var pænere af dem hos frk. Zahle og andre steder der havde været på samme »gale« vej at de havde taget fat forfra og løst opgaven efter en »mere naturlig« opfattelse!! — Efter at ha spildt en time på den »unaturlige«.

Uden for »mine egne« censorer vil jeg nævne dr. William Sörensen der var censor i naturhistorie så det var kun tilfældigt jeg traf ham. Jeg har set ham spise jordbær i Ribe — næh!! Og jeg har oplevet at han startede eksamen kl. 9 morgen og blev ved uden ophold til kl. 9 aften (læreren var da døden nær). Jeg har engang tilfældigt været til stede da nogle karakterer blev læst op. Da det var sket, kom han med en blomst han havde glemt at præsentere for én af de kvindelige eksaminander der lige havde fået karakter. Eleven så lidt på den, lugtede til den og gav den det rette navn. »Hø-hø-hø jeg tror — I lugter bedre end I ser!« sagde W. S. — Engang stod han og gloede på Haslev seminariums opslagkasse vor der var et cirkulære fra ministeriet, bl. a. om »henvisningsord«. »Vorfor skal de hedde sådan?« spurgte han mig. — »For at göre det vanskeligere« sagde jeg. Det svar blev han glad over, og siden talte vi tidt sammen. Engang fulgtes jeg til Haslev station med hr. Galle der skulle hente dr. S. Toget standsede og W. S. kom ud — i kjole og vidt, på strömpesokker, med skoene i hænderne, og således tiltaklet vraltede han over skinnerne; for toget han kom med var på andet spor. Doktoren havde sovet lige til det öjeblik da toget holdt. — Det var også i Haslev jeg kom til at meddele ham en oplevelse. Jeg stod på

Lillebælts færge fra Strib til Fredericia. Der var så mange rejsende at man ikke kunne flytte sig. Jeg spurgte en ældre mand vor det kunne være. »Vi er svenske — svarede han — vi skal til Amerika; men nu er ja(g) rædd ja(g) ska(l) bliva fchøfchuk«. — Jeg: »Ja, det kan godt være De bliver søsyg«. — Han: »Huru er det at vara fchøfchuk? er det som at vara full?« — Jeg: »*Det* har jeg aldrig prøvet«. — Han: »*Ja*(g) har pröva(t) det«. — Da sagde dr. Sörensen: »Hø-hø-hø det har jeg — osse!«

Foruden ved sit skæg, der dog ikke kunne måle sig med I. L. Heibergs, og ved sine öjne der mindede om Kromans var han mærkværdig ved sine lange negle vormed han spaltede blomster og stængler. Han sagdes at have brugt dem i Sydamerika til jeg véd ikke vad istf. lommekniv. Der havde han muligvis vænnet sig til lange mellemrum mellem måltiderne.

Jeg har læst William Sörensens satiristiske bøger om universitetet; jeg har i störste delen af min levetid vidst at Danmark har været ond ved mange af sine börn: Christiern II, Tyge Brahe, Steno, Griffenfeld, Leonore Christina, P. A. Heiberg, Hans Nielsen Hauge (grænseløst mishandlet uden skygge af grund), Dampe; men W. S. nævner desuden i »De kompetente autoriteters bedste skön« O. Fr. Müller, I. C. Fabricius, Ad. Hannover, H. Kröyer; sig selv nævner han ikke direkte, det må andre om.

Efter at N. A. Larsens stærke hånd havde sluppet seminarierne 1930, tog Kaalund-Jörgensen fat. Han blev navnkundig ved en tale om tandrækken som vigtigere end kongerækken. Lad os nu se bort fra majestætskrænkelsen og nöjes med at skåde ordenes mening.

Der var engang en lille konge der ligesom en vis lille nisse troede han var verdens störste mand. Denne lille konge fik en præst til at påstå at han (kongen) var konge af Guds nåde, og i tillid hertil ødelagde kongen sit land så godt han kunne, men så var der én der sagde at kongen var nok konge af Guds nåde, men for folkets skyld. Denne lille tanketorsk voksede sig större og blev til at folket havde skabt den kongelige majestæt — og endelig blev torsken så stor at den sagde: så kan folket tage

magten igen. Det endte med at folket huggede hovedet af kongen. Det lille ord »for folkets skyld« huggede hovedet af Louis 16. Tanken er det stærkeste i verden.

Vore forfædre fra 1814 som sandsynligvis ikke havde særlig gode tænder faldt ikke på at det kom staten ved; de fandt derimod på at lave nogen skoler vori börnene skulle lære kongerækken, d. e. fædrelandets historie, eller de skulle lære kongerækken som knagerække til at hænge historien på i rigtig tidsfølge: Valdemar Atterdag — dronning Margrete — kronprins Frederik — grev Reventlow — Kaalund-Jörgensen. Dette er uhyre vigtigt; for ellers fatter man ingenting. Et år havde vi til lærereksamen en stil om kongeloven og grundloven; visse stilskrivere påstod at landboreformerne (Fr. 6.) var en følge af grundloven (Fr. 7.); karakteristisk for historielæreren der over alle enkeltheder havde glemt at indprente det störste som på socialt område er hændt i Danmark. Og så kommer Kaalund-Jörgensen og reducerer kongerækken — danmarkshistorien — skolen — til ingenting. Bare dog ikke den tanketorsk vokser sig stor og slår skolen ijel! Så må eftertiden afgöre om der skete nogen skade derved.

Sagen er at de to ting: tænderne og kongen har ikke noget med verandre at göre med mindre man kan godtgöre at skolen ødelægger tænderne sammen med maven og ryggen. Og når folk hitter på sådan noget, er det fordi deres tankegang er socialistisk. I steden for at skaffe folket gode kår så det selv kan sörge for sine börn og tænder hitter man på at skolen skal göre disse ting. Et godt middel for tænder er f. r. en verdenskrig på 4 år.

Det hele minder om den halv-socialistiske minister Knud Kristensen der nu oven i købet vil sörge for folks ægteskaber på statens omkostning. Nej, skaf folket gode kår; så kommer ægteskaberne af sig selv, og man opfylder jorden og dyrker den. Men de socialistiske idéer hemmer börneavl ved planøkonomi og told og arbejdsløshed og skatter som bjerge og grænseløs offentlig ødselhed og skolelæger og skoletandlæger og skolebøger i pundevis og kontrol og centraler og administrationspalasser og skolepalasser osv. i det uendelige.

Apropos skolepalasser: vor mange af börnene i Grundtvigskolens opland er i stand til at lære noget? Skal vi sige halvdelen? I København vor de mindste evner er — der bygger man de störste og dyreste skolepalasser. Det er da også på tide at Torkild Jensen har sagt (Kr. dagbl. 15. febr. 1942) at det er ikke kundskabsrige börn vi skal have, men *gode* börn. Men vad skal vi så med skoler og skolepalasser? Skolen giver ikke gode börn. Vilke ord har jeg ikke hørt i Kindvig skole! Vilke ord lyder ikke på Skårup skoles legeplas! Nej, skaf gode kår og gode jem der selv kan sörge for börnene.

Og jemskolemanden Jörgen Jörgensen der fremfor alle burde kæmpe for jemundervisning, han bygger statsskoler så det svider til efterslægten. Og karakteristisk »radikalt«: denne jem- og friskolemand styrker statsskolen — så at den vel en dag ligger friskolen ijel.

På mine ældre dage har jeg været ked af at vore börn gik i Skårup skole. Min kone var en mester til at undervise og kunne gjort det bedre end skolen. Men vi havde ikke indset det i tide. Desuden kan det være økonomisk vanskeligt at gennemføre. Der skal mere jælp i huset; man får ingen skat eftergivet af den grund. Og skal ens börn senere være studenter, bliver det dyrere end gennem den sædvanlige halmtærske- og pressemaskine.

Dette er ikke et indlæg for fri eller private skoler imod statens. Jeg kender ingen grundtvigske eller koldske friskoler indvendig fra. I Østeråby, Skårup sogn, er en höjt æstimeret skole af den art, og jeg har gået i en fin privat skole i København — som omtalt. Både denne og min barndoms skole i Kindvig (som var en almindelig offentlig almueskole) var så gode at jeg ikke kan tænke mig bedre skoler. Men private skoler har én fejl — som det fremgår af min omtale af Haslev seminarium og som en fremragende lærer engang udtrykte således: »I statens skole er læreren fri som fuglen; i den fri skole er læreren træl«. Sidste sætning er nu ikke hel rigtig; for en træl smider man ikke ud; han bliver aldrig brødløs.

Selv den bedste skole kan ikke hamle op med börnenes mor.

Derfor bör man føre en politik så ver mor kan sörge for sine börn istf. socialistisk at sörge for at de 90 procent bliver så fattige at de er nødt til at sende börnene i gratisskolen.

☆

Straks da vi kom til Skårup, blev min kone og jeg kendt med valgmenighedspræst Anders Nörgaard, Vejstrup; da pastor Sörensen, Skårup, døde, blev vi stadige kirkegængere i Vejstrup, og vi meldte os ind i valgmenigheden — mundtlig; for jeg gjorde den fejl at jeg glemte at göre det skriftligt; dette skete først da jeg en dag opdagede at man ikke krævede kirkeskat af mig fra Vejstrup; det kom til at se uheldigt ud at vi ca. et år efter den ny præsts komme til Skårup meldte os ud skriftligt. I Vejstrup med den rige kirkesang og med Nørgaards inderlige tale følte vi os hurtig jemme.

I denne sammenhæng må jeg nævne en skuffelse: der var averteret et møde på Vejstrup höjskole: Otto Rosenstand (som jeg kendte fra Ribe) skulle tale om eftermiddagen — han var vel ca. 70 år gl. dengang — og Arnfred skulle tale om aftenen. En kollega og jeg tog en bil derud — og da talte Arnfred!! en lang tale; han gravede hele tiden dybere ned! uha! Ingen af os to kunne blive om aftenen og vi var altså godt narret. I min vrede skrev jeg en lille protest i en avis og sluttede med: »Når dig nogen karper byder og du får kun törre jyder, bliver du lidt flov derved.« Den unge taler havde altså puffet den gamle vismand til side. Desværre ramte min lille protest den uskyldige höjskoleforstander i Vejstrup — vad ikke var meningen.

☆

Jeg tror jeg har læst alle Nörgaards bøger. Om 3. bind af grundtvigianismens historie er sagt at den er sin vægt værd i guld. Men jeg synes bedst om »Udsyn over den kristne menigheds levnedsløb« (der giver hans herlige tale om pinsen) og om »Protestantismens grundskade« der fremstiller Nörgaards hovedtesis: Grundtvig kontra (dvs. over) Luther. Det er en lille bog, men skrevet med lysende klarhed.

Af andre kristelige bøger jeg har læst skal nævnes Otto Rosenstand: »Livsmod«, »Kristelige taler« o. a.; dernæst Henning Jensens mageløse apologi for kristendommen: »Min sidste bog« (som jeg nok har læst 20 gange); endvidere Gustav Jensen: »Tanker og opgaver«, en dejlig bog; Monrad: »Fra bönnens verden«. — En bog der har haft stor værdi for mig i tunge tider er Paludan-Müllers »Tithon« vis lærdom er denne at man ikke må synke hen i drömme, men skal kæmpe sit jordliv »selv om jorden er gloende« som min mor sagde.

Min yndlings-skribent er f. ø. Helge Rode, især for de 6 bøgers vedkommende vori han dömmer tiden og fortiden med vid og ironi.

☆

Først på 30rne fik vi indført fireårig uddannelse istf. treårig. Under Folketingets drøftelse fremsattes en god idé: at lade det 4. år være et ophold ved lærerhöjskolen. Denne idé blev opgivet skönt den var billigere og bedre end resultatet.

Ved lovens udførelse gjorde ministeriet flere *tilbageskridt:* 1. faget *regning blev sat ned i timetal* og mundtlig (20 minutter) gjort dobbelt imod skriftlig (4 timer). Med to timer i 1. kl. og 30 elever kan man allerhöjst nå at holde elevernes standpunkt fra för. — 2. *Skrivning er sat ned i timetal.* — 3. *Modersmålet er sat ned i timetal.* — 4. Matematik er stillet ringere end för da faget var valgfrit for kvinder. Nu fastsatte man at det skulle være obligatorisk for alle. Ifølge ministeriets kundgörelse af 8. juni 1894 skulle faget have 5 timer i 1. kl. og 4 timer i 2. kl. Ved cirkulære af 29. febr. 1940 fastsatte ministeriet 3 og 4 timer i matematik. — 5. Pædagogik har fået en time mere. Vorfor? Vad gavn gör de fire femtedele af pædagogikkens historie? Og den virkelig store: Comenius drukner i alt det mindreværdige. — 6. Historie har fået en time mere. Vorfor skal det fag have så mange timer. Det allermeste er enkeltheder som enver selv kan læse sig til og vori overblikket drukner. — 7. Allermest mærkværdigt er at naturhistorie skal have to — to — timer mere!!

Som *fremskridt* vil jeg nævne: 1. indførelse af slöjd. — 2. optagelse af et fremmed sprog. — 3. at sang og musik er blevet valgfrit.

Savnede fremskridt er: 1. at ikke både engelsk, tysk og svensk er blevet obligatoriske. — 2. at gymnastik ikke er valgfrit til eksamen. — 3. at hovedkarakteren er fastholdt. Er ikke 125 lige så könt et resultat som 126? Er ikke 150 könnere end 151? — 4. at elevantallet ikke er sat til 24 istf. 30.

En *kuriositet* er *special-læsningen* vorved seminaristerne skal göres til videnskabsmænd i tre fag ved 5 timer i tredje og 5 timer i fjerde kl.!!

Optagelsen på seminariet er kaotisk: studenter med 6, præliminarister og realister med 7 i gennemsnit kan optages uden prøve. Alle andre optages efter prøve. Alt det skal så sammenarbejdes på seminariet. Nogen er klogere end lærerne fra første dag. Andre er åbne og lærvillige. Nogen er i lømmelalderen. Det er de klogeste. Andre er ældre, til dels meget ældre. De yngste har aldeles ikke følt »kald« til gerningen, men er omadresseret fra realskolen med en plakat på maven som feriebörn.

Alle burde prøves, men kun i få fag; dansk, regning og religion samt botanik. Danmarks börn bör kende Danmarks blomster. Optagelsesalderen burde ikke være under 20.

Timeplanen er uden koncentration. Der burde være noget af det man kalder periodelæsning. Jeg ville lave den således:

	1.—2. kl.		3.—4. kl.
Gymnastik	3 timer	Gymnastik	4 timer
Sang og musik (valgfrit)	2 —	Sang og musik	2 —
Slöjd — håndgerning	2 —	Slöjd — håndgerning	2 —
Tegning — skrivning	4 —	Historie	4 —
Regning	3 —	Religion	3 —
Matematik (valgfrit)	3 —	Dansk	4 —
Fysik	3 —	Svensk	2 —
Naturhistorie	3 —	Engelsk	4 —
Geografi	2 —	Pædagogik	3 —
Religion	3 —	Praktik	6 —
Dansk	4 —	Speciale (ét fag)	2 —
Tysk	4 —	f. e. fransk	

Matematik er kun til sorg for dem der mangler evner i den retning. Tysk bör læres til 1. del for at støtte dansk analyse og omvendt. Dansk til 1. Del bör kun være analyse og grammatik. »Tekstgennemgang« eller »gengivelse« er humbug.

Historie 2×4 er mere værd end det nuværende.

Det er heldigt at flere ny fag kommer til i 3. kl. vis elever er tilböjelige til at sove på deres laurbær.

Specialet bör være hel frit for eleverne. Lige så mange specialer som fag — eller flere.

Man har foreslået at seminarielærerne skulle være verandres censorer — uha! uha! Langt heller kommissionen fra för 94 på ny. Med den nuværende faste uddannelse ville det give den retfærdigste eksamen.

Og hvad der ville gavne uddannelsen mægtigt var nedlæggelsen af halvdelen af seminarierne og dobbeltklasser på resten. Så kunne man få virkelig dygtige seminarielærere i alle fag.

En anden gavnlig reform ville det være om man gjorde alle seminarier énkönnede.

Statsseminarier står over privatseminarier.

Karakterskalaerne er lige gode alle; det afgørende er det nødvendige gennemsnit. For lærereksamens vedkommende er dette så lavt at man skal være et geni for at dumpe; g× ville være passende og mildt. Karakteristisk for dansk blødsind er at ministeriet i det ulykkens og nedværdigelsens år 41 nedsatte et udvalg på 16 — sejsten! — af nationens bedste navne (én for ver karakter!) som skulle lave karakterskalaen om for at jælpe dumme og dovne igennem.

Indvendinger mod negative karakterer kommer af manglende regnedygtighed; ved enver karakter drejer det sig kun om afstanden fra den nødvendige gennemsnitskarakter. Når man gör mdl. til 0 istf. ÷ 7 og kræver 11⅓ istf. 4⅓ af den der skal klare eksamen, sker der slet ingenting.

Ved sproglig cand. mag.-eksamen går skalaen fra plus 10 til minus 5.

Karakterer burde ikke være tilladt i börneskolen da de vækker ærgerrighed og mindreværdsfølelse.

Efter at ovenstående var skrevet fik jeg i hænde et forslag til »en fri dansk lærerskole« af höjskoleforstander Ejnar Skovrup, Kerteminde. Forslagets timeplan er vist bedre end min ovenstående. Blev den indført i de nuværende seminarier — med tillæg af fremmede mål i de to øverste klasser, — var det sikkert et fremskridt. Men forslaget om en »fri« skole, baseret på statens penge og med magt for forstanderen til at afsætte lærerne »når de ikke opfylder fællesskabets krav« — uha! det kunne lige så let hænde at det var forstanderen der burde afsættes.

Som en følge af den firårige uddannelses indførelse blev Skårup seminarium ombygget først i tredverne, og det blev dårlig gjort. Klasseværelserne er for små til 30 elever, vinduerne for få. Ventilation er der ikke noget af (jfr. Borgerdydskolen i halvfemserne). Gangene er brede som landeveje. Biblioteket er for lille og burde udvides med den unyttige nordlige gang der er en hel autostrada. Elevernes læsestue er for lille. Slöjd- og fysiklokaler er for mörke. Elektrisk lys må overalt bruges alt for meget.

Der var en jerteligere samstemning mellem lærere og elever i Haslev end i Skårup. Det fælles kristelige præg der vilede over det første sted var et sammenknyttende bånd af stor styrke. I Skårup var intet sådant. Og eleverne her havde en skik som jeg ikke havde fundet på noget af de andre tre seminarier: de udgav på tryk og sendte til alle verdensjörner en såkaldt Juleskorpion med spot bl. a. over lærerne. Slog ens tunge slittenslent en dag, blev det omhyggelig noteret til brug i Juleskorpionen. Det var den »Glædelig jul« man fik vert år som tak for sin flid.

Udlandet

Tre gange har jeg været udenlands, men i alt så lidt og kort at der ikke er noget at prale af.

Bjerge som jeg har set dem i det østlige og mellemste Svejs har ikke gjort videre indtryk på mig. Det mægtigste, det mest imponerende jeg har set på denne jord hændte mig på en almindelig sommersögnedag i solskin i Londons City ved Bank og Børs vor otte veje støder sammen som i Grib Skov: denne umåde-

lige stimlen af mennesker der styrtede af sted i mangfoldige retninger vejledet af kraftige politimænd der stod som klipper i folkehavet. Jeg stod på en høj trappe og overså det hele. Idet færdselen standsede der vor jeg stod, gled en cab-hest på den glatte træ-brolægning, satte sig »på halen« og fik forbenene op på bagperronen af en bus. Kusken blev siddende rolig vor han sad oppe under skyerne medens cabens to passagerer fo'r ud og jalp hesten op på alle fire, og så kørte de videre — efter bussen — da politimanden gav lov.

Jeg boede på skandinavisk sømandsjem i øst. Når jeg så havde været langt ude i vest, sejlede jeg gerne tilbage på Temsen. En dag husker jeg der gik en dreng og falbød chokolade idet han hele tiden råbte: tjokolæjt! tjokoläjt! (med tryk på læjt). Men idet han kom hen til mig, sagde han: tjokolit, sir? (med tryk på tjo).

For resten så jeg så meget i London som man kan på 8 Dage. Flere gange var jeg på National gallery og Tate gallery.

Det könneste og yndigste jeg har set i verden er den paradisiske (ø) Isle of Wight der siger sparto til Møn og Sydsælland og vor jeg var i 14 dage på det storladne Hazelwood i Ryde, et feriejem for lærere og unge købmænd. Der er overalt henrivende og et væld af blomster. Og der er hus- og bolsmænd og enkelte stråtakte huse. Der er også imponerende borge som det navnkundige Carisbrooke Castle vor jeg så et frilufts-ridderspil.

Ved Hazelwood var det gunstige at man gik og lærte engelsk hele dagen ved samtale med de unge mænd. En dag overværede jeg en flåderevy — en mægtig Dreadnaught sejlede i spidsen — én af mine »kammerater« sagde til mig: »If the Germans dont know how to behave — we shall teach them how to«.

Også i Tyskland har jeg set dejlige steder eller rettere stæder. For »saksisk Svejs« er noget humbug ved siden af det rigtige Svejs. Jeg har været en otte dage i den yndige by Colmar der har mange smukke kirker og venlige mennesker. Det var för 1914;

i butikker taltes fransk eller en dialekt som jeg i alt fald ikke kunne klare. Jeg var et par timer om dagen på byens seminarium og hørte på undervisningen. Jeg sagde straks til »direktor« at jeg ikke var perfekt i tysk vad han naturligvis kunne høre. En af de sidste Dage gav et par yngre lærere sig i samtale med mig, og de bad mig oversætte et dansk digt til tysk. Jeg valgte »Brede sejl« som jeg kunne udenad. Da jeg var færdig med det, gjorde jeg atter der en undskyldning for mit dårlige tysk. Da oplevede jeg ét af mit livs få höjdepunkter idet den ene sagde: »Ah, Sie bilden doch ganz schwere konstruktionen«. Man har godt af ros. Lærere bör rose deres elever.

Der var i Colmar en gennemgående type af små smukke mænd med sort overskæg. Heidelberg vor jeg har været en dag eller to udmærkede sig ved mange grimme kvinder.

I byen Weimar undrede det mig at man havde stillet en yndefuld Shakespeare-statue op i parken — i Gøthes og Schillers by. Jeg gæstede en »professor« (dvs. lærer ved latinskolen), en mand som jeg havde et introduktionsbrev til fra den landskendte pastor G. Jörgensen (Farup). Det var meget morsomt at tale med den »professor«. Han sagde bl. a. at sydtyskerne var gode pædagoger, men upålidelige mennesker vorimod nordtyskerne var solide og pålidelige. (Han var selv nordtysker). Udtalelsen interesserede mig især fordi den meget lille del af det tyske folk som vi danske er i familie med findes — så vidt jeg véd — i Sydtyskland.

I Weimar fik jeg også min selvfølelse styrket idet jeg (imod min sædvane) åbenbart gav rigelige drikkepenge ved afregningen på hotellet; for der var lige så mange der bukkede dybt for mig og sagde venligt »adiö, hr. professor, auf wiedersehen, auf wiedersehen« — som for grev Moltke efter hans landstingsnederlag i Haslev.

Men det lifligste jeg har *hørt* har jeg hørt i Dresden, denne smukke by vor jeg var ca. 14 dage. Jeg var i operaen en 7—8 gange. Bedst husker jeg Carmen og Den flyvende hollænder. Jeg følte mig dybt grebet af den underfulde sammensmelten af

musik og sang. Og jeg opfattede sangens ord, så tydeligt var det. Jeg har været på opera i København uden denne dobbelte nydelse.

Endnu en superlativ: Nærmest ved at blive kørt over har jeg været i Genève (vor jeg lærte en del fransk på basis af Baruels fonetiske kursus). Men i Paris skal man også tage sig i agt for den uregelrette kørsel. Der havde jeg imidlertid politiledsagelse.

POLITISKE OPLEVELSER

»FORLIGET« 1894

I foråret 1894 døde min mor, Anne Larsdatter fra Kindvig, og jeg mistede derved mit rygstød der havde julpet mig hidtil mod ensomhed og depression. Jeg har kun et par breve fra hende liggende (ellers skrev én af mine 4 søstre). I det ene af dem skriver hun at jeg vel må glæde mig med andre; men »dersom syndere lokker dig, da samtyk ikke«. Hun blev kun 56 år gammel.

Kort efter Mors død indtraf det politiske »forlig«, og skönt jeg havde været politisk vakt fra tiårsalderen, gjorde forliget ikke indtryk på mig, så dybt var jeg optaget af Mors død. En ung student, Lars Kulle — ligesom jeg fra Sydsælland (han var fra Kallehave sogn) og fra Vordingborg realskole (dimitteret derfra 2 år för mig) — kom til mig og talte om politik. »Vad er det dog de har gjort!« sagde han. Jeg vidste det ikke; men han havde altså en uvilje mod det stedfundne. Den vakre Lars Kulle døde et par år efter af tuberkulose og ligger jordet på Kallehave kirkegård vor »bølgen synger sin sang for den unge ædling«. — Ja, jeg havde fyldt ti år et fjerdingår godt för provisoriet 1885. Det førte under Bergs vældige agitation til en folkevækkelse uden lige. Vor to eller tre var sammen, drøftede man høvdingen Berg og lovbryderen Estrup, denne herremandstype i renkultur der var sat til at være rettens øverste vogter, men trådte lov og ret under fod — kun for at knægte de danske bønder; han burde haft en celle ved siden af Albertis; og som middel brugte han Danmarks forsvar og byggede en fæstning som han ikke selv var tilhænger af. Dette viste han 1876 da han »satte indkomstskatten over forsvarssagen« og 1887 da han forelagde et finanslovforslag

uden fæstning. Hans resultat var ødelæggelsen af forsvars- og livsviljen i det danske folk.

Siden har jeg fattet fejlen ved forliget: at man gik på akkord med uretten, at Bojsen-Neergård ikke var så hårdjertede som Salome. Jeg har hørt en udtalelse af Ove Rode: at det var en konstruktionsfejl ved Bojsen der havde skylden idet han var *for* uegennyttig og uden ærgerrighed. Det var i virkeligheden den en del mindre uegennyttige Alberti der sagde det rette ord til situationen: »Vem skal være ministre når Estrup går?«

Det var i det hele taget en fejl ved Bojsens politik at han ville have reformer — for at få brugt de overflødige penge i finanskassen — for at Estrup ikke skulle hugge dem! (I sammenligning med vore dages socialistiske politik der har slået bunden ud af finanskassen (som er blevet et Danaidernes kar) er det fantastisk at det dengang galdt om at få samme kasse tömt).

Skönt Bojsen selv tabte, sejrede hans politik som det fra 95 viste sig i det ny navn: reformpartiet. Der var noget galt ved dette; for det danske folk har aldrig været sundere end 1885—95. Og ordet »reformidioter« var et sundt ord. Reformer skal ikke laves uden det er påtrængende, selvfølgelig. Og reformer skal være fremskridt, set fra hele folkets synspunkt. De skal fremme folkets velvære, skabe störst mulig lighed for alle i starten og störst mulig frihed for alle i farten. Men vilke brölere har ikke reformpartiet og i 1930erne socialisterne lavet i modsat retning til skade for det jævne folk! Under et møde 1902 af realskolefolk der drøftede de ny skoleplaner udtalte en realskoleforstander (vis navn ikke skal have herostratisk ry): »Vi ma ha' en reform enten den så bliver bedre end det gamle eller ej«. Se det er det rette reformsind.

Fra 95 var I. C. fører for reformpartiet.

I foråret 91 da Bojsen var i færd med at enes med höjre om visse ting foreslog Berg og Hørup noget andet — for at foreslå noget andet. Herimellem var et forslag til alderdomsunderstøttelse. I. C. talte herfor med stor kraft og afviste »jælp-til-selvjælp-princippet«. Han var da 35 år og skiftede senere »stand«punkt.

Han foreslog til gennemførelse af socialreformen en skatteform der siden er blevet godkendt: en progressiv indkomst- og formueskat. Desværre skiftede han ikke standpunkt i den sag. — 1893 (efter Bergs død) foreslog han (nu som bergianernes fører) en tvungen tiendeafløsning med store ofre fra statskassen. Her knæsatte han altså det sörgelige princip at vi alle skal støtte særinteresser — det princip der ellers er højres specailitet. — 1895 blev han fører for reformpartiet, og ligesom han i sin tid havde arvet Berg, arvede han nu Bojsen — eller tog hans bo. Da regeringen 1896 forelagde et forslag om direkte skatter vis formål var hartkornskatternes afløsning, modtog I. C. dette »med overordentlig varme«. Han var her på linie med den i 90erne mægtige agrarforening — eller måske han arvede disse idéer fra agrarerne.

Ophævelsen af hartkornskatter og tiende indtrådte dog først 1903 og dermed omstyrtede man (d. e. I. C. og reformpartiet der 1905 opløste sig i venstre og »radikale«) Reventlows landbolovgivning fra 1788 og følgende år vorved Reventlow havde løftet det danske folk fra tiggerstand til frimandskår. Efter 1903 har det danske samfund gået den modsatte vej, og landets jord er kommet i hænderne på kapitalister. Motiveringen for lovgivningen 1903 var den at København og købstæder saa at sige ingen statsskat gav; den vilede helt på bønderne. Dette var nu ikke sandt; for de havde overtaget deres gårde med disse *faste* byrder. Min far gav 100 tdr. byg i skat om året i alt — men han gav i virkeligheden slet ingenting da han havde påtaget sig disse byrder ved købet. Dog gav han en lille bitte personlig kommuneskat, frit pålignet af sognerådet og uden falsk selvopgivelse*). Tolden var minimal i hele Estrups periode. Til sammenligning tjener at den nuværende ejer af mit jemsted giver 1942 i direkte skat til stat, amt og kommune omtrent 4000 kr. samt vel i told ca. 1200 efter at triumviratet Munch—Møller—Stauning har gennemført Bengærds princip — toldprincippet — til overmål.

*) Selvangivelse er et ulogisk ord; man angiver sig selv og andre til politiet; men til skattevæsenet opgiver man sin indtægt.

Man får det indtryk at I. C. og konsorter kun kendte Danmarks historie efter 1848 og at I. C. som vestjyde ikke havde set Reventlows storhed eller opdaget landbolovenes uhyre værdi.

Da Peschcke Køedt og finansminister Lüttichau i vinteren 96—97 blev enige om en bedre toldlov der skulle bygge på en brændevinskat, modtog I. C. ikke dette med overordentlig varme som forslaget om hartkornskatternes fjernelse; han væltede toldlovforslaget — efter Køedts uimodsagte påstand fordi højre ved dets vedtagelse ville få mulighed for at fortsætte længere som regeringsparti så at I. C. & Alberti ville komme til at vente så meget længere på taburetterne. Der kan ikke være tvivl om at Køedt havde ret da princippet var at gøre højre mat. Et godt forslag skulle altså saboteres af uvedkommende hensyn, og skønt toldloven med dens mark og skilling trængte i høj grad til omskrivning. Men hartkornskattens afløsning skulle ikke saboteres.

Naturligvis gav I. C. & Alberti ikke den grund; men de sagde at de ikke ville »den fattige mands snaps« til livs. Den fattige mands hellige snaps! Den hellige snaps der har været hovedgrunden til saa manges fattigdom. — Hørup stemte i med i råbet om den fattige mands snaps (sidst i firserne var han smørprotektionist). Hans elev Ove Rode gennemførte under verdenskrigen en drabelig brændevinskat — uden toldnedsættelse. »Radikalt«.

Allerede i nov. 1901 foreslog Christoffer Hage at afløse de gamle »statsskatter« på fast ejendom med indkomst- og formueskatter samt lidt ejendomsskyld, og i febr. 1902 foreslog han at afløse tienden: ejerne skulle have det 25-dobbelte, yderne give det 18-dobbelte og staten give det 7-dobbelte. För loven førtes ud i livet, havde min far afstået gården Træhöj til min yngste søster og hendes mand. De fik så faktisk det 7-dobbelte af den årlige ydelse til givende fra finanskassen, vores alles kasse. Vilken uret. Alene tiendeloven krævede omtr. 40 mill. kr. af statskassen. Det var I. C.sk »reform«politik. En af tidens førere, reformpartimanden Vilhelm Lassen, I. C.s håndgangne mand, udtrykte »fremskridtet« ved indkomst- og formueskatten således: *nu kan vi bare skrue på skatteskruen.* — For 100 år siden

søgte bladet Corsaren at gennemføre navnet Hr. Sörensen for den danske menigmand. Det var ham det gik ud over. Trofast havde han stemt og stemt for at skaffe folketinget eneretten over statskassen; men Hr. Sörensen havde glemt at sikre sig en grænse opad. Folkets ulykke er at medens ordentlige mennesker sætter tæring efter næring, sörger for at udgifterne ikke overstiger indtægterne, så fastsætter finansudvalget først udgifterne og pumper derefter penge ind i kassen fra folkets lommer. Og nu i løbet af 1930erne har vi nået de vilde orgier under Staunings førerskab. Dette er konsekvensen af I. C.s politik foruden den för nævnte: jorden undergivet kapitalismen i ind- og udland.

I en tale 11. maj 1903 sagde samme Vilh. Lassen bl. a.: »Ved de skattelove vi nu har gennemført er det lykkedes at lægge de direkte skatter således at de ligger ens for alle«(!!!). Dette punkt skal jeg vende tilbage til senere. Her vil jeg nöjes med at citere Køedts ord da han trak sig ud af politik:

> »Vi takker rørt vor rigsdag for målet vi har nået:
> af höjre blev vi plyndret, af venstre blev vi fläet.
> Vi klinker med de store, vi blinker til de små
> og klipper så de mange til fordel for de få.«

Der er noget underfundigt ved det vers; for det første »Vi« er åbenbart folket — det andet »Vi« rigsdagsmændene.

Var der da ingen som protesterede. Jo, én i alt fald: *Sophus Berthelsen* fra Höng. I stedet for at ophæve tiende og hartkornskatter på landet burde man ført dem ind over København og købstæderne som Reventlow havde tænkt; men hans værk blev kun halvt p. gr. a. den sörgelige krig med England. Og borgerne havde stået sig bedre ved grundskatter end ved de uhyggelige told- og indkomstskatter. Reventlow var hurtig klar over det gale i at jorden blev kapitalisternes ligesom i tidligere tider da bondejorden var herremændenes. Bonden skal være KONGSBONDE.

Og når Danmarks bønder, ført af dårlige ledere i 90erne og op til 1903, var glade for at blive af med de faste skatter, så glemte de deres egne börn, og de var utro mod Reventlows arv.

Det hele ligner affæren i Rom da mændene var utro mod deres hustruer og disse krævede: ikke at mændene skulle være tro, men: selv at få lov at være utro.

Firsernes tid var den idealistiske kamptid; det 20. århundrede er særinteressernes tid, og I. C. var denne tids jormor.

Sophus Berthelsens virke har ført til dannelsen af det lille retsparti vis vigtigste gerning til dato har været at hævde: dertil og ikke længer med de offentlige udgifter. Men folket tror verken på Kassandra eller Laokoon eller Hans Hansen. Hr Sörensen siger om retspartiets medlemmer ved møder rundt i landet: de er oppe i det blå! skönt de dog kun vil sætte lås for folks lommer. Folket har glemt Hørups ord: 1. pengene ligger bedst i vor egen lomme — og 2. jeg giver ikke en bönne for socialisternes fremtidsmusik. Mht. sidste punkt endnu et citat: i »Jysk Morgenblad« for 4. nov. 1906 lovede Borgbjerg at med socialismens sejr ville arbejdsløshed blive et sagn; »skulle jeg med tre ord definere socialismen, ville jeg sige at den er folkets økonomiske selvstyre«. Jo, tak: efter 1929 véd vi vordan det er gået med arbejdsløsheden — og selvstyret er en karikatur.

Når Vilh. Lassen 11. maj 1903 sagde at de direkte skatter var lagt ens for alle, så savner jeg et parlamentarisk udtryk til karakteristik af den udtalelse. Det er rigtignok skattelovene fra 1930erne jeg har for öje; men deres princip er det af I. C. i 90erne hævdede: stigende skala. Jeg boede i 30erne i Skårup, et landsogn med venstreflertal som så mange landsogne, men med mange lærere p. gr. a. seminariet. Flertallet i sognerådet satte efterhånden skatterne på fast ejendom ned fra to tredjedel til halvdelen af budgettet. Sogneråd burde ikke ha lov til at lovgive. Man mente seminariet var oprettet for at blive udnyttet til det yderste. Man satte 4500 som skæringspunkt; for vert hundrede derover lagde man to procent på så 7000 blev regnet for 10500. Folk under 4500 fik nedsættelse så 2000 blev skatsat som 1000. Jeg gav i flere år over 300 i personlig skat medens velhavende gårdmænd som holdt bil og gode gilder med andesteg og vin gav 66 kr. Ja, der var en gårdmand der i flere år gav 23 kr. i personlig skat mens

jeg gav 323. Han havde ikke så lille familie — og den døde ikke af det! Men jeg havde læs med at klare mig. NB: hans formue var konstant.

Det er klart at »den stigende skala« praktiseres galt (bortset fra at den er uretfærdig helt igennem). Det store flertal i en kommune bör verken sættes op el. ned; for det er dem der skal lære at spare; den i Skårup og de fleste, måske alle, steder brugte metode skaber ødselhed.

Det var som sagt 1903 at reformpartiet, ført af I. C., omstyrtede grev Reventlows værk og dannede derved basis for pengevældens herredömme over Danmarks jord.

☆

For det andet gennemførte I. C. mellemskoleloven af 1903 som jeg for en del år siden kritiserede i et skoleprogram. Denne kritik aftrykker jeg her, kun med visse sproglige rettelser og et par udeladelser.

Om den skadelige mellemskole

1886 udkom Kromans »Mål og midler for den højere skoleundervisning«, en bog der har haft en stor indflydelse på vort skolevæsen, dels ved at have påvirket eller endog dannet en mængde læreres syn på skolen, dels ved at have gjort sit til den skæbnesvangre ordning af 1903. Bogen er skrevet i en glimrende, fyldig stil. Alle slags ledsætninger forekommer. Stilen er alt andet end H. C. Andersensk. Bogen er bygget op med en stringens og tro på tankens evne til at løse alle problemer så at læseren nødvendigvis rives med.

Kroman hævder at tankens opdragelse er alfa og omega. Vor ulykke er, at vi så at sige slet ikke kan tænke (side 48). Ja, side 50 påstår han endog at grunden til folkenes nedgang er den at menneskene ikke kan ordne de voksende forestillingsmasser. For at bøde på tidens brist bør vor lærde skole undervise i alle mulige fag, især naturfag, og han polemiserer mod Grundtvig (side 146): »Kunne den gamle seer komme igen og på tilstrækkelig afstand betragte sit værk (??) — det skulle ikke undre mig om han

med sit raske geniblik hurtig vilde finde kilden til de talrige skæve resultater (vilke af dem var Grundtvig skyld i?) og med sin ualmindelige evne til at skabe begyndelser — måske til største overraskelse for adskillige tilhængere — selv energisk vilde udråbe: matematik og naturfag!« — Kroman synes at have overset at Grundtvig for alderen 14—18 krævede naturfag (men rigtignok ikke matematik) — se Bang: »Opdragelsens og skolens historie« 2. udg. side 182—83.

Kromans bog kulminerer i en timeplan side 261 der giver 6—7-årige 8-års børn 24 timer (!) ugentlig, 8—10-års børn 27 timer, 10—12-års børn 30 timer og 12—18-års unge 36 timer!

Undertegnede har så godt som nogen været hildet i Kromans pædagogiske lærdomme og har som seminarielærer i pædagogik doceret dem i mange år. Men omsider er jeg kommet til at tvivle stærkt på rigtigheden. For det første gør man med alderen den opdagelse at klarhed og kundskaber ikke er nok, men hovedsagen er evnen til at udføre vad man vil; det er ikke nok at ville — man må »gøre det« med. »Tænke det, ønske det, ville det med — men gøre det, nej, det skønner jeg ikke« — er Per Gynts pædagogiske program. Tidligere vidste jeg ikke vorfor krigshistorien optog så stor en del af vore historiske bøger, men folk som Cæsar, Cromwell, Joffre og Foch — det er dem der har udført det vanskelige som andre har måttet lade ligge.

Fremtidens pædagogik vil komme til at dreje sig om det spørgsmål: vorledes skal vi lære menneskene at kunne? *William James* »Sjælelære« 1911 (oversat af Ejnar Aas) lægger vægten over på *villieslivet*, ikke som grækerne, pietisterne, rationalisterne og de fleste senere pædagoger, Kroman medregnet, Kold dog ikke medregnet, på forestillingslivet.

Men vad der især har fået mig til at tvivle på Kromans pædagogik er en lille bog af dr. med. Poul Hertz: »Lille lærebog i skolehygiejne« (1918), der side 8—9 har følgende sætninger: »I pubertetsårene er der næsten altid en stilstand i de åndelige evners udvikling, og længere varende åndeligt arbejde falder de unge svært i disse år. Praktisk og legemligt arbejde er dem derimod kært vis de er sunde og raske ... De unge trættes i de år hurtigt af intellektuelt arbejde ... Udviklingen af de højere intellektuelle evner ligger for en stor del brak ... derfor skal undervisning der forudsætter højere abstrakt tænkning (grammatik, matematik) ikke drives i pubertetsårene, men opsættes til efter puberteten vorimod praktiske fag og realfagene passer godt for den tid«. Ejendommeligt at se vorledes den moderne fysiolog stemmer med Grundtvig — eller omvendt.

Nu er det vel ikke muligt at give børnene helt fri for skolen i disse år eller muligt helt og holdent at give dem legemligt arbejde. Men to ting kan vi: indskrænke skoletiden og ophæve lektierne. Verdens største pædagog: *Comenius* (der foreslog 8 timers arbejdsdag for voksne) foreslog 4 timers skolegang for børn. Jeg har det socialdemokratiske parti i Danmark mistænkt for, at det samtidig med kampen for 8 timers arbejdsdag for voksne a la Comenius finder ti timers dagligt pligtarbejde passende for børn.

Om ophævelsen af lektierne har den udmærkede skolemand *Olaf Lange* (der i sin tid var realskoleforstander i Haslev) i året 1928 skrevet en artikel i »Fyns tidende« vori han hævder at mellem- og realskolen ved energisk arbejde i timerne kan lade børnene være helt fri for jemmearbejde. Hr. Lange er en kyndig mand, og når han siger at børnene kan komme lige så vidt uden lektier, så tror jeg ham. Det er den største synd vi gør mod vore børn at vi lader dem være i skole 6 timer daglig og så læse lektier et par timer derefter. Det er strengt at høre en dreng sige når man kalder ham ind til lektierne: »Jeg ville så gerne lege lidt endnu«. Man skulle synes at når børn spærres inde og sættes på pinde i 6 timer daglig, aldeles imod deres natur, så kunne det være nok.

I pubertetsårene (fra 13 til 16) ligger borgerskoleeksamen, mellemskoleeksamen, realeksamen og præliminæreksamen. Der terpes matematik og mange folks grammatikker. I 1. G. lærer børnene svensk, tysk, engelsk, fransk og latin.

Og det er synd for lærerne. For i de år da disse skal kæmpe

mod naturen — i de år slår naturen igen, og alle de disciplinære vanskeligheder som vi kender så godt bl. a. fra skolehistorier fremstår. Nej, lad os give lærdommen til dem, der gerne vil have den, men ikke kaste perler for svin.

I disse år fra 13 til 16 burde undervisningen være minimal, f. e. 3 timer daglig syssel med dansk, fremmede mål og naturfag — så kunde man endda byde de unge nogle timer med sløjd og anden legemlig virksomhed (idræt, leg, eventuelt markarbejde). Der er vel dem der mener at man lettere lærer fremmede tungemål senere. I indledningshæftet til Methode Toussaint-Langenscheidt fremhæves at tiden efter 14—16 er bedre end tiden før for tilegnelse af fremmede tungemål. Dette gælder vist de fleste sprog, men f. e. den engelske th-lyd er meget vanskelig at lære for lidt ældre. Derfor tror jeg at engelskundervisningen i alt fald bør ske fra 13-års Alderen.

Der er dog ikke alene grund til at kritisere skoleordningen i pubertetsårene, men også til at kritisere ordningen af 1. og 2. »mellem«. Børnene går i skole fra 8—2. Inden de kommer jem og får spist til middag, er dagens bedste timer gået. *Vi tager solskinnet fra vore egne børn.*

Det er alt for lang en skoletid. Og det er alt for mange fag vi byder børnene. Et fag som *matematik* burde ikke findes i børneskolen. 17-års mennesker kan lære den matematik på den halve tid. *Vi tager i vor skole alt for lidt eller slet intet hensyn til, vilket tidspunkt der er gunstigst for de unges tilegnelse af et* stof. Og det er i de hele taget utroligt vad folk kan sætte til livs i 17—18-års alderen.

De såkaldte *naturfag* (der har dette navn fordi de handler om naturen) er i sin tid ført ind i skolen for at danne en modvægt mod de såkaldte åndsfag, f. e. historie, jfr. Kromans »M. og m.« Medens åndsfag i alt fald for børns vedkommende især påvirker fantasien, henvender naturfagene sig til tænkningen. Men vis disse virkelig skal danne en sådan modvægt, må de drives uden bog. Vi trænger her i landet til et *forbud mod lektiebøger* i børneskolen i overensstemmelse med Olaf Langes over-

omtalte udtalelser. Uden bøger kan naturfagene vække interesse hos børnene. Bøger svækker interessen — og er dyre for jemmene.

Geografi har i vore dage nærmet sig noget til at være naturfag. Det kan det dog aldrig blive i pædagogisk mening. Bortset fra lidt stjernekiggeri og lidt jemstavnslære kan dette fag ikke komme til at vile paa direkte iagttagelse af naturen. Vel kan man som surrogat for denne bruge kort, og jeg vil også påstå at kortkendskab er geografiens eneste eller i alt fald vigtigste formål. Men det er ingen nytte til at børn lærer bøger på op til halvtredie hundrede sider som f. e. C. C. Christensens, bøger der handler om alle hånde uvedkommende mærkværdigheder i lande som ikke én procent af danske børn får at se.

Også historiske lærebøger ødelægger børns Interesse for faget. Man skulle ikke tro — når man ser disse store lærebøger som bruges i geografi og historie i mellemskolen — at vi lever i Kristen Kolds fædreland. Lektier i børneskolen er tegn på dovne lærere.

Om sprogene i mellemskolen har jeg kun det at sige at *modersmålet står i skammekrogen*, og det er parodisk at man tager fat på tysk grammatik før de unge kender den danske som de tit ikke får lært i det omfang som er nødvendigt for dem når de skal skrive dansk stil.

Den almindelige børneskole, især som den former sig på landet på øerne med ver anden dags skolegang, gør samme synd som mellemskolen (rigtignok kun hver anden dag): den tager solskinnet fra børnene. Og den af somme så højt priste vestjydske skolegang vorefter børnene i almueskolen har 36 timer ugentlig i vinterhalvåret rammes også af denne kritik.

Og så bliver den almindelige børneskole ved til 14-års alderen. Efter loven af 22. maj 1855 kunne børn udskrives ved 13-års alderen. Dette blev desværre ophævet 1899. Men ved 13-års alderen burde, ifølge det ovenfor sagte, skole- og undervisningspligten ophøre.

Endelig burde denne pligt — ligeledes ifølge skolehygiejnens oplysninger — ikke indtræde før barnets 8. år (se Holst: »Skolehygiene« side 25). Ved 7-års alderen har børn en svaghedsperiode

samtidig med tandskiftet, og man kommer altså til det resultat at skole-undervisningspligten højst bør vare i 5 år, fra barnets 8. til dets 13. år vis man skal tage hensyn til skolehygiejnens krav.

Det er dog klart, at den almindelige børneskole med gennemsnitlig 18 timer om ugen ikke er så skadelig som mellemskolen der byder eleverne det dobbelte. Vor ungdom enerveres gennem denne skole, mister på grund af de mange lektiebøger og de mange timer al energi og interesse. Man taler om at det er *vanskeligt at vække mennesker til åndeligt liv*. Men igennem skolen vaccinerer vi ungdommen derimod. Det er derfor nødvendigt at reformere særlig denne Del af vort skolevæsen. Alle disse eksamener: borgerskoleeksamen, mellemskoleeksamen, realeksamen, præliminæreksamen burde ombyttes med en lille »sejstenårs-eksamen« med få karakterer.

Ifølge det foregående burde vi altså — efter hygiejnens krav — have en skole for børn i den alder da de gerne vil tage imod: altså for tiden fra 8 til 13 med gennemsnitlig 2—4 timer om dagen med hovedvægt på modersmålet, vorved vi giver børnene mulighed for at tilegne sig alt i fremtiden.

Når så den almindelige børneskole slutter ved 13-års alderen, kan vi få en virkelig enhedsskole frem ved at lade real- el. mellemskolen tage ved der og arbejde med halv kraft i de vanskelige pubertetsår (højst 4 timer daglig); derefter gymnasiet med 30 timer ugl. fra 16 til 19 (bortset fra gymnastik).

Her må jeg gøre en indvending mod Olaf Lange, en indvending mod den tanke at børn i 13—16 års alderen skulle kunne holde til 6 timers daglig spændt opmærksomhed. Ingemann indskyder i sin skildring af den rædselsfulde skole i Slagelse følgende ord om sig selv: »Skulde han have gennemgået vad man senere kaldte en udmærket forskole, med en forskellig lærer hver time og med lige opmærksomhed, flid, alvor og orden i 6 daglige skoletimer, var han upåtvivlelig blevet ødelagt eller dog kuet i sin frie naturlige selvudvikling.«

En anden indvending mod 6 timer daglig er den at børnenes

sundhed lider derunder aldeles direkte. Rygradsskævhed, nærsyn*) og dårlig fordøjelse er naturlige følger deraf.

Idet jeg går ud fra at 8-års alderen er mere passende end 7-års alderen til barnets første skolegang og idet jeg tillige minder om at 8-års alderen i Danmark svarer til en tidligere alder i sydligere lande så at når Comenius sætter børneskolen til alderen 6—12, svarer det nogenlunde til 8—13 i Danmark — skal jeg som modstykke mod Kromans timeplan foreslå omstående idet jeg på forhånd m. h. t. gymnastik skal nøjes med at henvise til Hertzes »Skolehygiejne« side 13, til Holsts »Skolehygiene« side 85—90 (udg. 1909) og til en fortrinlig artikel af R. P. Nielsen, Klodskov, i »Vor ungdom« for januar 1928.

Da der kun er få studenter af den gammelsproglige retning og da det er en væsenlig fejl ved den nysproglige at den ikke har græsk, foreslår jeg disse to retninger slået sammen med udelukkelse af den smule matematik og naturfag som den nysproglige retning hidtil har budt på til ingen nytte.

Om *sang* skal jeg kun sige at da jeg gik i almueskolen, lærte vi at synge ved at indlede de fleste timer med sang vilket vist er bedre end megen sangundervisning i fastsatte timer.

Dersom man i de sidste gymnasieår underviser ungdommen i *filosofi*, kan studenterne undvære det filosofiske rusår med løjerne ved universitetet og tage fat straks på et embedsstudium saa de fleste vil ikke spilde tid ved et år mere i skolen. Men dette år (18—19) vil fuldkommen opveje mellemskolens mindre timetal.

Endelig skal jeg fremhæve, at både etaterne og mange private er ved at foretrække eller vil være tjent med at foretrække studenter fremfor realister.

Undervisningspligten bør ifølge det sagte kun gælde dansk, skrivning og regning.

Det er muligt at man i København og andre større byer vil ønske børnene sysselsat i mere end 4 timer daglig for at de ikke

*) Påfaldende mange af de seminarister der er kommet fra real- og studenterskoler er nærsynede.

	8—10	10—13	13—14	13—16	16—19	16—19
Gymnastik		2	2	2	3	3
Sløjd-håndgerning		4	2	2		
Tegning		2	2	2		
Skrivning	2	2				
Regning	2	3	2	2		
Matematik						6
Naturfag m. geog.		2	3	3		8
Historie		1			3	3
Bibelhist. (Rel.)	2	2	2	2	2	2
Filosofi					2	2
Dansk (m. svensk og oldn.)	6	6	5	5	5	5
Engelsk			6	3	4	
Tysk				3	4	
Fransk					4	4
Latin					3	
Græsk					3	

skal drive om på gader og stræder. Dette er i og for sig skolen uvedkommende. Vil man knytte denne sysselsættelse til skolen, er der vel ikke noget at sige dertil såfremt børnene slipper for åndeligt arbejde og får så stor frihed som muligt så at »skolen« kun vil sige dette at de er under opsyn.

Til ovenstående må føjes at her er forudsat en streng adgangs- eller optagelsesprøve for eller før indgangen i gymnasiet.

Så vidt artiklen. Jeg har hentydet til disciplinære vanskeligheder. Om én af de mærkeligste har jeg hørt af en lærer Larsen fra Sjolte der endnu da han skildrede mig sin første optræden som »pædagog« var en meget smuk mand; han var da ca. 55 år gl. Han blev som nybagt lærer i 20-års-alderen sat til at vikariere i en pigeskole i København. Han kom ind til nogen 14-års, og så såre de så ham, gav de sig til viske fra den ene ende af klassen

til den anden: »Næ, vor *er* han sød« — Næ, vor *han* er *sød* — osv. med lidt variation. Han gav op samme dag i den skole.

Da pastor Albeck (der døde som forstander i Tønder) startede, gik det anderledes. Han var ikke så kön. Da han kom ind i en pigeklasse, skabede pigerne sig som vilde dyr, hujede og skreg. Han stod lidt og lod vreden komme i kog. Så knaldede han sin bibelhistorie ned i katedret med et brag og råbte overlydt: »Vad *er* dette her«. Alle pigerne blev lam med det samme. Det var nok første gang de mødte en mand.

☆

For det tredje fik I. C. ændret den gamle regel at kun candidati philologiæ eller candidati magisterii kunne blive rektorer så at også andre kunne blive dette. Han trak udnævnelsen af en rektor i Ribe urimelig længe ud indtil lovændringen var gennemført — og så udnævnte han teologen Øllgård til rektor vorefter dennes navn som udgiver af Ribe stiftstidende blev slettet — og højre holdt op med at opstille kandidater ved folketingsvalg i Ribe.

☆

For det fjerde udnævnte I. C. til forstander for statsseminariet i Jellinge en ung mand på 31: Hemming Skat Rørdam, residerende kapellan for Kattrup med flere sogne samt religionslærer ved Gedved seminarium. Det var naturligvis en grov skandale; for en 31-årig mand kan umulig have vist at han dur til den post. Om Hemming Rørdam siden viste duelighed — véd jeg ikke. Han var sön af Sællands biskop.

Lige til 1929 fulgte ministeriet den regel at udnævne teologer til seminarieforstandere uden hensyn til om de duede eller ej. 1929 udnævntes for første gang en dygtig seminarielærer til forstander, en seminarielærer som ikke var teolog. Siden har der været nogen vaklen. Når virkelige seminarielærere d. e. folk som helt har været dette i en 10—15 år almindeligvis ikke kan bruges — og vi har kun haft den ene udnævnelse fra 29; for en mand kan dog ikke kaldes seminarielærer når han kun har været det

et års tid eller været religionslærer et par år i Gedved — så er det vel fordi seminarielærerne ikke dur. Det sagde Nina Bang rent ud om dansklærerne. Men det ville da være sært om de er de eneste uduelige. Når stillingen er således, har imidlertid ministeriet skylden da dette også udnævner statsseminarielærerne.

Ministeriet gör desuden vad det kan for at statsseminarierne ikke skal få uddannede folk. Ved lov om tjenestemænd 1931 § 49 stk. 3 er fastsat at når første ansættelse som tjenestemand sker efter det fyldte 40. år, giver den ikke ret til pension med mindre dette jemles på normeringslov. Når altså en privatseminarielærer er 41, kan han ikke søge statsembede selv om han er så dygtig som en ærkeengel. Staten bruger de private seminariers lærere til uddannelse af lærere i statens skoler. Over 90 procent af landets börn går i offentlige skoler. De seminarielærere gør statsarbejde for en mindre lön end statsseminarielærerne har — men holdes ude fra statsseminarierne.

Ver embeds- eller tjenestemand, privat eller offentlig, burde pensionere sig selv ved fra først af at yde 12½ procent af lönnen til et pensionsfond istf. den Kofoedske metode vorved dygtige folk holdes ude fra statstjeneste. Dør en mand för sin pensionsalders indtræden, eller hurtig derefter, bör hans arvinger arve hans del af pensionsfondet.

Seminarielærerne har indtil 1942 fundet sig fromt i deres skæbne. I dette år har redaktøren af seminariebladet og formanden for »foreningen af tjenestemænd ved statens seminarier« gjort indsigelse mod skoleminister Jörgen Jörgensens sidste forstanderudnævnelse der var i overensstemmelse med et ønske fra en vis side om »en vidtfavnende personlighed«. En sådan har altså ikke været at finde inden for seminarieverdenen .

Seminariebladets redaktørs indsigelse er meget skarp. Redaktøren driver det til at tænke sig at Jörgen Jörgensen næste gang vil udnævne »den joviale*) manufakturhandler på jörnet til forstander«. Der har fra höjres stortid været det fællestræk ved disse helstøbte og vidtfavnende personligheder at de altid har

*) Trykfejl for »radikale«?

hørt til samme parti som ministeren. Og det vidner heller ikke höjt om seminarielærernes intelligens at de ikke har det punkt i orden. Demoralisationen er ovenfra.

I sammenhæng hermed kan fremhæves den skandale det er at private seminarier kan købes. Tidligere kaldte man det *simoni*. Sælgeren kan først gennem mange år have tjent mange penge (på vem? på medarbejderne); det er et stort privilegium ligesom at have en toldfabrik; derefter kan han sælge og tjene tusinder.

Formanden for »foreningen af tjenestemænd ved statens seminarier« (dansklærer?) udtrykker sig således: ministeriet har til forstander i Jelling udnævnt en ikke-seminarie-mand »til trods for at der mellem seminarielærerne kunde have været fundet særdeles velegnede emner« — *kunde have været fundet!* Let var det altså ikke. Ellers havde der vel stået »fandtes«.

I samme ulykkens år (1941) som Jörgen Jörgensens sidste udnævnelse hændte en lille ting: et religionslærerembede ved Skårup statsseminarium blev kun søgt af to teologer. Samtidig søgtes et præste-embede i Gudbjerg af 84. For en præst kan blive bisp; men en degn må evig blive degn.

✲

1898 hævdede I. C. mod höjre der ville værne eller værge vor neutralitet: »Vi kan ikke værge vor neutralitet, og vi må göre os klart at *det kan ikke nytte* vi vil göre det«. För valget 1901 skrev han at han ønskede »en ordning lige langt fra militarismens overmodige dasken på sabelskeden som fra selvopgivelsens jammerlighed, en ordning bygget på vor neutralitet og med det formål at værge landet mod overrumpling«.

✲

1. sept. 1901 lod han en ting ske som man må skamme sig over: kongetoget! Jeg véd ikke om han var skyld i det direkte; hans egen far var med. Det var en nedværdigelse af folket at takke kongen for systemskiftet, den gamle halsstarrige konge der havde holdt ud så længe han kunne hitte otte höjremænd. Og *han* skulle

have folkets tak! Det var et vidnesbyrd om i vilken grad ryggen var böjet på dette folk af hoveri og stavnsbånd, af adels- og kongevælde og nu sidst af Estrup. Et andet vidnesbyrd i samme retning var den korte tid der gik mellem provisoriet 85 og venstres (Hørups) stræben efter forlig med Estrup 1887. Vilken ynk!

☆

1905 havde I. C. ændret sit »stand«punkt fra 98 da han troede at et formålstjenligt forsvar kunne fås for mindre. 1905 havde han tabt denne tro. Dette førte til sprængning af reformpartiet, og för valget 1906 stod der i landet en ørkesløs kamp om vorvidt de »radikale« var smidt ud eller havde meldt sig ud. I Ribe overværede jeg et vælgermøde vor en mand (idet han som skik var i dette antiradikale jörne af landet talte om den »radikale hale«) udråbte med kraftig patos: »Nej, det er halen der selv har revet sig løs!« Dette naturfænomen fremkaldte mægtig jubel.

Seminariedrøftelse

Under den diskussion der førtes i folketinget i dec. 1908 om seminarier hævdede K. M. Klausen, Halsted og Trier nødvendigheden af flere statsseminarier. Denne hævdelse forekommer mig naturlig. Da de 11 tolvtedele af Danmarks börn går i den offentlige börneskole, er det rimeligt at seminarierne følger samme regel. Afskaffer man den off. börneskole, er det naturligt at seminarierne bliver private. Desværre førte de tre mænds partier ikke deres tanker ud i livet 1930. Det er den sædvanlige historie her til lands at man ikke kan stole på politiske partier over en dörtærskel. Socialister og »radikale« var drabelige frihandelsvenner i 20erne — jeg har hele brandartikler liggende, udklip af Fyns venstreblad, og Stauning ville sætte julene i sving — men i 30erne stemte de for eksorbitante toldpålæg med resultatet: stigende arbejdsløshed og fattigdom over det hele — dog flere millionærer.

K. M. Klausens indlæg er helt igennem tiltalende — undtagen at han som det sig hør og bør for en dansk socialist sparker til Danmarks bønder (vis flertal er husmændene).

Halsted lægger vægt på seminariernes indstillingsret. Denne er for sidste dels vedkommende ophævet, vist af Nina Bang — en stor fejl.

Trier er klar over at når man for lærernes skyld giver de private seminarier halvdelen af lærerlönnen istf. tredjedelen, er det ikke givet at lærerne får gavn af det. Da der engang meldte sig over 80 til optagelsesprøve i Haslev, foreslog aktieselskabets ledelse at vi skulle optage ca. 60 (2 klasser), og så lovede man os lærere hele indtægten af ekstraklassen undtagen udgifterne til lys og brændsel. Så skulle vi klare sagen uden jælp udefra. Indtægten blev ca. 5000 kr. Men da vi var kommet lidt ind i det ny skoleår, fastsatte man vore ekstratimer til ca. 3000 kr. tilsammen. Da jeg gjorde vrövl, svarede cyklehandler Niels Johannessen (der af forstanderen var udpeget som den skyldige): »Det er godt De siger det istf. at gå og blive indædt«. Så blev der bødet lidt på det. Jeg må tilföje at jeg blev ikke afsat.

Ministeren, Enevold Sörensen, udtaler at han synes ikke der er grund til at gå bort fra privatseminarieordningen. (Han har ikke selv prøvet at være lærer ved et privat seminarium).

Jörgen Jensen (Bjerre) ser sundt på privatseminarie-gesjæften og udtaler mht. optagelsesprøven tanker som jeg underskriver og som jeg sidst i denne bog skal vende tilbage til.

Carl Hansen (Vordingborg) siger: »Det jeg ønsker er at privatseminarierne skal bestå med så stor frihed som muligt. Jeg ønsker at enver åndsretning her i landet skal have sådanne forhold at den kan udvikle sig. Jeg ønsker også at vor læreruddannelse skal være sådan at der kan fås lærere af enver åndsretning som har en nogenlunde magt i vor befolkning, og dette synes jeg at enhver frihedselskende mand skulle kunne gå med til.«

I samklang hermed siger Emil Petersen (Mön) (idet han gör en indvending mod et punkt i lovforslaget vorefter ministeriet skal have ret til at approbere afskedigelsen af en lærer på et privatseminarium — det vil vel netop sige: nægte approbation): »Jeg synes det må ligge i seminariebestyrelsens magt at afgöre at en lærer på et privatseminarium skal afskediges når han ikke

passer på det pågældende sted. Ministeriet bör ikke have nogen indflydelse derpå.«

Dengang denne tale blev holdt (dec. 1908) havde jeg lige oplevet to ting: 1. at en overordentlig dygtig ung lærer i sommeren 1907 blev kostet af eleverne i Ribe — og 2. at hr. Galle i Haslev i sommeren 1908 blev kostet af lederne.

Et par år senere blev realskoleforstander Olaf Lange der havde geografi på seminariet afsat fra denne stilling p. gr. a. nogen dårlige geografikarakterer. Han var en ren mester til at undervise. Men han var dog kun timelærer.

År 1919 afsatte ledelsen i Haslev (dvs. Davidsen) selve forstanderen — af intetsigende grunde — skånselsløst. Når jeg undgik samme skæbne, takker jeg Frederik 7.s valgsprog. For det var nogen velsignede elever vi havde, vidnesbyrd om mangfoldige gode i. m. jem rundt i landet. De var ikke af Davidsens type.

Og når man så tænker på vor mange penge staten giver til disse institutioner vis lærere er retsløse!

K. M. Klausen udtaler i 2. omgang: »Stillingen som seminarieforstander er omtrent den frieste næring i vort land; det er noget enver kan give sig til at være.« Jeg skal kun minde om ham der bad Fadervor med seminaristerne om morgenen og sagde: »Giv os i dag vort daglige brød, ja, både med smör og pålæg«. Han tjente mange mange penge på sit seminarium da han solgte det. Lærerne? Pyt med dem!

Jensen-Knudstrup: »Man må kunne kræve kvalifikationer af forstanderen (ja, er det ikke hårrejsende!); men... har man respekteret hans kvalifikationer, så skal han som ledende mand selvfølgelig under egen ansvarsfølelse (J-Kn. glemmer den mulighed at han ingen har — vi har set magen) have ret til at vælge sit lærerpersonale og ret til at skifte det når det er nødvendigt« (!!!). Altså: en mand får mange tusind af staten; han har brug for höjt uddannede medjælpere; dem kan han vælge og *vrage* efter godtykke. Der er ikke så meget som en tanke om at når en mand har været på prøve et par år, så bör han være uafsættelig.

Det er lidt kedeligt at læse disse ordrige og parlamentarisk

formede taler med det ustandselige »det ærede medlem«, »det ærede medlem« istf. hr. den og den. Men én af talerne er dog hel morsom, J. Nielsen fra Skjoldelev. Han siger det er lige så godt at save brænde som at drive den mest gennemførte gymnastik. Han ønsker en censurkommission for hele landet til at vælge og vrage mellem præparanderne, en fortrinlig idé, f. ø. ministeriets forslag. »Jeg kom lige ude fra landet, så langt udefra som man kan (!), og jeg følte mig virkelig ikke generet af denne kommission«. Han er klar over faren ved seminariernes præparandklasser. Og omkostningerne for eleverne. (Socialisterne kan let klare den — lad staten give tilskud til de unge der måske aldrig bliver optaget). Også afgangseksamen ønsker hr. J. N. afholdt af en kommission som för 94. Seminarielærerne snyder (dette opmuntrende ord bruger han dog ikke, men en omskrivning). Han ser sundt på fremmede sprog i modsætning til de overtroiske. Han »kaster op« i ordbøger. Ja, han henviser til præsten der trøstede folk som var kede af den megen latin med at den glemte man hurtig når man kom i embede. J. Nielsen tör ikke engang sige Rasmus Clausens ordsprog skönt han har læst tysk »så det stod efter«. I særdeleshed fraråder J. N. fællesseminarier og giver gode grunde derfor, deriblandt *ikke* Eros. Hans ord står i spalte 2259. Der står endog munterhed i parentes!

I en sidste replik siger Emil Petersen om den mulighed at seminarier optager uegnede elever.: »Man tror da vel ikke at disse folk (seminarieforstanderne) er så samvittighedsløse at de alene for vindings skyld vil misbruge denne myndighed (til at optage)«. *O, sancta simplicitas!* Jeg har engang været vidne til at en aspirant fra Ærø blev hørt i religion af religionslæreren pastor Albeck. Den unge mand kom op i patriarken Jakob og sagde: »Han var loen«. — Va siger De? sagde Albeck — han havde den nådegave at komme straks i kog. — Den unge mand gentog: han var loen (lådden); han huskede fejl på Jakob og Esau, fik mdl og dumpede derved. Men forstanderen var liberal og lod ham komme igen efter sommerferien. Så hørte forstanderen ham selv; han blev optaget.

Militærspörgsmålet.

I. C. havde skiftet »stand«punkt i militærspörgsmålet og var blevet førsteminister 1905. Han havde hidtil været hoven over for Neergård og hans garde. Men da Nemesis ordnede det således at I. C.s parti gik ned til halvdelen af folketinget, kom Neergård i höjere kurs. Det var vel netop Nemesis' formål. Særlig mht. toldloven fik man brug for N., vor dygtigste og kundskabsrigeste parlamentariker. Finansminister Vilhelm Lassen var så blasert at han »gad ikke forelægge et forslag der ikke« kunne gennemføres. P. gr. a. Alberti-affæren 1908 blev N. førsteminister og påtog sig, »overvåget af I. C.s skinsyge öjne«, at ordne forsvaret. Han brugte en fremgangsmåde som I. C. også havde brugt: han talte ikke om sine planer för de lå færdige på folketingets pulte. Han foreslog »fremskudte forter« uden for fæstningen. Da kan det nok være der kom liv i I. C. For disse forter havde to fejl: 1. de var ikke opfundet af I. C. — og 2. de var opfundet af Neergård. Det er ejendommeligt for I. C. at han altid er yderst moderat og parlamentarisk i sin form — undtagen når det gælder »de moderate«. 1. april 1894 holdt han en tale imod dem der i plebejiske udtryk gik over grænsen. Noget lignende hændte nu 1909 da talen gjaldt disse stakkels forter. Han nærede et fanatisk had til Bojsen og Neergård, vel fordi han følte afstanden. Han nyste rødt over forslaget. Med onde, uparlamentariske, plebejiske ord faldt han over N. Nu galdt det ikke mere at holde partiet sammen. Det var kun formålet når I. C. spillede ud. Når man nu læser om disse ting, siger man uvilkårlig til sig selv: vilket postyr for en pandekage! I. C. er den småligste af alle fremtrædende danske politikere. Sammenlign I. C. med den lyse, venlige Klaus Berntsen, den lærde, overlegne Neergård eller den lidenskabelige Ove Rode — I. C. falder igennem.

Dersom I. C. havde modtaget forslaget roligt og fået ét og andet ændret i udvalg til ære for sig selv, så havde sagen efter alle solemærker at dömme fået fred i en menneskealder efter höjres ødelæggelser, så var venstre blevet yderligere sammenkittet,

så havde vi blevet fri for al den uværdige ståhej med Holstein-Ledreborg, Zahle og Klaus Berntsen, så havde venstre blevet det ledende grundlovsparti og sandsynligvis ledende i krigsårene. I. C. undte ikke Neergård den ære. — Og vad var det så han selv lavede da han atter kom til?

At Neergårds idé var den rigtige viste sig under krigen da antimilitaristen P. Munch videreførte Neergårds planer ved den störste fæstning vi nogen sinde har haft. Efter krigen var P. Munch atter antimilitarist.

Under grundlovsdrøftelsen saboterede I. C., til dels med held, Neergårds og Jensen-Sønderups sunde landstingsidé.

Kronen.

1914 ophævede den »radikale« regering (med rigsdagens billigelse) nationalbankens pligt til guldindløsen af papirspenge. Dette førte hurtig til inflation. 1918 solgte jeg mit hus i Haslev for tre gange byggesummen i 1908. Inflationen var især til skade for arbejdere og tjenestemænd. 1925 førte politikerne kronen i pari og havde nær ruineret tredjedelen af bondestanden — der havde købt gårde (eller kautioneret) til dobbelte priser da kronen var 49 øre værd og nu fik én kr. istf. to for produkterne, men skulle yde samme numeriske sum i rente. Havde en mand købt en gård 1923 med en prioritet på 20.000, rente 1000, så kunne han svare denne rente med 50 tdr. byg a 20 kr. Men 1926 skulle han præstere 100 tdr. byg a 10 kr.

Af denne politiske udåd fulgte den heftige krise 1930 med stor arbejdsløshed. For samfundet hænger sammen. Går det galt for bønderne, går det galt for arbejderne. »Når kongen går med bonden, da blomstrer bøgelunden«. — 1933 satte politikerne kronen ned igen og tilstod derved bröleren fra 1925.

1916 skulle toldloven fra 1908 revideres, og man havde håbet at få fjernet et stykke protektionisme. Men den hyperreaktionære finansminister Edvard Brandes sörgede for at der ikke blev noget af revisionen.

11. febr. 1659

Nu er jeg imidlertid kommet for langt frem. I året 1909 da fæstningskampen gik höjt, holdtes der rundt om på Danmarks skoler en fest for 11. febr. 1659, og jeg fik den pligt at skulle tale for Haslev seminarium ved den lejlighed. Jeg har ikke talen nedskrevet, men dispositionen. Jeg indledte med en lovprisning af dronning Margrete, skildrede meget kort de sörgelige tildragelser da Frederik d. *Tredje* satte *tredje*delen af Danmark over styr, og jeg endte med at udtale sorg over at Karl 10. Gustav ikke tog hele Danmark første gang han var her med jælp af miraklet fra himmel og hav; for så havde Norden været en enhed; dernæst sorg over samme konges anden store dumhed: at han ikke straks i august 1658 stormede København; for det ville haft samme følge. Sandsynligvis (sagde jeg) ville København da blevet Nordens hovedstad, glimrende liggende som den er. Og vi havde alle fået den dygtige Karl 11. til næste konge. Så vidt min tale. Jeg fik en kompliment for den af min udmærkede Kollega C. C. Andersen-Testrup (senere overlærer i Bagsværd). Nu véd jeg nok der var en indvending mod disse tanker: fusentasten Karl 12. Men den dag i dag står det for mig som afgjort at Nordens lande kun har ét at göre: at vorde ét. 1940 viser det mere end noget för. Gøteborg er nu den selvskrevne hovedstad.

Bondestandens historie

1910 lod jeg trykke et agitatorisk foredrag (»Bondestandens historie«) som jeg havde holdt et par steder, f. e. som omtalt i Janderup. Slutningen af dette aftrykkes her, dog at enkelte punkter udelades. Stilen er noget anderledes end i det øvrige af denne bog.

De forskellige frigørelses-love er for godt kendt til at jeg vil omtale dem — undtagen èn af dem: den for vore dage og for fremtiden vigtigste, *loven af 25. marts 1791, Danmarks sociale grundlov*. Denne lov byder at bøndergårde ikke må nedlægges, det er: sammenlægges med herregårde. Særlig havde en mand ved navn *Fabricius* med stor dygtighed kæmpet mod kravene på

sammenlægningsfrihed. Sammenlægningsfrihed fører til at ejendommene ligesom i England samles på få hænder så at bønderne bliver daglejere eller tyende. *Denne lov af 1791 er skyld i at vi endnu har bønder i Danmark.*

Alt synes således når vi ser på denne vort lands sande stortid at være lys i lys. Er der nu slet intet mørke?

Desværre: mørke er der. Den nævnte lov af 25. 3. 1791 var en fortsættelse af Valdemar Atterdags, Margretes, Frederik 1.s og senere tiders lovgivning (1682, 1683, 13. 5. 1769, 19. 3. 1790) til værn for bønderne mod rov. Men 15. juni 1792 gaves en lov vis § 12 for »at befordre hoveriets frivillige afskaffelse« gav herremændene lov til i visse tilfælde at nedlægge fæsteledige bøndergårde. »Her åbnedes èn mod hele ånden i vor landbolovgivning stridende adgang til at inddrage bondejord under herregårdene« (C. Th. Zahle: »Den danske husmand« s. 33 n.). Denne lovgivning er endda senere blevet fortsat, med skam at melde ved bøndernes egen medvirkning (som nedenfor omtalt).

Endvidere blev gårdene ikke altid solgt til selveje, men ofte til arvefæste, og man må sige at *på vore arvefæstere viler trællemærket endnu.* Den personlige afhængighed af godsejeren vedvarer. Vore arvefæstere er ikke fri mænd. *Det er krænkende for mænd at være afhængige* af en herremand som de ikke kan frigøre sig for. Det er krænkende for èn stand at være afhængig af en anden. Der fandtes 1905 i Danmark 11515 arvefæstegårde med tilsammen 53373 tdr. hartkorn, næsten udelukkende på øerne — kun 444 gårde med 1674 tdr. hartkorn i Jylland, en for så vidt uheldig omstændighed som jyderne af den grund mangler interesse for sagen. På samme måde er det en art ulykke at jyderne ikke har lidt under vornedskabet og at de har haft mindre hoveri end sællænderne samt at vestjyderne som ovenfor nævnt er fri for herremænd i vore dage. Fremdeles findes en del fæstegårde endnu. 1905 fandtes 3695 fæstegårde (med 1 td. hartkorn og derover og 25561 fæstehuse (under 1 td. hartkorn) med tilsammen 4267 tdr. hartkorn, ialt 29256 ejendomme med 22191 tdr. hartkorn. *Disse fæstere er heller ikke fri mænd.* Men blandt dem er for tiden

røre og vi må håbe de får held og lykke til at vinde den hele frihed. Mangen fæster og arvefæster har måttet opleve den tort at få deres landgilde in natura kasseret som ikke fuldvægtig efter en kørsel på 1—2 mil skønt de ikke havde bedre korn at give. Landets historie viser at selveje er det bedste værn, den faste grundvold for land som for stand. Nu da en stor del af vore bønder er vågne er det deres pligt at søge gennemført love der kan værne om deres efterkommere i *tusind led* og at hindre enver lov der fremmer herremandsvælden.

Og så — så kommer vi til husmanden! I det foregående er nærmest tænkt på gårdmanden. Gårdmænd og husmænd har fra gammel tid af haft fælles interesser og vil alle dage have det. Mellem by og bonde (og med »bonde« mener jeg enver som lever af jordens dyrkning og *som selv arbejder med,* altså Husmand og gårdmand, medens den som lader driften lede af en forvalter er herremand) — mellem by og bonde kan opstå splid, især når byerne til dels er en byrde for landet ved industriens krav om evig fattigjælp, og mellem bonden og embedsmanden kan opstå utilfredshed fordi den ene til dels må yde de penge den anden får i løn.

Men vokser de store gårde, går det ud over bøndernes hele tilværelse.

Gårdmanden og husmanden kan ikke få forskellige interesser, og hvor tidt har ikke enver af os set gårdmandsbørn blive husmandsfolk. Tænker gårdmændene på det vil de indse at deres sande fæller er husmændene; deres fjender så længe jorden står er herremændene.

Det var netop det mørke punkt ved reformerne — om man tør give reformerne skylden — at de ikke kunne hindre herremandens skamløse udnytning af husmanden — ja, indtil denne dag. Og gårdmændene som i sin tid var under pisken må have en meget kort hukommelse vis de ikke gør alt for at jælpe husmændene.

Da de store landboreformer frigjorde gårdmændene for hoveri skaffede herremændene sig husmænd til at gøre det. Hoveriet

opstod af graven før det var helt nede i den! »Rundt omkring på de dårligste jordstykker, langs skovbrynene, på hedejord og sandbakker rejste godsejerne huse med et lille jordtilliggende, og de fra stavnsbåndet løste bønderkarle drog lidet betænksomt ind i disse huse for at få et hjem og stifte familie. De var med det samme fanget i en fælde, deres liv viet til trældom« (Zahle). Altså herremændene byggede huse til deres daglejere som fik husene i fæste. Men værre var det at herremændene fandt på en ny brugsform: *leje på opsigelse* i stedet for livsfæste. Og husmændene underkastedes korporlig revselse — ja, endog så langt ned i tiden som 1847. Man har eksempler på lejekontrakter og fæstebreve der fastsætter at husmanden skulde møde 2—3 timer før solopgang og blive ved lige så længe efter dens nedgang. Leje på opsigelse finder især sted i Syd- og Midtsælland.

»I 1842 blev husmandssagen bragt på bane i Roskilde stænderforsamling — af samtlige de selvejergårdmænd der havde sæde i forsamlingen. Det er værd at lægge mærke til at gårdmændene således enstemmig antog sig husmændenes sag« (Zahle).

1848 afskaffedes husmandshoveriet — omtrent — ved en forordning af 27. maj; »men man slap sagen for hurtigt, og for den nuværende slægt står der her en vigtig opgave at løse.« (Falbe-Hansen).

Af senere landbolovgivning må især nævnes loven af 19. febr. 1861, en lov der indeholder »en skammelig ide,« nemlig den at når en herremand har afhændet 9 gårde til selveje eller arvefæste har han lov at lægge nr. 10 ind under herregården. Det er harmeligt at bondestanden ikke med hænder og fødder kæmpede imod denne lov. Skylden må vel nærmest lægges på den ejendommelige »demokrat« og »bondeven« I. A. Hansen vis frisind klart ses af at han gik med til den lovs gennemførelse, af at han stemte mod den frisindede næringslov af 1857 og af at han var hovedmanden for grundloven — den i sandhed reviderede — af 1866 medens Grundtvig og Tscherning, bøndernes sande venner, ikke kunne vinde bøndernes øre.

Et kort overblik over fremmede landes historie vil ligeledes

vise os herremanden som en hemsko for frihed og fremskridt og som en fare for bondestanden.

I det gamle Attika med hovedstaden Aten var der o. 600 f. Kr. ved at udbryde revolution, oprør af de fattige, de undertrykte, mod godsejerne, de undertrykkende. Men disse så faren og valgte for at få afværget den en mand ved navn *Solon* til at bringe statens skib på ret køl igen. Denne Solon, den genialeste socialreformator før Reventlow, satte samfundet i gænge ved flere love voriblandt følgende der utvivlsomt også for vore dage indeholdèr løsningen af det sociale spørgsmål i alt fald på landet: *ingen må eje mere end et vist mål jord;* »de store jorddrotter må således være blevet nødsaget til at sælge; — det kom da også dertil at grundejendommen i Attika blev overmåde stærkt fordelt og landet tæt befolket med en meget talrig klasse små bønder« (Gertz).

Når Attika blev verdens ypperste kulturstat, jem for de klogeste hoveder, var det fordi der var mange små selvejende bønder i staten. *Et sundt legeme giver en sund sjæl.*

Og nu romerstaten der udadtil var så stærk! Godt 100 år f. Kr. var landet i en sådan social tilstand at fremseende mænd forudså dens snare undergang; thi store godsejere sad inde med vældige strækninger af landets jord, dels privat eje, dels statsejendom. De fremseende mænd fandt at frelsen lå i at frembringe en selvejende mellemstand af bønder. Hovedmanden, Tiberius Gracchus, skal være vakt til reformiver ved synet af Etruriens menneskетomme godser. »De fornuftløse dyr har deres leje og plads, men krigerne som kæmper og dør for Italien kun luft og lys så at de med hustru og barn flakker om uden ly. Feltherrernes opmuntring til at kæmpe for jem og arne lyder som hån. De såkaldte verdens herrer ejer ikke en jordklimp; de dør for andres rigdom og overflod.« Tiberius Gracchus fik givet den lov at ingen måtte indehave mere end et vist mål af statsjorden. Resten som godsejerne havde måtte de afstå til bønder *som ikke måtte afhænde jorden til godsejerne.* Loven blev givet og ført ud i livet. Men henved en snes år senere fik godsejerne indført »frihed«: småbønderne fik frihed til at sælge deres jord til de store — og »storgodserne ødelagde Italien.«

Eller vad var grunden til Polens undergang andet end det at bønderne var trælle og store godsejere havde den sociale som den politiske magt alene. I middelalderen, tør man måske sige, har en »adel« været gavnlig som rigernes forsvarende stand og man kunne henvise til Norge vor manglen af denne stand sagtens var skyld i landets selvstændigheds ophør. På den anden side tør man rolig påstå at Norge den dag i dag da selvstændigheden er genvundet er langt lykkeligere fordi landet mangler den ulykkebringende stand.

Og hvad var den store franske revolutions velsignelse om ikke det at det var bønder der blev indehavere af Frankrigs jord.

Kun èt land synes at danne en undtagelse: nutidens England. Men vorledes vil det gå vis England engang i industriel henseende overfløjes af Tyskland og Amerika? Da vil landet mangle en selvstændig bondestands bærekraft. Og allerede nu: Barnardos virksomhed har vist os vilke skyggesider der findes ved det engelske samfund vori alt så at sige drejer sig om byerne. Herligt at der er mænd til som dr. Barnardo der har frelst tusinder af børn — herligere dog om børnene voksede op i gode jem!

Men lad os se om ikke andet end historien godtgør herregårdenes kultur- og menneskefjendtlighed.

Menneskelivets udviklingsgang er afmærket af følgende stationer: først er menneskene jægere og fiskere, så nomader, dernæst agerbrugere, tilsidst industridrivende. I jægertiden er menneskene afhængige af naturen; i nomadetiden vinder de deres første herredømme over den; i agerdyrkningstiden vokser dette herredømme. Udviklingens mening er at menneskene skal herske over naturen, men ikke at de skal herske over verandre. Derfor er det skammeligt at herremændene der dog endnu i så mange måder står på det laveste standpunkt — jægerstandpunktet — at de stadig skal dominere over de højerestående agerdyrkere. Og vor nær står ikke herremændene de vilde! En indianer i Nordamerika bruger nutildags 800 acres til at leve af, i Hudsonbugtomraadet 6500, i Patagonien 12—44000!

Agerbruget er og bliver grundvolden for livet da det frem-

bringer livets forudsætninger: »Kulminer tømmes, jernårer udtørres; men jorden frembringer fremdeles rug og vede og vin.« Menneskene må kræve de brugsformer som giver mest udbytte, og det er de små og de mindre brug. Dette er så kendt for alle og statistisk godtgjort så lang dokumentering er unødvendig. Alene en sådan lille iagttagelse som den at småmandens ofte vaskede svin tiltager 20 procent mere end uvaskede (ved lige næring) godtgør tingen. Man har endvidere godtgjort at vis en gårds bygninger ligger nogenlunde midt i jordlodden da må denne ikke være større end 250 hektar (450 tdr. land) vis en *intensiv* dyrkning skal finde sted *(Roscher:* Nationaløkonomik des Ackerbaues. 13. Oplag S. 216 ff). Meklenborg taber årlig millioner på at herregårdene der er for store. Ligger bygningerne i udkanten, må jordlodden være mindre end 250 hektar. Det er især de lange kørsler der tager udbyttet. 250 hektar bør altså være maksimum. Større gårde giver lidet eller intet udbytte, ja, måske tab af de dele som ligger længst borte. Imod de store gårde taler fremdeles dette at deres arbejdere gør mindre arbejde end de kunne. *»Lejesvende arbejder for det meste ringere end de mennesker der virker for egen regning.«* (Roscher) — Arbejdsdeling spiller langt mindre rolle i landbrug end i industri. »Småmandens kærlighedsfulde kendskab til alle enkeltheder opvejer manglen af en rationel plan« (Roscher) — *og vore danske husmænd har ofte tillige den rationelle plan.* De fordele de store gårde har af maskiner er i vore dage ogsaa blevet de små til del idet husmænd og smågårdsmænd slutter sig sammen. Den lille landbruger udnytter alt og hele sin tid; men »hvad nyttigt gør en stor herres karle om vinteraftener?« (Roscher). Man har sagt at store gårde er nødvendige fordi de medfører mange nyheder, mange forbedringer; de gør eksperimenter voraf de mindre landmænd har gavn. For det første er det vist længe siden Danmarks bønder har lært noget godt fra herregårdene og for det andet har vi landbrugsskoler og forsøgsstationer vis særlige opgave det er at bringe os kendskab til det ny. Den lille landbrugers bygninger koster måske forholdsvis mere end herregårdens — vis ikke

husmanden selv gør det meste i sin fritid — i den tid da herregårdskarlene slås. Har en gårdmand tjenestefolk tør man vist nok påstå at de arbejder bedre end herremandens fordi gårdmanden selv er til stede.

Når staten opretholder herregårdene, kan det kun være ud fra det syn at de lavere klasser i samfundet bør være middel for de højere. Men vorfor skal man se således på sagen? Vorfor ikke lige så godt sige omvendt: de højere klasser bør være middel for de lavere?

De små belgiske og rinske landbrug tilfredsstiller ikke alene deres folks trang til næringsmidler men også deres folks trang til brænde, vin og mange slags fabrikstoffer — medens de store engelske landbrug kun producerer få levnedsmidler.

Men ligesom der gives for store brug gives der for små. Som et mindste mål kan man sætte *enten* den jordlod som kan give en husmand og hans familie arbejde nok året rundt *eller* den jordlod som er stor nok til at ernære familien (vorved husmanden vil kunne få tid til at arbejde for andre). Jeg holder på den første udvej. Opretter man husmandsbrug (som man f. eks. har gjort ved husmandsloven) helt eller delvis for andres skyld end for husmandens, handler man umoralsk. Tillige bør brugene være så store at de danner »skatteobjekter« som en sognerådsformand engang sagde til mig. Men det bliver de så snart de bare oprettes for husmandens egen skyld. En anden ting er at husmandens børn i opvæksten fra 14-års alderen til de er giftefærdige kan tage ud og tjene og lære noget. Det er netop i de unge år man skal tjene — senere bør så mange som muligt være selvstændige, *uafhængige.* Rigtignok er herregårdene i almindelighed så umoralske steder at ærekære folk vanskeligt kan sende deres børn dertil. Men dette er kun en grund mere til udstykning af disse det ondes arnesteder.

I England og Wales falder hyppigheden af *forbrydelser* i provinsen sammen med det større eller mindre tal af landarbejdere som kommer på èn herremand; man har fundet at i de egne vor

der var højst 2 markarbejdere for hver arbejdsgiver foregik årlig 37 forbrydelser for hver 100.000 indbyggere; 2—3 arbejdere gav 104 forbrydelser; 3—5 arbejdere gav 117 forbrydelser; 5—7 gav 142 forbrydelser; 7 eller flere arbejdere gav 184 forbrydelser. I Frankrig skal dødeligheden i de landsdele vor der gennemsnitlig går ca. 4 hektar på ver grundejer årlig have været 1 af 46 men i de dele vor grundejendommen er 7 hektar 1 af 33. — Så vidt jeg ved findes ingen sådan statistik for Danmark. Men alle er dog enige om at vore herregårde i almindelighed er jemsteder for alskens råhed, slagsmål, drik og drab.

Forpagtning er ikke nogen heldig brugsform, ej heller fæste, især når godsejeren, som her til lands i nutiden, kan forhøje afgifterne ved fæsteledighed. Ved forpagtning og fæste udsætter man sig for at jorden bliver plyndret ved rovdrift, eller fæsteren vil af frygt for forhøjelse for sine børn hindres i at forbedre.

Leje på kort opsigelse og forhøjelse af afgifter når som helst er dog selvfølgelig det værste af alt.

Stuart Mill kræver i sit skrift »England og Irland« (1868) at de irske forpagtere skal gøres til ejere.

I England har i tidligere tid storgodserne drevet bønderne ud; »fårene der plejer at være så blide og lidet ædende er som det siges nu blevet så vilde og rovlystne at de æder selve menneskene og ødelægger agre og huse.« I vore dage foregår det samme i Skotland. Man læse følgende uddrag af en engelsk fortælling: »Det var i treserne at en mand fra det sydlige Skotland — en brændevinsbrænder som havde tjent sine penge ved at eje mange værtshuse og ved at sælge dårligt brændevin — købte godset Glenalder af dets daværende forgældede ejer og fordrev de fleste af beboerne ... Da udvandrerne havde nået stedet vor kirken og kirkegården lå, standsede de ... og gik ind for endnu engang — den sidste — at holde gudstjeneste i Glenalder kirke ... de ville næsten ikke forlade kirken og solen stod lavt i vest da de kom til toppen af den høj vorfra den rejsende for sidste gang ser ud over dalen. Der sang de: »O, kunne jeg glemme, Jerusalem, dig! min højre sig glemme, henvisne på mig!« Men det var Glenalder

de mente af vis jord de ver havde taget noget som de i en pakke førte med sig i udlændigheden. Og så forlod de for stedse det land som de elskede og som havde forstødt dem.«

Om misbrugen af engelsk jord skal kun noteres en enkelt ting: i *Sutherland* blev mellem 1811 og 1820 3000 familier, *15000 mennesker uddrevet af en herremand i renkultur.* Man kan siden da gå 40 engelske mil i Sutherland uden at se et træ eller en mur. Kun får!!

Et punkt som kun flygtigt er omtalt i det foregående er den *nationale* fare ved herregårdene. Dengang Bømen kom under tysk herredømme 1620 gik herremændene over til tysk tale — men bønderne holdt stillingen, og i vore dage da tjekkernes modersmål, overvintret ved bønderne, har sejret over det tyske i Bømen går herremændene tilbage til tjekkisk tale. I Polen er det bønderne der holder stillingen — men »adel« for vem livet ikke er kamp og som fra barndommen af har lært flere tungemål, vorledes skulle den kunne sejre. Det bedste værn vi i Danmark kan bygge er en livskraftig bondestand. Det bedste vi kan gøre er at fjerne den indre fjende, herremandsstanden. De sønderjydske bønder klarer sig i kampen fordi de er bønder. Havde der været mange herremænd havde alt været tabt.

Undertiden hører man det — ejendommelige — forsvar for herregårdene at de pynter i landskabet og bør opretholdes af æstetiske grunde. Der er imidlertid ingen grund til at tro at de smukke bygninger og haver skal ødelægges fordi husmænd får bedre kår og jordarealet til herregårdene mindskes. Rige folk vil altid sætte en ære i at eje sådanne boliger der naturligvis bör være skattefri som alle bygninger.

Bondestanden må da, fordi herregårdene ikke betaler sig, fordi de er umoralske, fordi de er den væsenligste hindring for mangfoldige menneskers uafhængighed og frihed, og fordi de er *farlige* ikke alene *for enkeltmands selvstændighed* men også for statens, kræve følgende *forslag* gennemført:

1. *Alt arvefæste og fæste overgår til selveje.* Bortforpagtning finder kun sted når ejeren er mindreårig.

På lignende måde som tienden, men retfærdigere, afskaffes arvefæste- og fæsteafgifterne med vederlag til herremændene. Også kunne fæste- og arvefæstegårde simpelt hen gøres til selveje når de nuværende indehavere dør — på den måde at den ny indehaver yder herremanden en sum een gang for alle.

I sammenhæng hermed og med den under 2 nævnte lov må gives en lov der fastslår at *jagtretten altid skal tilkomme brugeren.*

2. *Leje overgår til selveje.*

Hertil må dog føjes at leje af huse med have i købstæder og i stationsbyer kan være en til dels nødvendig brugsform. Jeg foreslår derfor at loven om leje får denne form: ingen må leje jord ud som ejer mere end 10 hektar (18 tdr. land). Ved en sådan lov vil man have sikret sig mod de værste misbrug af lejeinstitutionen — der bliver tilvisse nok tilbage som enhver der har haft med det at gøre vil vide.

3. (Den sociale grundlov). For at ikke bondestanden skal forsvinde på grund af udstykning af gårdene gives der i fortsættelse af lov af 25. 3. 1791 en lov der siger *at gårde på mindre end (f. eks.) 25 hektar er udelelige* (ligegyldigt om jorden er gammel bondejord eller hovedgårdsjord, ligegyldigt om hartkornet er »privilegeret« eller »uprivilegeret«) — undtagelser kan kun finde sted med sogneråds, amtsråds og landbrugsministeriums tilladelse og kun når en købstads vækst nødvendiggør det. — Når gårde over 25 hektar deles bør selv den mindste del være på mindst 5 hektar (9 tdr. Land) og på mindst 1 td. hk.

Sammenlægning af jordlodder bør kun finde sted såfremt det samlede areal ikke overstiger (f. eks.) 10 hektar. For steder vor udskiftninger endnu ikke er fuldbyrdet må dog gælde en særlig lovgivning så at mageskifte lettes.

4. *Ingen må eje mere end 250 hektar* (450 tdr. land) af landets jord. Da en sådan lov vil medføre den vanskelighed at der stadig vil opstå ny tilfælde idet en mand ved arv kan komme til at eje mere kunde man måske forme loven således at man i stedet for det rene forbud lagde en *skat på stort jordeje.*

En idé som særlig har fået vind i sejlene ved Henry Georges

virksomhed går ud på at man bør ophæve alt privat jordeje. Vis Georges mening virkelig var den at selveje burde ophæves, ville jeg protestere. Men jeg finder kernen i hans lære side 206 i »Fremskridt og fattigdom« (dansk oversættelse ved Lange): »Lad de mennesker som nu ejer jord... fremdeles sidde inde med den. Lad dem vedblive med at kalde den *deres* jord. Lad dem købe og sælge, borttestamentere den og lade den gå i arv... Det er ikke nødvendigt at tage jorden *blot vi tager jordrenten.*«*) — Dette forslag om en jordværdiskat kræver netop at al jord bliver selveje vis det skal gennemføres *med retfærdighed.*

Der er uimodsigelig den forskel på selvejer og fæster at den første *kan* være eller blive en fri, en uafhængig mand, den sidste ikke. Ved det offentlige fæste er der endvidere den store fejl at i tilfælde af fæsteledighed vil det gå ligesom ellers når et embede er ledigt: den dygtigste får det ikke men »den der har bispen til morbror.«

Køedt, danske småfolks ven, har i »En samfundsfjende« side 188—89 skrevet disse ord: »For at føle sig lykkelig og tilfreds må husmanden *eje* sit sted. Intet fæstevæsen i *hvilken form det end tænkes gennemført* vil nogen sinde skabe den rejsning i befolkningen som selvejet.«

Falbe Hansen siger: »Forstandsvis kan der næppe være nogen tvivl om at selvejendom i og for sig, nationaløkonomisk set, er en heldigere brugsform end den gamle fæsteform; thi landbrugernes interesse er under selvjendommen langt stærkere knyttet til jorden og dens dyrkning end under fæsteforholdet.«

Til sidst lidt statistik.

1860 fandtes i hele landet 817 gårde med over 20 tdr. hartkorn, i alt med 36251 tdr. hk. — 1905 var der 904 gårde med over 20 tdr. hk., ialt med 40168 tdr. hk.

En mangel ved vore statistiske meddelelser er at arealet ikke medtages. I tidsskrift for landøkonomi for 1891 findes en opgørelse der medtager arealerne. Den er naturligvis nu noget forældet.

Det er sørgeligt at udviklingen går i den retning at de meget

*) Jfr. Jakob E. Lange: Erindringer side 116 ó.

store gårde (44—45 tdr. hartk. gennemsnitlig) vokser i tal. *Sørgeligere er dog bondestandens ligegyldighed for sagen.*

1860 havde vi 1023 gårde med 12—20 tdr. hk., i alt med 15141 tdr. hk. — 1905 havde vi 1129 gårde med 12—20 tdr. hk., i alt med 16978 tdr. hk.

Der fandtes altså 1905 i Danmark 2033 gårde med over 12 tdr. hk. mod 1840 i året 1860).*

Lovene af 19. 2. 1861 og 9. 3. 1872 er i det væsentlige skyld i denne sørgelige vækst af storgodset.

Gårde med 4—12 tdr. hk. er 1850—1905 gået *tilbage* i tal fra 33386 til 26867 og deres tilliggende fra 208877 til 166106 tdr. hk.

Gårde med 1—4 tdr. hk. er gået frem i tal fra 33564 til 44638 og tilliggendet fra 77770 til 101898 tdr. hk.

Af ejendomme med 2 skp. — 1 td. hk. var der 1850 49019 med 24950 tdr. hk., 1905 68003 med 35472 tdr. hk.

Af ejendomme med 1 fdk. — 2 skp. hk. var der 1850 20647 med 2831 td. hk., 1905 51141 med 6101 td. hk.

Af ejendomme under 1 fdk. var der 1850 38777 med 199 td. hk., 1905 88799 med 834 td. hk.

Og statistikeren siger: »Den store bedrift har, trods den fremskridende opløsning af den store grundbesiddelse (nemlig ved salg af bøndergårde), beskyttet og delvis støttet af lovgivningen, udvidet sig på mellembedriftens, den typiske gamle bondegårds bekostning.«

Den typiske gamle bondegård står i fare for at uddø!

☆

Skulle jeg skrive eller tale om det nu, ville jeg sætte et meget lavere maksimum for jordeje. Rumænien har siden 1910 fulgt Roschers regel. Letland har sat maksimum ved ca. 100 ha, Estland ved 50 ha.

Da ingeniør Folke rettede sit øksehug mod den Stauningske »beskæftigelse« og udgav sit forslag om oprettelse af 30000 hus-

*) 1936 havde Danmark 2050 gårde over 12 tdr. hartkorn; samlet hartkorn 50 570; areal 340 475 ha. — I Steinbecks roman »Vredens druer« skildres vorledes latifundierne breder sig i U. S. A. »Latifundierne ødelægger Amerika«.

mandsbrug ved jord fra herregårdene (1942), lød der røster fra indehavere af visse af disse gårde, røster som lød: det er imod grundloven. Vis vort demokrati var handlekraftigt — og ikke så ynkeligt som det efter 1929 har vist sig over for vor anden kræftskade: protektionismen — ville det sige: vel, megen jord er luksus — altså skat på stort jordeje: 10 kr. pr. td. land af enver (enkeltperson eller konsortium) der ejer over 100 tdr. land. Disse gårde (på over 100 tdr. land) udgör godt 900,000 tdr. land tilsammen. Der er knap 5000 gårde i alt. Dersom 10 kr. viser sig virksomme til deling af dem, bliver der 400,000 tdr. land til udstykning. Er ti kroner pr. td. land for lidt til at frembringe det ønskede resultat, må vi op på 20 kr. Jorden er det eneste rette skatteobjekt*).

I mit foredrag har jeg ikke evnet at lovprise grev Reventlow som han burde lovprises. Han er verdens ypperste statsstyrer. Han hævede vort folk fra tiggerstand til frimandskår ved sin jordpolitik. Han var nær ved at praktisere Henry Georges teorier för denne var født. Han nåede det kun halvt p. gr. a. den engelske krig 1807—14. Men hans tanke ligger klar for os. Han var en mand med et stort jerte for folket og gennemtrængende klogskab. Han var genial. Han så at bønderne burde være kongsbønder med fuld jord-skat til staten, d. s. s. Valdemar Atterdag og dronning Margrete havde kæmpet for. Kapitalisten el. herremanden må ikke få fat i jorden. Christian 3. frelste landet ved at tage kirke- og klostergods, men gjorde den fejl at han ikke tog adelsgodset.

Og sammen med den øvrige kronprinsregering gik Reventlow et stort skridt i retning af frihandel. Ja, det var en stortid for Danmarks gamle land. Og vad har vi så ikke set af ynk i det tyvende århundrede: reformpartiets sörgelige lovgivning 1903 og de tre sorte reaktionære partiers skamløse toldlovgivning i 1930erne. De »radikale« var med til begge dele.

Som et eksempel på Reventlows lovgivning har jeg nævnt at min farfar under dens ordning tjente sig op fra ingenting og endte med at købe en gård til vert af sine tre börn. Og min far klarede sig fint med »fuld grundskyld« (20 tdr. byg pr. td. hartkorn).

*) En kraftig grund til udstykning *i Danmark* er vort dårlige høstvær.

Vorledes klarer bønderne sig nu? Og det øvrige samfund? Ja, det ser hel godt ud for millionærerne — 1942 1600 hel- og halvmillionærer tilsammen.

Verdenskrigen 1914

I »Forsvarskommissionens betænkning« i side 387 skrev K. M. Klausen og Wilmann: »Socialdemokratiets internationale karakter og stærke vækst i alle kulturlande og da særlig i Tyskland er den sikreste borgen for fredens bevarelse.

Fra verdenskrigens udbrud 1914 har jeg liggende et nr. af »Sydsjællands Socialdemokrat« for 29. Juli. En leder ender således: »F. ø. tror vi absolut ikke at krigsflammen i Østrig-Ungarn og på Balkan vil give stødet til en europæisk storkrig... Det internationale socialdemokrati der er fredens bedste værn vil opbyde al sin kraft for at hindre krigsbålets videre udbredelse.« Et par dage efter gik de tyske socialister i trit og takt mod de franske brødre. Efter sigende talte P. Munch på Turø för krigen og sagde at Europas höjtstående kultur ville hindre krig i al fremtid.

Den ny grundlov

Mens krigen rasede, lavede danskerne en ny grundlov. Takket være Neergård blev den som den blev. Landstingets »adelsmænd« (!) kæmpede til det sidste for »vort aristokratiske pjaltenborg« fra 1866. En kostelig scene fandt sted ved grundlovsafstemningen i Haslev. Grev Moltke-Bregentved havde længe hersket over Haslev som sognerådsformand, valgt af sine undergivne og støttet af I. M. Men da dette valg ikke galdt kommunale interesser, stemte I. M. for den ny grundlov, og resultatet blev 357 stemmer for denne (jeg glemmer aldrig det tal) imod 270. Greven var som formand til stede, men så snart resultatet var klart, fo'r han ud ad dören uden at hilse til nogen af de bukkende undersåtter — ind i sin vogn — af sted til Bregentved.

Senere års politik

1927 skrev jeg i aviser og til politikere til fordel for lejehusmændene voraf der er en del i Sydsælland. Det kan endnu hænde at

herremanden sætter vilkårlig deres leje i været. Jeg fik ikke det mindste ud af det. Sagen interesserede især ikke de socialister jeg henvendte mig til. Allerede på det tidspunkt var socialisterne på vej til den store kovending i 30rne.

1927 lod jeg trykke en agitatorisk pjece for toldfrihed og udtalte håbet om at »radikale«, socialister og venstre til gavn for de 99 procent af det danske folk skulle få bugt med tolddragen der hærger os. Men da r. og s. kom til magten, handlede de direkte imod deres egen agitation.

Sidst i tyverne var der nogen og fyrretyve tusind arbejdsløse her i landet, en følge af kronevolterne og den told vi havde. Socialisterne lovede at vis de kom til roret, skulle julene komme i sving. Det første skete, det andet ikke; for de gennemførte meget stærkere told 1931 og især 32 (15. okt.) »det store instrumentum malorum (ulykkesredskab), den mest protektionistiske og reaktionære toldlov der har set lyset her i landet og vori toldsatser og toldbeskyttelse på en række varer (glas, porcelæn, skotöj, silkevarer o. m. a.) når en svimlende höjde.« Bramsnæs viste her at »han er en fuldblods protektionist der... på snart sagt etvert område krænkede de principper for en retfærdig og åben skattepolitik som hans parti havde gjort sig til talsmand for i en menneskealder. Og vad de radikales frihandelsprincipper er værd kan bedst måles ved deres rigsdagsafstemninger« (A. S. Halland). Samtidig satte man tolden i været på benzin og kaffe; afgift på kaffesurrogat indførtes; told og afgift på sukker øgedes med 50 procent. Resultat: fortsat stor arbejdsløshed der krævede större skatter der medførte folks mindre indkøb der førte ny arbejdsløshed med sig o. s. v.

Stauning, Bramsnæs og Buhl hører til dette lands værste bagstrævere. Stauning havde den samme mærkværdige evne som I. C. för 1901 at kunne samle mange til visse politiske handlinger. Deraf den almindelige mening om deres storhed. Men begge manglede socialt indsyn. Det har kostet Danmark dyrt.

Stauning nåede da også i tredverne til det resultat at arbejdsløshed vil der altid være. Konen i muddergrøften.

Det en en selvfølge at told giver arbejdsløshed. Told giver höjere priser; det er meningen; når priserne stiger, indskænker folk deres køb, især når tolden bliver så grov som den »radikal«-socialistisk-»konservative« fra 1931—32; når folk indskrænker sig, får producenterne mindre at göre — arbejderne afskediges. Der er nogen der præker den lære at told giver arbejde; der er lidt sandhed i denne påstand; derfor tror mange derpå; vis man lægger höj told på glas, kan man lave en glasfabrik i Korsør og give en del mennesker arbejde, og har man ikke told på andet, mærkes det ikke synderligt; men når man som her i Danmark har told på titusinde ting, så giver det dyrtid, købekraften indskrænkes, og arbejderne sættes på gaden.

Et klassisk eksempel på at told fremkalder arbejdsløshed, endda i store lande, fik man da præsident Hoover, USA, 1929 sagde til parlamentet (kongressen): vi har 1½ million arbejdsløse; men vis I vil sætte indførselstolden op med 50 procent, vil arbejdsløsheden svinde bort som dug for solen. Kongressen vedtog det. Året efter var der 6½ million arbejdsløse; *1932 var der 11 millioner*. Det var det år socialisterne i Danmark med fader Stauning i spidsen og de »radikale« med Peder Munch i spidsen sagde: »Så'n ting må vi og ha'!«.

De »konservative« hævder at indirekte skatter er bedre end direkte; for folk mærker ikke de indirekte; alle disse koner med stemmeret finder alting dyrt og siger til verandre: det er dog fælt så alting stiger; så går de jem og læser »Socialdemokraten« der velsigner Stauning fordi han sörger for alderdomsjem; for det er ikke til at spare sammen til de gamle Dage i disse tider. Men de »konservative« — deres påstand er nu ikke så gal; for de indirekte skatter viler procentvis langt hårdere på de fattige, de arbejdsløse, de gamle, kort sagt: de mindre velhavende end på höjres vælgere — som ikke mærker de indirekte skatter så meget. Det er et kristeligt sandhedens parti. Men det kan godt være der er en regnefejl i påstanden. For idet de indirekte skatter ødelægger de brede lags økonomi og volder den store arbejdsløshed, stiger de direkte skatter for alle de kristelige höjreblades læsere,

stiger fordi de blade lokker læserne ved lögn til at stemme for told og andre byrder på jævne folk. Nemesis er ikke let at komme uden om.

Vis så endda tolden gik i statskassen, kunne pengene komme folket til gode ad den vej selv om det var en fjollet omvej. Men tolden virker som sagt hindrende for indførsel fordi den gör tingene dyrere; derved modvirker den sig selv. Dersom et parti varer i Tyskland eller England koster tusind kroner og tolden ved indførsel til Danmark er 200 kr., så kan en dansk fabrikant lave et tilsvarende parti og sælge det for 1150 kr. Finanskassen får da ingenting. Fabrikanten tjener 150 kr. ekstra. Man kalder den slags told (der således modvirker sig selv og bliver borte) for toldbeskyttelse eller bedre *toldunderstøttelse eller toldjælp* fordi den jælper den indenlandske fabrikant til at tjene en del penge. At fabrikanterne gör alt for den slags told er en selvfølge, og at de gör alt for at få tolden sat höjere og höjere i været er også en selvfølge. De bör derfor kaldes toldfabrikanter.

Det danske folk eller vel i alt fald langt mere end ni tiendedele deraf ligner derimod klippede får. Ja, det er næsten ikke engang en lignelse; for blandt meget andet rammes især alt slags töj. Fra vuggen til graven må vi danske i dette råkolde land vor »der er ni måneders vinter og ingen sommer« svare skat til disse toldfabrikanter. Og verdens höjest oplyste folk aner ikke vor det bliver snydt, finder sig tålmodigt år efter år i at leve i dyrtid og fylde lommerne på disse — nok sagt!

Vem kan fatte at vort socialistiske parti efter 1929 ikke alene godkendte den told vi havde, men øgede *den* og dyrtiden og arbejdsløsheden? Megen tale har der dog været om arbejderens uldtröje der koster det dobbelte af sin værdi og om de gamles kaffetår som socialisterne også misunder dem. Aldrig er et partis vælgere blevet snydt af sine egne ledere som de danske arbejdere i 1930rne. *Fagforeningerne har gavnet og løftet arbejderstanden i Danmark.* Men de socialistiske rigsdagsmænd har i 30rne gjort alt for at ruinere dem. Vorfor? Nogen påstår at visse ledere har aktier i toldfabrikker. Det er aldeles utroligt. Nej, den rette ud-

lægning må være den at de er så dumme at tro på tolden ligesom Georg Brandes troede på dumheden. Religion er der i alle mennesker. I forrige århundrede startede socialisterne under feltråbet: ned med kapitalismen. Siden 1929 har de været kapitalisternes tjenere. Arbejdere, arbejdsløse, gamle, invalider, jernbanemænd, postmænd, telegrafister, søfolk, fiskere, lærere, præster, læger, kontorfolk, handelsfolk, husmænd, gårdmænd, håndværkere — alle må de skatte i dyre domme til den toldunderstøttede industri. Vor er det nemt at være fabrikant i Danmark når man får halvdelen eller mere af arbejdslönnen som gratiale.

Men vem har bildt socialisterne ind at told er godt. Ja, primus motor er naturligvis toldfabrikanterne. Disses politiske middel er det såkaldte »konservative folkeparti«. Asger Karstensen har offentlig skrevet om vorledes han efter 1915 søgte at få höjre gjort til et folkeparti, vorledes andre fik tilföjet ordet konservativ og endelig vorledes höjfinansen og storindustrien fik drejet partiet fra det folkelige formål at varetage mellemstandens, derunder bondestandens, interesser til det protektionistiske formål at varetage toldfabrikanternes. Hovedmanden for denne toldkurs var Aleksander Foss der på én gang (tænk vor uegennyttigt) ofrede en million til agitation for toldformål. Der er sagt engang af en fremragende skribent at det lumpneste af alt er at de rige rotter sig sammen for at udnytte deres medmennesker. Nu havde dette höjre kæmpet fra 1865 til 1915 for »vort aristokratiske pjaltenborg af 1866«, og så fik vi fra 1918 (Fosses aktion) dette »konservative folkeparti« der kun kæmper for pengemændene og som verken er konservativt (for det pønser altid på ny told) eller et folkeparti (for det varetager kun pengeinteresser *imod* folkets). Asger Karstensen gik da også efter Fosses aktion til venstre og har bl. m. a. peget på vorledes bondestandens (husmænds og gårdmænds) uenighed er blevet skånselsløst udnyttet af de »konservative« og socialisterne.

Det »konservative« formål kom i første række efter 1929 under Christmas Møllers ledelse. Jeg har omtalt det i en artikel i »Fyns Tidende« for 28. november 1937 og refererer den kort. Jeg må

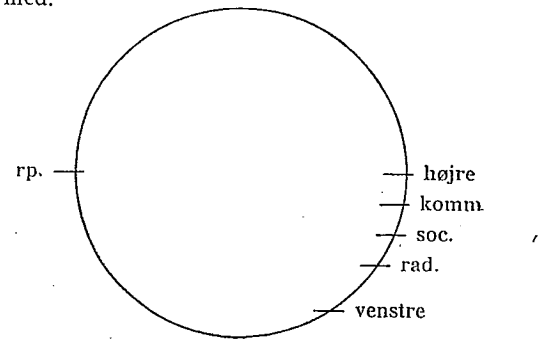

forudskikke den oplysning at Skårup sogns åndelige liv koncentrerer sig om kroen og når sine höjdepunkter i vælgermøder. Da kommer alt som kan krybe og gå. Jeg mødte præcis på det averterede klokkeslæt — da var den store sal overfyldt; jeg kom kun i garderoben. Talerne var Christmas Møller og Hartvig Frisch. Skåruperne ventede en vældig holmgang; derfor var de mødt skönt de er venstremænd de fleste. Så skete den store skuffelse at »de to herrer var næsten enige om alt«. — »Om militærspörgsmålet langt nærmere hinanden end höjre og socialdemokraterne för har været. Har höjres »standpunkt« her nogen sinde været helt ægte? Byggede Estrup Københavns fæstning fordi han mente det rigtigt — eller fordi den var egnet til at slå venstre med? (Se »Danmark under forfatningskampen« side 45). og 1929... vad var det der da skete? Det var dette at hr. Møller styrtede Madsen-Mygdal, og selv om man ikke tör sige at han gjorde det for at få et ringere militærvæsen, så tör man dog påstå at han måtte vide at det kunne blive resultatet. Det er vanskeligt efter 1929 at tro på de »konservative«s militære påstande. Jeg sætter konservative i gåseöjne fordi dette parti ikke er konservativt, men pønser altid på nyt, især på toldens område. Her har partiet sin alt andet overskyggende hovedinteresse. Forsvarsagitationen er camouflage eller vælgermadding. — Det er da også klart at den opfattelse var urigtig: at piccoloen tabte terrinen. Tværtimod: han smed den. Han slog samarbejdet med venstre i stykker fordi Madsen-Mygdal ikke ville om i toldgaden. Og hr. Møller var forudseende nok til at vide at Stauning-Munch var medgörligere. Ti dette var formålet. Pyt med forsvaret!« — »Efter dette møde forekommer det vanskeligt at afgöre om det er socialdemokraterne der er blevet höjremænd eller omvendt. Det er måske rigtigst at sige at de har mødt hinanden i toldgade og er blevet enige om at göre livet dyrt for arbejdere, bønder, håndværkere, tjenestemænd o. s. v. alle stænder undtagen for ejere af aktier i toldfabrikker.« — »... der var visse ting de to herrer ikke omtalte, især arbejdsløsheden. Vor mærkeligt at de begge glemte dette punkt. Mon det var i en fælles følelse af (eller viden om) at de

selv er medskyldige? For det er for ver dag mere synligt at told jælper ikke. Toldbeskyttelsen giver ti arbejde ét sted og gör hundrede arbejdsløse andensteds. Når töjet stiger i pris p. gr. a. toldbeskyttelsen, så har man ikke råd til andre ting som man kunne have brug for, f. e. bøger«.*) — I sammenhæng hermed stod det at heller »ingen af de to talere kom ind på toldbeskyttelse; man skal vare sig for farlige associationer«. — »Danmark er vel rejst med hr. Frisch som styrmand og hr. Møller som rorgænger«. — »Reaktionen er over os«.

Så langt min artikel i Fyns Tidnde. *Ja, den sorte reaktion er over os.* Aldrig er landet blevet så reaktionært regeret som 1929—39. Med iltogsfart går det mod almindelig fattigdom.

Vi slæber på en gal sprogbrug mht. politiske partier. Når socialisterne vinder ved valgene, siger vi at strömmen går til venstre. Men efter at socialisterne (og de »radikale«) er gået over til reaktionen, må man ændre den talefigur. Man har hidtil forestillet sig partierne på en ret linie; det rette er imidlertid at tænke dem på en cirkel. Retspartiet er længst til venstre; kommunister, »konservative«, socialister og »radikale« længst til höjre med ringe afstand; venstre lidt fra disse igen; for en venstremand kan man dog tale med.

Der var f. r. en fejl ved det møde: der var ikke nogen »radikal« taler. For reaktionen har tre hoveder. 1924 gik de »radikale« til

*) En forlægger sagde engang til mig: »Lærere køber ikke bøger«. Nej, naturligvis; for de bruger pengene til told og andre skatter.

valg under feltråbet: ned med tolden! 1932 stemte de for toldskatter af »svimlende höjde«.

För 1914 prækede P. Munch antimilitarisme. 1914—18 var han leder for det störste militærvæsen vi nogen sinde har haft. 1914 ophævede den »radikale« regering papirpengenes guldindløselighed og fandt sig i de følgende år i at nationalbanken lod kronen rutsje ned til 49 øre til skade for arbejdere, tjenestemænd, pensionister og mangfoldige andre. 1924—25 var de med til at føre kronen i pari — til störste skade for husmænd og gårdmænd. Sidst i tyverne var partiet under Ove Rodes ledelse et ihærdigt friheds- og frihandelsparti. I tredverne blev de »radikale« under Munchs ledelse et socialistisk-merkantilistisk toldparti der 1932 stemte for den værste toldlov vi har set — til störste skade for husmændene der alligevel efter dette løftebrud stemte »radikalt«. 1897 imod brændevinsskat. Tyve år senere *for.*

Det er nemt at være politiker i Danmark; for kan man ikke få sit program gennemført, kan man altid stemme for det modsatte, og det modne, oplyste danske vælgerfolk stemmer så også for dette.

De »radikale« er verdens fuldkomneste parti: de er villige til at stemme for alt så vel som for det modsatte.

Partiet ligner guden Proteus der kunne påtage sig skikkelse af alle jordens skabninger. Det danner en religiøs sekt, dog med skiftende guddomme. I tyverne kunne man krænke den dødeligt ved at kritisere guden Rode. Nu krænker man den lige så meget ved at kritisere Rodes modsætning: guden Munch.

Peschcke-Køedt døde 1929. Det var godt han ikke så sit virke spildt. Han ofrede store summer på at oplyse det sløve danske folk om dets eget vel, det danske folk der er sløvet af evig tvangsfodring med unyttige kundskaber så det ikke gider eller kan tænke en selvstændig tanke.

Triumviratet Christmas-Munch-Stauning vil få hædersplads en i eftertidens danmarkshistorier som genopbygger af det ødelæggende merkantilistiske system i Danmark, den stupideste af alle politiske idéer.

En ting har vi lært eller fået repeteret: at menneskene kan ikke magte planøkonomi, og den sten man ikke kan løfte skal man lade ligge.

Der er mindst tre slags reaktioner: *1. den økonomiske der søger at göre det svært for småfolk at eksistere;* grelleste eksempel: den politik Munch-Møller-Stauning har ført siden 1929; — *2. censur* som øvet i sin tid mod N. F. S. Grundtvig; — *3. moralsk* som den er udøvet af »brødrene Brandes« (som han sagde, den lille Fenger) og af »Politiken« og flere københavnske blade; det er da også rørende at se »Politiken« 1942 mane jemmene til at binde deres løse tøse vis løshed »Politiken« siden starten har haft på sit program. Når fanden bliver gammel, vil han være munk.

Blandt Danmarks ulykker er den at vi ikke har noget konservativt parti, noget parti der vil opretholde det der er indtil udviklingen ubönhørligt kræver ændring. I stedet for har vi fået dette vindböjtel-parti der i 50 år kæmpede alene for godsejerne — for at opretholde tusind godsejeres magt og vælde — og efter 1915 industribaronernes parti der kun varetager disses pengekasser — og taler kristendom på bladenes söndagssider.

Noteres må også at Chr. Møllers og de »konservatives« politik — og siden 1929 landets politik — har som protektionistisk været udpræget engelskfjendtlig skönt England har været vor bedste kunde i mange år.

For mange år siden foreslog en engelsk gartner indførselstold for gartneriprodukter. Det var ved et stort politisk møde. Politiet måtte jælpe ham; ellers var han blevet lynchet. Flertallet af det mødes deltagere kunne ikke læse; men de havde deres klare dömmekraft: told er tyveri. Danskerne er så fyldt og proppet med oplysning at de mangler dömmekraft. I vore skoler lærer de unge en mængde historiske enkeltheder istf. hovedpunkterne. Det vigtigste i Danmarks historie er Valdemar Atterdag, Dronning Margrete, Christian 3. og Frederik 6. (fra 1784 til 1839).

Dersom arbejdsløse i Danmark under Stauning fik 6 kr. om dagen, gik tredjedelen til told. Men vor skulle de arbejdsløse i

verdens mest oplyste land vide det fra? Næ, Stauning var god ved fattigfolk ligesom I. C. 1903 ved bønderne. Staunings politik slog arbejdet ud af hænderne på 100,000 arbejdere. I. C. lagde jorden i hænderne på kapitalisterne.

Da jeg véd at den tanke generer mange at gennemføres toldfrihed, vil de 60—70 tusind som nu arbejder i toldfabrikkerne blive arbejdsløse, og selv om staten giver dem ventepenge som andre embedsmænd ved lejlighed, er der noget utilfredsstillende derved. Man kunne foreslå den udvej at staten samtidig med toldfrihedens gennemførelse overtog de toldfabrikker der ikke kunne klare sig uden told og førte dem videre til arbejderstaben uddøde eller fandt andre job.

Så sent som i efteråret 1940 var toldfabrikanterne på spil (jfr. reaktionen efter ulykken 1864). Danmarks sörgelige stilling på den tid afholdt ikke disse vampyrer fra bid. Og de blev trolig støttet af finansminister Buhl.

20. jan. 1942 holdt Danmark-samfundet en fest i Odd-Fellowpalæet. Også kongelige personer var til stede. Civilingeniør Knud Höjgaard talte om at pligt går for ret; vi må yde för vi kan nyde. Knud Höjgaard er formand for aktieselskabet Korsør glasværk der nyder godt af toldunderstøttelse.

Ved toldunderstøttelse er f. r. en egenskab som næsten gör den til verdens störste vidunder. Toldvæsen ligner et omvendt vandværk. Et vandværk fører vand til vert hus, til ver familie. Toldvæsenet har en hånd i vert menneskes lommer og tager vad det vil. Men toldfabrikanterne får folks penge på mirakuløs måde til givende idet de hindrer toldvæsenets hænder i at hugge af folkets lommer, og på åndelig vis strömmer pengene da usynligt som elektriciteten i trådene til toldfabrikanterne der kun tigger folkerepræsentanterne om en skærv mere og så én til o. s. v.

I sammenhæng med tolden står agitationen for »dansk arbejde«. Den har kun protektionistisk formål. Enver af os køber naturligvis det billigste og bedste. Er det danske bedst, køber vi det. Dersom jeg køber dansk arbejde af en dansker for 100 kr., så får en dansker de 100 kr. direkte. Men dersom jeg køber

engelsk arbejde af en englænder, så tvinges han til at købe dansk for samme sum såfremt han vil ha vederlag for sin vare. Dansk-arbejde-agitationen er som told krig mod udlandet.

En naturlig parole for danskerne er: »køb udenlandsk«; for så støtter man Danmarks bondestand som er grundvolden for Danmarks hus. »Når kongen går med bonden, da blomstrer bøgelunden.«

Dersom vort land var toldfrit (selv om alle andre lande fastholdt tolden), ville Danmark blive centrum for hele Nordeuropas handel og blive et rigt land derved. Nationen har glimrende handle-evner, jyderne især. Desværre mangler de politiske evner; det viste de 1866 (da de sov) og senere. Istf. toldfrihed og rigdom bringer vor toldbårne industri og vort elendige höjreparti os indbyrdes strid og fattigdom.

Vore forfædre troede på drager der rugede på guld, f. e. den navnkundige Fåvner. Vor tid har også drager: Jorddragen og tolddragen som begge piner det enfoldige godlidende politisk uoplyste danske folk.

Dersom »dansk arbejde« var billigere end det fremmede, så var producenterne deraf virkelig fædrelandskærlige; ellers er de kun egoister.

En anden ulykke (foruden den at vi ikke har et ærligt höjreparti) er den at vor handelstand som *kunne* tilføre landet stor rigdom er så egoistisk at den stemmer höjre fordi den tjener 33 procent på tolden. Vor handelstand er ikke sine kunders ven. Og den er smålig; for uden told kunne den ha meget större afsætning. Istf. at kræve sig selv skattefri rider den altid på brugsforeningerne for at ramme deres kunder. Og handelstanden er i virkeligheden aldeles skattefri; for den vælter al skat over på kunderne.

LS.

På vælgermøderne i 30rne ankede man over de mange ny partier. Disse var dog kun en følge af det dårlige regimente 1901—33. En af de særeste fremtoninger var LS der i almindlighed sættes i flertal og udtales el-esser som om de var trumfer i kort-

spillet. De har imidlertid vist sig som lutter styrvolter. LS lignede i starten en kraftig hane som hovedet lige er hugget af. Sådan et dyr farer rundt på gårdsplassen med de særeste spring for til sidst at lægge sig bævende i en krog.

Først lavede man et kongetog i skyllende regnvær og aldeles hen i været den 29. juli 1935. Det var 28. Juli 1866 at »de store bønder« første gang fik kongens underskrift på deres snyderi mod de små fordi disse havde en dårlig fører i bymanden I. A. Hansen der ikke kendte bondestandens sande tarv, og bønderne kendte det heller ikke selv — jyderne sov — ellers havde de lyttet til deres sande venner: Grundtvig og Tscherning. — Anden gang »de store bønder« rendte af med de små var i 90erne da agrarforeningen dannedes. Resultatet var det sorte årstal 1903 da den katastrofe i dansk politik indtraf at reformpartiet (v plus r) brændte Reventlows lovgivning under førerskab af I. C. Christensen, Alberti, Christoffer Hage, Vilhelm Lassen o. fl. der viste at de ligesom I. A. Hansen ikke kendte bondestandens sande tarv. (Tredje katastrofe fik kongens underskrift 15. 10. 1932).

Det der under tydelig deltagelse fra himlen hændte den 29. juli 35 var at »de store bønder« fjerde gang søgte at rende af med de små, og det centrale punkt i tildragelsen var det öjeblik da godsejer Junker (mærk: godsejer) »tog alle i ed« på at de ville følge *parolen* fra ervervsudvalget selv om det påbød produk*tionsstrejke (til skade for bønderne selv). Mon dog ikke mange af de 40,000 i det öjeblik vågnede? Lederne af dette tog var tydeligvis romantikere. De havde tænkt sig* ved mængden at kunne imponere kongen til at sige: »Jeg har allerede afskediget de gamle ministre — ligesom 1920!« Uden en sådan tankegang kunne »bønderne« ikke vise en så storslået naivitet som de her præsterede.

I steden for at de kunne samlet flere hundrede tusinde stemmer på et krav om gennemført toldfrihed vorved den ligeret eller ligestilling man talte om ville været der med det samme. Havde LS haft et hoved og havde det givet alle de mange ordre til ikke at købe danske toldunderstøttede fabrikater og var hovedet blevet

adlydt og havde endvidere givet ordre til kun at stemme på toldmodstandere, så havde vi hurtig været færdig med Stauning og hans to følgesvende: fattigdom og kaos. — Jeg traf en gårdmand ved Sandvig havn dagen efter at han var kommet jem, og jeg spurgte høflig til rejsen. Han stod lidt og spejdede ud mod Böjeströmmen. Så sagde han: »Va er det for en skude der sejler deryde?« — »Ded skiv der?« sagde jeg. — »Ja, jæ miéner om det er en skonnert« fortsatte han. — »Dé vié jætte« indrömmede jeg. — »Nå, jæ ska f. r. jæem å ge kvæj« endte han og trillede af sted på sin lille cykle med lændestød.

»De store bønder«s mening var kun at få en eller anden ordning, f. e. kornordning, til gavn for sig, og pyt med de små. Et gammelt ord siger at man skal ikke spise kirsebær med de store; for så får man stenene i hovedet.

Ved år 1000 når man spurgte vor den norske konge var, fik man svaret: »Vor kongens jelmbusk vajer, dær er Norges konge«. I 1880rne når Sællands bønder ville orientere sig, spurgte de: vor er höjre? og når de fik det at vide, gik de til venstre. 1935 havde de glemt den gode fodgænger-regel.

Da kaos var ved at vokse Stauning over hovedet, hittede han på i fællig med sine medhjælpere og venner Munch & Møller at give den nylig lovsungne grundlov skylden, og så lavede de tre skælmsmestre den værste farce — men blev standset ved folkeafstemningen.

Hans Hansen og Karl M. Andersen

Jeg vil slutte denne omtale af dansk politik i 30erne med en hyldest til Hans Hansen, Rødby, der var folketingsmand fra 1929 til 1939, men faldt i dette år p. gr. a. sønderjydernes mangel på indblik i vad der tjener dem bedst. Hans Hansen har ikke gået i den sorte skole som Hørup og Neergård; han har ikke gået på seminarium som Berg og I. C. Han er en mand af folket som Stauning, har levet folkets liv og har ved egen tænkning tilegnet sig sin visdom. Han er én af disse geniale naturer der *ser det* som mangen lærd ikke ser fordi han er andenhånds. Han minder

mig om Steno der gik og så på stenene i Firenzes omegn og så at nogen af dem var kommet fra bjergene, andre fra havet. Jeg er tidt blevet eksamineret af »baronen i Skårup« når han sad og slog sten. Jeg kunne ikke se noget som helst. Når Hans Hansen taler, er det som skæl falder fra éns öjne og man siger til sig selv: det er klart: således er det. I tiden 1929—39 var han Danmarks störste agitator. Men han lokkede ikke med løfter eller lön; han talte kun sandhed, og som Berg gik han ikke på akkord. Han henvendte sig kun til menneskers intelligens og vandt ikke stort tilhæng. Dog er der endnu i Danmark 7000 der ikke har böjet knæ for Bael, for Mammon eller Molok eller höjfinansen, og det har den mand sin store del i.

Hans Hansen er én af dem der giver én troen på det danske folk og dets evner. Et eksempel på hans veltalenhed og en tydelig redegörelse for hans idéer har man i hans radiotale 1936 (trykt i Retstatsbladet »Nyt dagblad« for 11. sept. 1936) vori han »gör op« med de fire gamle partier. Talen har til underoverskrift: »Det radikale venstre har holdt frihandelsfolk og husmandsstanden rigtig godt for nar«.

Af en anden genial gårdmand, Karl M. Andersen (Skårup), skal citeres et lille stykke fra en avis (»Retstatsbladet« 7. dec. 1935): »Til imødegåelse af grundskyldstanken hører man ofte fremsat den påstand at med de nuværende offentlige udgifter ville der kræves en grundskyld på 16 procent. Og så er grundskyldsfolkenes tåbelighed så åbenbar at enver kan se den. — De mennesker som kan fremsætte en sådan påstand har ikke sat sig ret meget ind i grundskyldstanken. 16 procent er nemlig ikke en øre mere end 5 procent. — Når man skal vurdere et stykke jord, søger man at finde jordstykkets årlige nettoafkastning som så kapitaliseres til jordværdi. Finder man at et jordstykke årlig kan give 50 kr. i lejeafgift, kapitaliserer man det til 1000 kr. når man skal regne med 5 procent, men kun til 312 kr. når man skal regne med 16 procent — At opkræve 16 % grundskyld af en jordværdi som er fastsat under hensyntagen til en rentefod på 5 % er svindel. — Fuld grundskyld er til enhver tid i overensstemmelse med jord-

renten. Den følger konjunkturerne: stiger under opadgående konjunkturer og hemmer derved stigning af ejendomspriserne — falder under nedadgående konjunkturer og aflaster udgiftsbudgettet så ejendomspriserne ikke går ned. Grundskylden er en økonomisk regulator som vil sikre jordbrugernes rette arbejdsvederlag enten konjunkturerne går op eller ned. Den vil regulere jordpriserne ned til brugsværdien og holde dem dær.«

Drachmann sagde engang at 50 mennesker bar Danmark. Det var en fejltagelse. Nej, de brede lag bærer landet; de er som havet vorfra skyerne, evnerne, stiger i været og udgyder sig som regn og åndelig kraft over jord og mennesker.

Det lille retsparti har haft en ublid skæbne, bl. a. fordi det mer end én gang er gået dets presse som det gik den mand der rejste fra Jerusalem til Jeriko.

9. april

Jeg var alene i mit hus i Skårup hin sörgelige morgenstund den 9. april 1940 og blev vækket ved den brutale larm fra luften. Jeg stod op og skyndte mig til seminariet. Den første jeg traf var en seminarist der stod ved »den kunstige låge«, seminariehavens sydligste indgang. Han stod med hænderne i bukselommerne, og da han ikke havde hat eller hue på, havde han ingen grund til at tage hænderne op af lommerne. Det gjorde han heller ikke. På mit spörgsmål: »Vad er på færde?« svarede han rolig: »Tyskerne har taget Danmark«. Og således som han tog de allerfleste af vore landsmænd hin sörgelige tildragelse. Dersom en billedhugger engang vil fremstille hin dag, vil han passende kunne göre det ved at mejsle en ung mand i en ligegyldig stilling og med hænderne i bukselommerne, lænende sig til en ledstolpe. Værdigt pendant til landsoldaten i Fredericia.

Da danskerne var kommet lidt til pippet igen, hen på efteråret, udtalte Stauning at han var glad ved at have handlet den 9. april som han havde. Han var altså glad for at han ikke havde brugt det forsvar som vi slet ikke havde fordi han og Xmas Møller og Peder Munch havde ophævet det efter 29. Og KU gik atter i gang med omkvædet: Vorherre, vor konge, vort fædreland og vort forsvar mens de gamle meningsfæller brummede bas til: told—told—told—told.

Men i 1943 skrev Christmas Møller i en »Hvidbog«, at Danmark burde ha kæmpet den 9. april. Det skrev altså den mand der mer end nogen anden er skyld i at Danmark ikke havde noget forsvar!!

Peder Munch derimod — den skikkelige, grundskikkelige P. Munch — har (så vidt vides) ikke sagt noget siden 9. april.

☆

1943

1943 indtrådte et valg til folketinget 23. mars. För dette valg flød en fraseflom uden lige ud over Danmark under feltråbet: FOLKESTYRE.

Også de »konservative« der havde prisgivet folkestyret i firserne og halvfemserne råbte: FOLKESTYRE.

Vilken udsøgt hån mod det danske folk; for vad har dog ikke dette parti i tidens løb budt det! 50 år igennem kæmpede det med raseri for 1100 herremænd. Efter 1915 har det kun kæmpet for underskudsindustrien under skalkeskjul af prima fædrelandskærlighed og forsvarsiver. 1929 smed det politiske vidunder Xmas Møller forsvaret over bord, og *hele* partiet fulgte ham. Så gik han forrest i grundlovshallöjen. Siden flöj han til England og opfordrede, selv i salveten, danskerne til at ofre sig og sabotere tyskerne. Jakob von Thybo.

☆

Mit politiske »testamente«

Forud for valget den 23. mars 1943 deltog jeg i valgkampen ved på retspartiets vegne at udsende en lille valgavis til nyborgkresens vælgere. I denne valgavis fremhævede jeg de fire krav som er retspartiets jörnepiller: kravene om toldfrihed — fuld grundskyld — fast krone — og kravet om at de offentlige udgifter i normale tider (dvs. i fredstid) ikke må overstige 5 procent af Danmarks samlede jordværdi.

Det forekommer mig uomtvisteligt at formålet for al ærlig politik må være sådanne samfundstilstande at alle normale mennesker kan klare sig selv (medens socialisternes praksis går ud på at få så mange som muligt på sognet eller på fattigvæsenet), og jeg tror at retstatsidéernes gennemførelse er eneste frelse fra verdens sociale ulykker.

Denne tro viler på min viden om grev Reventlow og hans politik.

SLUTNING

15. maj 1936 var jeg med til togulykken ved Hedehusene.

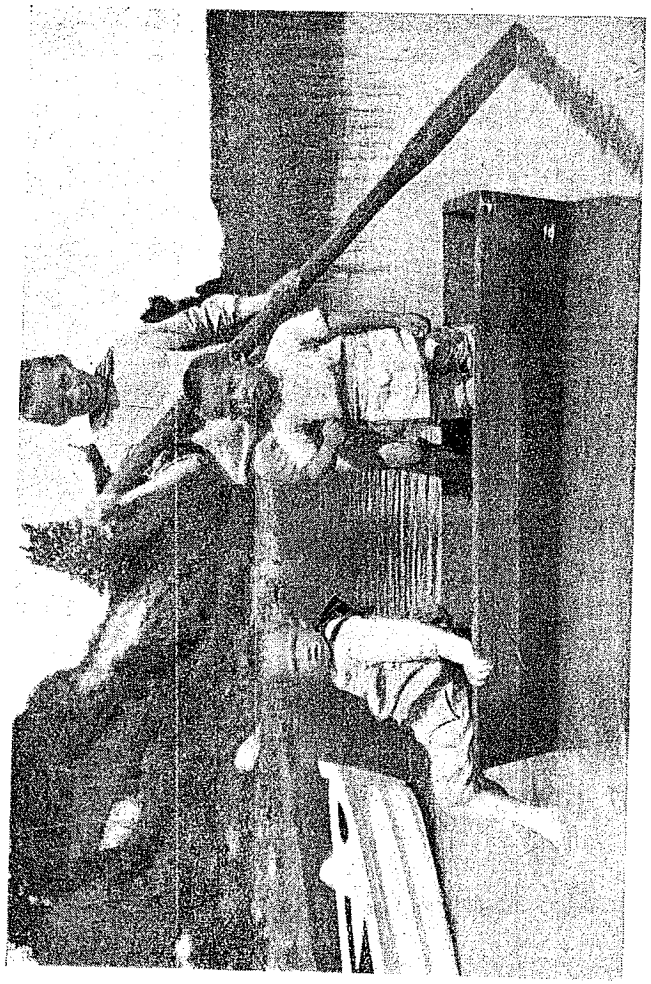
Den ulykke slap jeg godt fra og de andre passagerer ligeså. Men 1938 hændte mit livs störste ulykke idet min ædle hustru døde af en heftig angina, kun 54 år gammel. Jeg burde taget afsked straks, men fortsatte til 1941. Da havde jeg været seminarielærer i 41 år og var 66½ år gl. Jeg får ikke fuld pension fordi jeg de første 18 år var ved private seminarier og ydede i den tid ikke noget til pensionsfonden. Jeg havde ydet staten samme tjeneste som en stats-seminarielærer og for langt mindre lön. Således er statens retfærdighed. Som omtalt har man siden ligefrem lagt en kraftig hindring i vejen for privatseminarielærere som efter 40-års-alderen ønsker at komme i statens tjeneste.

Mit hus i Skårup solgte jeg til staten. Departementschef Barfod skrev i september 1942 under på et midlertidigt skøde vorefter jeg skulle have penge for huset 31. dec. 1942. Jeg fik dem 9. april 1943.

Engang havde jeg en lille skattekontrovers med en ligningsmyndighed. Sagen var så oplagt at enver læsekyndig med lov og cirkulære i hånd kunne afgöre den på 5 minutter. Jeg måtte bede indenrigsministeriet dömme og fik fuldstændigt medhold — 5½ måned efter henvendelsen til ministeriet.

I 1919 byggede jeg et lille sommerhus i Sandvig, Mern sogn. En skolekammerat fra Kindvig skole byggede det. En anden skolekammerat fra samme sted byggede en solid pram til os. Den har vore börn haft usigelig megen glæde af i alle senere sommerferier; men efter ulykkesåret 40 nægtede politiet (frihedsmanden Vagn Bro, Præstø) os tilladelse til at bruge den samtidig med at lystsejlere i mængde sværmede gennem sundet.

Indtil videre bor jeg nu i Nyborg.

Under Sandvigs brinker för Vagn Bros tid. Togebys pram t. v.

Nyborg er én af Danmarks könneste byer, desværre tillige en by med meget höje skatter trods mange store institutioner. Disse skatter tyder på socialistisk administration.

Skönt gader, torv og fortov er i bakker og dale så man altid må se ned for ikke at snuble, reparerer man ikke disse, men bryder den førsteklasses Vestergade (Odensevejen) op med umådelig möje og mægtige omkostninger samt laver den igen... til ingen verdens nytte. Og mange jævne folks gennem mange år plejede haver hugges over. — Ved fælleskommunal indkomstskat væltes udgifter fra slige ødsle kommuner over på sparsommelige. Det er socialisme.

Nyborgs skönhed kommer af fjorden (med færger og andre skibe), voldene og voldgravene, yndefulde stier, én af disse langs fjorden til Slipshavn. Længer ude er skove: den henrivende Slipshavn skov, ligeså Teglværkskoven og Juelsbergskoven.

Ved byen selv er det mærkelige at dens störste sparekasse ligger midt på Nyborgs hovedfærdselsåre ad Odense til. Påfaldende er også Christian 9.s ensomme frysende stilling på det benbrækkende torv.

Her er alle slags skoler til »opdragelse« af ungdommen; især må fremhæves den vældige statskostskole mod vest der efter sigende koster 3000 kr. årlig pro persona. Desuden epileptikerjem, døveskole og latinskole. — Nyborg er en sand sportsby: vand alle vegne om sommeren, is og sne om vinteren — alle börn fri hele dagen. På fjorden lystsejlas. På volden ski og kælk. Det ser tit hals- eller benbrækkende ud når de unge glider ned ad volden — over gangstien — ud på voldgravens is. De mindre øvede vælter, og da fødderne sidder ret fast i skierne, frygter man uheld. En dag så jeg én vælte og sagde til ham: »Er De ikke ræd De skal brække benene?« — »Det skulle da være et rent ulykkestilfælde« svarede han.

Om efteråret især byder de dejlige skove helsebod for syge sind.

★

I min seminarietid har jeg skrevet et utal af avisartikler, en dansk grammatik for seminarier, et större stykke i Dania IX om

dialekten i min fødeby og den omtalte agitatoriske pjece om bondestandens historie (Haslev 1910) m. m. — 1942 udgav jeg en lille målrensningsbog for meningsfæller med titel: »Tal dansk, din sorte hund« og skrev i Skårup statsseminariums elevforenings årskrift en kritik af den foreslåede oversættelse af Det ny testamente. Denne kritik har til overskrift: »Bort med hansa-præget« p. gr. a. oversættelsens tyskhed.

Om Grundtvigs salmedigtning udgav jeg engang et foredrag med kronologisk gennemgang af en del salmer. (Findes i »3 foredrag« 1918).

★

Mit livs facit er at alt er ligegyldigt i sammenligning med det som Kroman kaldte det etiske, det som man kristeligt kalder synd — nåde.

Næste overskrift bliver så *døden* — og St. Peter. Jeg er klar over at jeg har svigtet mange gange og på mange områder. Jeg er blevet mesterligt opdraget af de ypperste kvinder og mænd, og det har ikke julpet. Mine karakterfejl har været uudryddelige. En af de første der opdrog på mig var min næstældste søster. Som ca. 10-årig bad jeg hende om jeg måtte være med at lave klejner. — Ja, når du vil vaske hænderne. — Det gjorde jeg; men da jeg skulle vende den første, tabte jeg den på gulvet vorefter min søster tog mig ved vingebenet og smed mig ud. Derude gik jeg og ærgrede mig over at jeg havde vasket mig. Jeg tör påstå at hun var den af de fire søstre jeg holdt mest af. En morsomhed ved hende var at når noget var godt, sagde hun det var dobra eller dolerabes. Hun havde en prægtig sangstemme, og da jeg kom jem som student, sang hun for mig den søde lille sang om studenten: »Höjt op under taget —«. Hun var dygtig til at lægge læs og køre kornet jem*).

Siden kom jeg under skarp tugt hos fru Simon Hansen der f. e.

*) Tidlig blev jeg kendt med verdens ondskab: en mand der »brød mög på« bad mig der var 5—6 år låne en møddingskraber hos naboens. Konen var ene jemme og sa: »Vi har smænd ingen, min dreng«. Havde mandfolk været der, havde jeg fået en sæk med så stor en sten i at jeg lige kunne slæbe den.

engang irettesatte mig hårdt fordi jeg ved kaffen *efter* en censormiddag, men dog i en anden stue, mindede kateketen om 6 portioner jordbær som han havde tabt til mig ved et væddemål. (Jeg fik dem aldrig). Men der havde ikke været jordbær på bordet.

Ovenfor skrev jeg at jeg havde svigtet livet igennem. Jeg har undertiden søgt at trøste mig ved det ord af Jesus på korset: »De véd ikke vad de gör«. Det er et mærkeligt ord. Det er det störste af alle ord og sagt af en mand på et kors. Det er det hårdeste af alle ord; for det er frygteligt at menneskene ikke véd vad de gör. Det er det mildeste af alle ord; for det indeholder tilgivelse for alt og alle. Men vil man have det til at gælde én selv, viger det bort og siger at så let kan man ikke slippe. Så må det stakkels menneske gribe til et andet ord: Gud, vær mig synder nådig.

Jeg frygter St. Peter; for jeg kan med sandhed kun svare nej til hans spörgsmål. Jeg frygter det ensomme sted vor han sender sådanne hen. Men jeg føler ikke trang til mer ensomhed. I 15 år levede jeg i stor ensomhed — fra jeg kom til København 1892 til jeg blev gift 1907. Og nu atter siden 1938. Nej, vad jeg længes efter er den store kirke med gammen i lyse sale. Jeg forestiller mig den som en större »udgave« af Vejstrup valgmenighedskirke vor det næsten er umuligt ikke at gå til alters og vor én dag er bedre end tusinde dögne, verdslige, sögne, gyldne for kød.

Så vil jeg slutte med det bedste af alle vers:

Når da som vinden skyer blå
Din ånde blidt mig driver,
da skal mit jerte godt forstå
vordan Du synd tilgiver,
og i det samme Jesu
som råder bod på alle savn
skal salighed jeg finde.

i stand når den trængte til det, og han gav vin vert år ved vor afrejse. — Han havde i sin ungdom været ude for et chok der var for hårdt for hans nerver, og siden rystede han altid på hoved og hænder og havde vanskeligt ved at drikke af et glas eller en kop.

Ude i folket *er* sådanne gode mænd.

Gid jeg stod på skovens skrænt
fjernt på brinken over stranden
— bølgeskum på marmorsten.
Sunion, dig så jeg gerne,
så den stolte stad Aten
— og mit jemland i det fjerne.
(Sofokles).

EFTERSKRIFT

Efter at det foregående var sendt i trykken, opstod et stærkt røre *for*, at Danmark som stat bör engageres i Sydslesvig. Det er hasard. For Tysklands næste hævnkrig bliver værre end den fra 39 til 45. Danmarks frelse i fremtiden må bygge på én af tre muligheder: 1. om »de fem store« udvider Holland med Oldenborg, Hannover, Holsten og Sydslesvig; 2. om »de fem store« udvider Polen med Pommern, Meklenborg, Holsten og Sydslesvig; 3. om »de fem store« gör hele Holsten og Sydslesvig til en international zone af hensyn til Kiel-Kanalen.

De to første muligheder strider i den grad mod nationalitetsprincippet at det er vanskeligt at tro på dem.

Den tredje muligheds gennemførelse vil kunne give os håb om dansk frihed i fremtiden såfremt de 5 fastholder den zone altid.

12 år efter at England havde overvundet boerne, gik disse med i krig på Englands side. England kan.

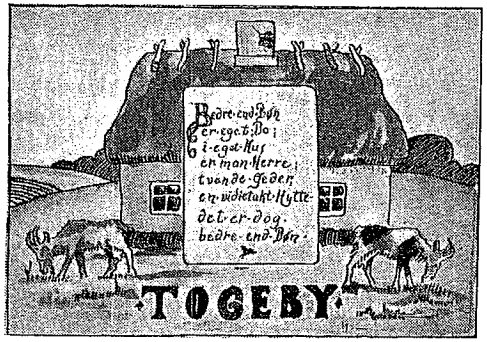
Da Danmarks havde regeret i 20 år i Nordslesvig, faldt mange fra denne landsdel Danmark i ryggen.

TILLÆG 1945

TIL

TOGEBYS »OPLEVELSER« 1943

ANDELSBOGTRYKKERIET I ODENSE

Mange har kritiseret min bog for dens retskrivning; men ikke en eneste har omtalt dens stil der dog er langt vigtigere: at den, bortset fra citater, næsten er fri for an-be-bi-er-for-ge-ord. Disse plattyske, »hansaprægede«, ord kan altså for største delens vedkommende ombyttes med danske uden at kritiske læsere opdager det — jævnfør: *Tal dansk, din sorte hund* af undertegnede (Gjellerups forlag).

Side 15 linie 3 f. n. efter *driverne* sættes en tankestreg og derefter: alt imens tarmene skumped i takt med de hastende hovslag.

Når man har udført et strengt arbejde, taget en eksamen, skrevet en bog el. desl., så indfinder sig først en vis tomhed; derefter, når man har vilt sig et stykke tid, vågner fantasien på ny. Efter min bogs udkomst i dec. 43 gik det sådan, og en dag hen på vinteren i snefog stod pludselig *det* heksameter for mig idet jeg kom i tanker om »tarmskumpningen« i det ædle dyr.

Side 22 linie 9. Man har mindet mig om, at Frederiksen når han kom i en gård altid bød snus; så blev der en nysen og megen glæde.

Side 28 linie 9 en morsom trykfejl: *næsten* istf. *næsen*.

Side 36 n G. B. = Georg Brandes.

Side 37 linie 4 efter *etos* savnes ordet *dog*.

Side 38 linie 2 f. n. skal stå: skotvinger eller *kan* hamle op.

Side 39 linie 6 efter ordet *kanske* savnes ordet *at*.

Side 46 n tilföjes: Efter Beck kom en boghandler og ville ind. Kortet lød på: En from mand der har gået meget i kirke — men han har været medlem af boghandlertrusten der lever höjt på digtere og andre skribenter som maa søge støtte hos den barmjertede samaritan finansudvalget. — St. Peter fattede ikke rigtig meningen og udspurgte overbringeren af kortet. Denne svarede:

»Når udsalgsprisen på en bog er 7 kr. og der sælges 600 eksemplarer, får boghandlere 1260 kr.; skribenten får ingenting.« — Ja, sagde St. Peter, men den barmjertede samaritan? — »Det er 15 mand der kun lever for at göre godt, bl. a. mod digtere.« — St. Peter: Det er meget uegennyttigt af de 15; men kan fiskere uden fangst så ikke også få støtte fra dem? Og vad skal vi göre ved boghandleren? — »Kan han ikke få en skammel i garderoben for sin kirkegangs skyld?« — Jo, lad ham det.

Side 48 linie 6 f. o. Ordet *lille* bør udgå.

Side 49 linie 2 f. n. er naturligvis ironi.

Side 52 linie 9 f. o. Kroman sagde også engang: »*Kunsten for kunsten er vås.* Alt er til for menneskenes skyld, og kunstens rette formål er at virke indirekte etiserende.«

Side 58: De omtalte »specialister« tog alle 5 kr. for deres uvidenhed.

Side 65 linie 3 står: *fjerdedel* istf. *tredjedel.*

Side 71 linie 8: elevantallet istf. elevtallet.

Side 74 m: Omtalte feriejem var oprettet af K F U M.

Side 86 m står: 8—2 istf. 8 til 2.

Side 88 linie 6 f. n. står skulde istf. skulle.

Side 90 linie 1 står: 13—16, skal være 14—16.

Siden 1943 er jeg blevet klar over at skrivning og historie bør have ver en time mer for alderen 10—13 så sløjd—håndgerning må nøjes med 2 timer.

Side 95 m J. Jensen (Bjerre), siden kaldet Jensen-Kleis, krævede en strengere ad- og afgangseksamen.

Side 96 linie 6 hr Galle fik lov til at blive til 1912.

Side 99 efter linie 11: Se herom Jensen-Sønderups *Hørt og oplevet* side 143. I samme bog s 191 omtales I. C.'s kirkelige snæverhed.

Side 99 n Man har klandret mig fordi jeg ikke har rost de »radikale« for husmandsloven 1919.

Side 100 a *Nu* — efter 4.5.45 — er det mit håb at Nordens

folk snarest vil oprette et rådgivende ting i Göteborg til sommerdrøftelse af de forslag der den følgende vinter skal forelægges parlamenterne der ud af sine egne »midter« vælger rådstinget: en repræsentant for ver 200,000 indbyggere.

Side 100 b Forrest i mit foredrag *Bondestandens historie* havde jeg sat mit program:

Bedre end bøn
er eget bo;
i eget hus er man herre.
Tvende geder,
en vidjetakt hytte,
det er dog bedre end bøn.

En indre-missionsk landbrugskandidat der læste det spurgte mig imidlertid om jeg virkelig for alvor mente at det var bedre at have et hus end at bede til Gud. Jeg måtte så oplyse ham om at der i det forrige vers i Håvamål står:

Bedre end bøn
er eget bo;
i eget hus er man herre.
Blodigt er jertet
som bede må
om mad til måltid vert.

Side 102 m står: *forvalter* istf. *avlsleder.*

Side 102 linie 13 f. n. står *forskellige* istf. *imodstridende.*

Side 103 linie 12 f. o. står *skulde* istf. *skulle.*

Side 103 m *Falbe-Hansen* istf. *Falbe Hansen.*

Side 109 linie 7 f. n. står: *betaler sig* istf. *svarer sig.*

Side 110 linie 5 f. o. tilføjes: Jfr. hermed arvefæsteafløsningsloven 28.9.1918, fæsteafløsningsloven 30.6.1919 samt lov nr. 106 af 3.4.1925.

Side 110 m står: *forsvinde* istf. *blive udryddet.*

Side 110 linie 5f. n. efter *jord* bör tilføjes: *bortset fra fredskov.*

Side 110 linie 3 f. n. står *kunde* istf. *kunne.*

Side 113 linie 9 f. n. efter *frihandel* tilføjes: *Også for vore skoves drift har den skovkyndige Reventlow spillet en stor rolle.*

Side 118 linie 4 f. n. efter *socialisterne* savnes ordene: *og de »radikale«.*

Side 123 før linie 5 f. n. tilføjes: Kr. Dagbl. for 19.8.44 har ikke holdt sig for god til at citere argumentet: »Vi kan ikke frihandle alene«. Den mørke mening heraf må vel være at ét (lille) land ikke kan indføre toldfrihed. Men når andre folkefærd ikke vil sælge os vad vi ønsker for vort smör, så kan det fedt jælpe at vi lægger indførselstold på os selv for de varer som vi ikke må få.

Side 124 linie 12 f. o. efter *senere* tilføjes: Berg, typisk jyde, åben, frejdig, gjorde mange politiske fejl, f. e. velsignelsen til demoralisationens ypperstepræst, Edvard Brandes, på Langeland; jfr. også Pingels pjece.

Side 126 linie 8 f. n. staar: Rødby istf. Rørby.

Side 130 ø. burde have stået flg. stykke om 1941. Det blev ströget af censuren.

1941

Katastrofen den 9. april 1940 kastede en foreløbig glemsel over Stauning—Munch—Møllers synder i 30rne. 9. april var sörgelig. Men 1941 hændte det der var værre. Efter at tyskerne havde agiteret mægtigt mod kommunisterne, blev de i 1939 gode venner med dem, og de delte Polen idet Rusland fik den russiske del (øst for floden Bug) med et lille stykke polsk jord der gjorde Rusland til nabo med Østpröjsen. Tyskland tog resten. Men 1941 kom de på kant i juni, og det førte for Danmarks vedkommende til at man 22. juni fængslede 116 kommunister uden lov og dom. Ifølge juristers sigende var lov og dom unødvendige fordi vi var i krig (på Tysklands side imod det kommunistiske Rusland) og fordi de 116 »havde jo ingenting gjort«. Men tusind gange værre var det der hændte den 20. august idet 116 folketingsmænd (én for ver kommunist) stemte for at fratage kommunisterne borgerretten. Landstinget skammede sig og sagde ikke noget, men stemte

for loven. Den blev stadfæstet 22. august, 2 måneder efter at de første 116 var sendt ad Horserød til*).

Dersom man ikke kan overvinde kommunismen »med det gode«, d. v. s. ved en lovgivning der ophæver arbejdsløshed og andre kilder til den og andre ismer, så har man tabt. Fængsling og andre martyrier vil fremme og ikke hemme dem.

1933 havde de »konservative« foreslået en sådan lov — i naturlig konsekvens af 1885—94 da samme fine parti satte de fire femtedele af folket uden for borgerretten. Nu 1941 stemte 90 andre for denne lov. *Enten* har de været tilhængere af loven, og så må vi holde op med at tale om frihed for Loke såvel som for Tor, holde op med at synge den herlige sang »Höje nord, friheds jem«, holde op med at råbe »frihed—lighed—broderskab«. — I det hedenske romerrige var en romersk borger urørlig undtagen ved dom; men i Danmark — 1880 år efter Paulus —.

Eller de 90 har ikke været tilhængere af loven — og så er det ikke værdt at sige vad de var.

August 1941 er Danmarks dybeste nedværdigelse. Længer ned kan vi ikke komme. Og så var skammen endda ikke til ende: 25. nov. 1941 tiltrådte Danmark den såkaldte antikomintern-pagt der måtte forekomme alle meget farlig — — —. Tænk at sådan en gråspurv ville udæske den vældige russiske björn! Da den tyske örn tog den lille gråspurv i nakken og viste ham frem for den russiske björn, slog denne en latter op som en torden der rullede fra Ural til Kaukasus og tilbage igen. Stakkels lille Danmark.

Men 29. aug. 1943 ramtes rigsråd og lovting af Nemesis hin Retfærdige.

Side 131 f. n. tilföjes: Af Sandvigs gode og rare mennesker mindes jeg som den bedste Rasmus Olsen, fisker og husmand, ven af alle börn og tjentsvillig mod alle. Han gjorde vor pram

*) Men i marts 1943 bejlede heltene af 20. aug. 1941 til vælgernes tillid!!

i stand når den trængte til det, og han gav vin vert år ved vor afrejse. — Han havde i sin ungdom været ude for et chok der var for hårdt for hans nerver, og siden rystede han altid på hoved og hænder og havde vanskeligt ved at drikke af et glas eller en kop.

Ude i folket *er* sådanne gode mænd.

Gid jeg stod på skovens skrænt
fjernt på brinken over stranden
— bølgeskum på marmorsten.
Sunion, dig så jeg gerne,
så den stolte stad Aten
— og mit jemland i det fjerne.
(Sofokles).

EFTERSKRIFT

Efter at det foregående var sendt i trykken, opstod et stærkt røre *for*, at Danmark som stat bör engageres i Sydslesvig. Det er hasard. For Tysklands næste hævnkrig bliver værre end den fra 39 til 45. Danmarks frelse i fremtiden må bygge på én af tre muligheder: 1. om »de fem store« udvider Holland med Oldenborg, Hannover, Holsten og Sydslesvig; 2. om »de fem store« udvider Polen med Pommern, Meklenborg, Holsten og Sydslesvig; 3. om »de fem store« gör hele Holsten og Sydslesvig til en international zone af hensyn til Kiel-Kanalen.

De to første muligheder strider i den grad mod nationalitetsprincippet at det er vanskeligt at tro på dem.

Den tredje muligheds gennemførelse vil kunne give os håb om dansk frihed i fremtiden såfremt de 5 fastholder den zone altid.

12 år efter at England havde overvundet boerne, gik disse med i krig på Englands side. England kan.

Da Danmarks havde regeret i 20 år i Nordslesvig, faldt mange fra denne landsdel Danmark i ryggen.

TILLÆG 1945

TIL

TOGEBYS »OPLEVELSER« 1943

ANDELSBOGTRYKKERIET I ODENSE